

Lev Nikolajevič Tolstoj

Co máme dělati?

www.eknizky.sk

CO MÁME DĚLATI?

LEV NIKOLAJEVIČ TOLSTOJ

eknizky.sk

Co máme dělati? by eknizky.sk is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License, except where otherwise noted.

Obsah

I.	1
II.	9
III.	15
IV.	23
V.	29
VI.	37
VII.	47
VIII.	53
IX.	59
X.	63
XI.	73
XII.	75
XIII.	83
XIV.	89
XV.	107
XVI.	121
List Francouzovi.	129
<i>1801.</i>	
Ne-dělení.	139
<i>1803.</i>	

I.

Ale co dělali? Což pak jsme toho neudělali? Nikoliv my, tedy kdo? Pravíme: my jsme toho neudělali; to se udělalo samo, jak děti říkají, když něco rozbijí, že se to samo rozbilo. Pravíme, že jsou již jednou města, bydlíce v nich živíme lidi tím, že kupujeme práci za služby jejich.

Ale to jest nepravda. A proto je třeba jen podívati se na nás, jak žijeme ve vsi a jak tam živíme lidi.

Mine zima ve městě, přijdou velkonoce. Ve městě trvá stále táž orgie boháčů. Na boulevardech, v sadech, v parcích, na řece hudba, divadla, projížďky, procházky, všelijaká osvětlení, ohňostroje; ale ve vsi jest ještě lépe, vzduch čistší, stromy, luka, květy svěžejší. Je třeba jeti tam, kde vše rozpučelo a kvete. A většina boháčů, kteří tyjí z práce jiných lidí, odjíždějí do vesnic dýchat tento ještě lepší vzduch, pohlížeti na tato ještě lepší luka a lesy.

A ve vsi, mezi umazanými sedláky, kteří se živí chlebem a cibulí, pracují na 18 hodin denně, nedospávají nocí a jsou oblečeni v hadry mužiků, se usídlí bohatí lidé. Zde ještě nikdo nesváděl těchto lidí, nebylo žádných továren ani závodův, ani není těch zahálějících ruk, jichž je tak mnoho ve městě, a které jaksi ži víme, dávajíce jim práci. Vždyť zde lid nikdy po celé léto nestačí udělati své věci v čas, a nejen že není zahálějících ruk, nýbrž ohromná část dobra hyne nedostatkem ruk, a velké množství lidí, dětí, starců, žen s dětmi hyne, namoňše se prací, jež přesahuje jejich síly. Jak pak tu uspořádají svůj život bohatí lidé?

A takto: Měli-li starý dům, vystavený za nevolnictví, dům obnoví a vyzdobí, neměli-li, staví nový, dvoj-trojposchodový. Pokoje, jichž bývá 12 až 20 i více, jsou všechny po 6 loktech vysoký. Kladou parkety, velká skla v rámech, drahé koberce, staví drahý

2 Co máme dělati?

nábytek, za 200 až 600 rublů, skříň bufetní. Okolo domu natlukou kamene, vyrovnávají, zřizují květinové zahrady, opatřují krocket a rozličné hry, zrcadlové koule, často oranžerie, pařeniště, vždycky vysoké konírny s koňskou hlavičkou na střeše. Všechno natírají olejovou barvou, z toho oleje, jehož nemají starci a děti v kaši. Může-li bohatý člověk, ubytuje se v takovém domě, nemůže-li, najímá takový dům. Ale ať je sebe chudší a liberálnější člověk naší společnosti, který se ubytoval na vsi, ubytuje se v takovém domě, na jehož vystavení a udržování čistoty je třeba vzíti z dělného lidu na deset lidí, kteří nemohou vydělati svůj chléb na živobytí.

Tu již nelze říci, že továrny jsou a stejně budou, budu-li nebo nebudu-li míti z nich prospěch, tu již nelze říkati, že živím zahálejší ruky, tu přímo zřizujeme továrny na věci, jichž potřebujeme, a přímo využívající nouze svého okolí odtrhujeme lidi od práce, nutné pro ně i pro nás, i pro všechny; a tím kazíš jedny lidi a hubíš život a zdraví druhých.

Žije ve vsi vzdělaná a čestná šlechtická nebo úřednická rodina. Všichni členové rodiny a hosté se shromáždili v polovině června, protože do června se učili a dělali zkoušky, t. j. k začátku senosečí, a žili tu do září, t. j. do žně a do setí. Členové této rodiny (jako skoro všichni lidé této společnosti) žili ve vsi od začátku spěšné práce, času žní (nikoliv do jeho konce, protože v září trvá ještě setí, kopání brambor), nýbrž do oslabení této úsilné práce. Po celou dobu jejich pobytu na vsi kolem nich, vedle nich konána ta letní selská práce, o jejíž namahavosti, ať jsme sebe více slyšeli, ať jsme četli, ať jsme se na ni dívali, nemůžeme si udělati ponětí, nezkusíme-li jí. A členové rodiny, okolo 10ti osob, žili zrovna tak, jako ve městě, ještě hůře, je-li to možno, než ve městě, protože tu, na vsi, se mělo za to, že členové rodiny odpočívali (od zahálky) a již neměli všichni zdánlivé práce, neměli výmluvy pro svou zahálku.

O „petrovkách“, o hladovém postu, když stravou lidu jest chléb a cibule, začíná senoseč. Panstvo, které bydlí ve vsi, vidí tuto práci,

dílem ji řídí, dílem se jí baví, potěšuje se vůní schnoucího sena, zvukem ženských písní, cinkotem kos a pohledem na řady sekáčův a hrabajících žen.

Vidí to i okolo domu, i když jedou mladíci a děti, ničeho nedělající celý den, pravidelně jedou na sytých koních na půl versty koupat se.

Práce, kterou konají lidé při senoseči, jest z nejdůležitějších ve světě. Skoro každý rok pro nedostatek (pracovních) ruk a času zůstávají senoseče neukončeny, a pro nedostatek času a ruk mohou zamoknouti, a více méně usilovná práce rozhoduje otázku, je-li přidati k bohatství lidí 20 nebo více procent sena, nebo shnijí, nebo spráchniví. A přibude-li sena, přibude i masa pro starce, i mléka pro děti. Tak vůbec, v jednotlivostech pak pro každého ze sekáčů tu se rozhoduje otázka o chlebu, mléku pro ně i děti na zimu. Každý z dělníků i dělnic ví to, i děti, i ty vědí, že je to práce důležitá a že třeba se namáhati z posledních sil, nésti džbánek s kvasem otci na senoseč, a přendávajíc z ruky do ruky těžký džbán, proběhnouti na boso co možná nejrychleji dvě versty ode vsi, aby přišly v čas k obědu, a aby tatík se nezlobil. Každý ví, že od senoseči do žní práce přerušena již nebude a není kdy odpočívati.

Není jen senoseč; každý má kromě seno- seči ještě práce: púdu zorati a zvláčeti; ženy plátno, chleby, praní, a mužíkům je sjeti se do mlýna, i do města, jsou i obecní věci, i na soud k soudci a písaři obecnímu, i přípřeže, i koně krmiti po nocích, a všichni, starý i malý, i nemocný táhnou z posledních sil.

Pracují mužíkové tak, že pokaždé sekáči před koncem „zapřažení“ — slabí výrostci i starci, jedvajedva se kolísajíce, procházejí posledními řadami, a stěží vstávají po odpočinku; stejně pracují i ženy, často těhotné a kojící. Práce jest usilovná a neustálá. Všichni pracují z posledních sil a vypotřebují na tuto práci nejen všecku zásobu své chudičké potraviny, nýbrž i dřívější zásoby: všichni jsou netlustí, hubnou po žních.

4 Co máme dělati?

Pracuje při senoseči malinká artěl: tři mužici — jeden stařec, druhý jeho synovec, malý, ženatý, a švec čeledín, hubeňoučký, žilnatý člověk; pro ně pro všechny senoseč tato rozhoduje o osudu v zimě; je-li třeba držeti krávu, zaplatiti-li daně? Pracují druhý týden. Déšť zdržuje jejich práci. Po dešti, když vítr osušil, rozhodli se kopiti, a aby to šlo od ruky, ustanovili, aby šlo po dvou ženách na kosení. Se strany starcovy šla jeho žena, 50letá, vysílená prací a jedenácti porody, žena hluchá, ale pracující ještě velmi silně, a 13letá dcera, děvče nevysoké, ale obratné a silné. Se strany synovcovy šla jeho žena, silná a urostlá jako dobrý mužík, a jeho snacha, těhotná vojačka. Se strany ševcovy jeho žena, silná dělnice a její matka stařena, která se dožila osmé desítky a obyčejně žebrá. Všichni se seřazují a pracují od rána do večera na největším úpalu červnového slunce. Jest líto odtrhnouti se od práce, aby někdo přinesl vodu nebo kvas.

Drobounký hošíček, vnuk stařenin, vláčí vodu. Stařena, patrně se bojíc jen, aby ji nesehnali s práce, nevypouštějíc z rukou hrábí, zřejmě pracně, ale stěží sebou hýbá. Hošíček všecek zkroucený, krátce přestupuje bosýma nožkama, táhne, přendáváje z ruky do ruky, džbán s vodou, těžší než on. Děvče si nakládá na rameno břímě sena, taktěž těžší, než je sama; jde několik kroků, zastavuje se a shodí je, nemajíc sil donésti je. Stařena 50letá hrabe bez ustání, majíc na hlavě šátek na stranu, táhne seno, těžce dýchajíc a klátíc se; 80letá stařena jen hrabe, ale i to jest nad její sílu; zvolna vláčí své nohy obuté ve škorňe, a mračíc se, posupně hledí před sebe, jako těžce nemocný neb umírající člověk. Stařec schválně ji posílá dále od druhých pohrabovat okolo kop, aby nechtěla stačiti druhým, ale ona neskládá rukou, a s toužou mrtvou tváří pracuje, pokud druzí pracují.

Slunce už zašlo za les, a kopy ještě nejsou všechny sebrány, zůstává ještě mnoho. Všichni cítí, že je čas přestati, ale nikdo nemluví, čekaje, aby to řekli druzí. Posléze švec, cítě, že nemá již sil, navrhne starci, aby nechal kop do zítřka, a stařec souhlasí; ihned

ženské běží pro šaty, pro džbány, pro vidle, a hned si stařena sedá, kde stála, a potom si lehá, stále týmž mrtvým pohledem hledí před sebe. Ale ženy odcházejí, ona hekajíc vstává a vleče se za nimi.

A panský dům: V tentýž večer, kdy ode vsi slyšeti břinčení brouseků zmučených sekáčů, kteří se vrátili od senoseči, zvuky kladívka na klepátku, křiky žen a dívek, které sotva že postavily hrábě, již běží zahnat dobytek; s panského dvora slyšeti jiné zvuky: dryň, dryň, dryň! je slyšeti piano, rozléhá se jakási uherská píseň a z těchto písní zřídka zvuk kroketu do míčů. U konírny stojí vozík, do něho zapraženo vykrmené čtyřspřeží. Je to vozík šviháckého poštovského kočího.

Přijeli hosté a zaplatili 10 rublu za jízdu 15tiverstovou. Koně stojíce u vozíku, chřestí rolničkami. Ve vozíku mají seno, které kopají pod nohy, totéž seno, které sedláci tak pracně sbírají. Na panském dvoře jest ruch, zdravý hoch oblečený v růžovou košili, darovanou mu za jeho službu podomkem, poručí kočím zapřáhati a sedlati koně. Dva mužící, kteří tu jsou za kočí, vycházejí z kočovské síně a jdou zvolna, rozmachující rukama, sedlat koní pánům.

Ještě blíže panského dvora je slyšeti zvuky druhého piana. To Schumanna praktikuje konservatoristka, žijící u pánu, aby učila děti. Zvuky jednoho piana přehlušují zvuky druhého. Okolo samého domu jdou dvě chůvy; jedna mladá, druhá stará, vedou a nesou spat dětí tak starých, jak ty, které přiběhávaly ze vsi se džbány. Jedna chůva jest Angličanka, neumějící ruský. Byla objednána z Anglie nikoli, že by měla nějaké vlastnosti, nýbrž jen protože nemluví ruský. Dále ještě osoba — Francouzka, která byla taktéž povolána proto, že neumí ruský. Dále mužík s dvěma ženami polévá květiny okolo domu, druhý čistí zbraň.

A tu dvě ženy nesou koš s čistým prádlem — vypraly na všechny pány, Angličanky a Francouzky. V domě dvě ženy sotva stačí mýti nádoby po pánech, kteří sotva že snědli, již dva mužící ve fracích běhají do zadu i do předu po schodech podávající kávu, čaj, víno,

6 Co máme dělati?

vodu selterskou. Nahoře postaven stůl: sotva že přestali jíst, hned zase budou jísti do kuropění, do 12ti a tří, do svítání často.

Jedni sedí a kouří při kartách, druzí sedí a kouří při liberálních rozhovorech, třetí chodí z místa na místo, chodí, kouří a nevědouce, co mají dělati, vymyslili si jeti na procházku. Jest jich 15 zdravých mužův a žen, a 30 zdravím překypujících dělníků a dělnic pracuje na ně.

A to se děje tam, kde každý, každý chlapec je drahý. A to se bude dít i v červenci, kdy mužící, nevyspalí budou za nocí sici oves, aby nevypadal, a ženy časně vstávati, aby vymlátily starou slámu na povřísla, kdy tato stařena, již docela zmožená prací na žatvě, a těhotné ženy, a malé děti sc strhají a onemocní od vody, a kdy nebude dosti ani ruk ani koní, ani vozu, aby svezli do stohů obilí, jímž se živí všichni lidé, jehož milionů liber je třeba denně v Rusku, aby nepomřeli lidé; a v tu dobu takový život pánů potrvá, budou divadla, pikniky, honba, pití, jídlo, piana, zpěv, tanec, nepřestávající orgie.

Vždyť tu se již nelze vymlouvat, že to bylo zavedeno; ničeho toho nebylo. Sami pečlivě zařizujeme si tento život, berouce chléb a práci lidem zmučeným prací. Žijeme tak, jako by nebylo souvislosti mezi umírající pradlenou, 14ti- letou prostitutkou, ženami zmučenými děláním cigaret, úsilovnou prací stařen a dětí kolem nás, přesahující síly a bez dostatečné potravy; žijeme — požitkaříme, jsme v přepychu, jako by nebylo souvislosti mezi tím a našim životem; nechceme viděti, že nebyti našeho zahálčivého, nádhery milovného a nemravného života, nebude ani této práce přesahující síly, nebude našeho života. Nám se zdá, že utrpení je samo sebou, a náš život sám sebou, a že my žijíce, jak žijeme, jsme čisti a nevinni jako holubice.

Čteme líčení Římanův a dívíme se nelidskosti bezcitných Luculův, kteří se opíjeli podívanou a víny, když lid umíral hladu, kroutíme hlavou a dívíme se surovosti svých dědů, pánů nad

robotníky, kteří zřídili orchestry a divadla a celé vsi určili na udržování sadů, a divíme se s výše naší velikosti jejich nehumannosti.

Čteme slova Isaiášova hl. 5., str. 8.

Běda (vám), kteříž připojujete dům k domu, a pole s polem spojujete, tak že místa (jiným) není, jako byste sami rozsazeni byli k přebývání uprostřed země.

Běda těm, kteříž ráno vstávající, chodí po opilství, a trvají při tom do večera, až je víno (i) rozpaluje.

Harfa, loutna, buben, pískala i víno bývá na hodech jejich: na skutky pak Hospodinovy nehledí, a díla rukou jeho nespátřují.

Běda těm, kteříž táhnou nepravost za provazy marnosti, a jako provazem u vozu hřích.

Běda těm, kteříž říkají zlomu dobré, a dobrému zlé: kladouce tmu za světlo a světlo za tmu: pokládající hořké za sladké a sladké za hořké.

Běda těm, kteříž jsou moudří sami sebe, a vedle zdání svého opatrní.

Běda těm, kteříž jsou silní ku pití vína a muži udatní k smíšení nápoje opojného.

Kteříž ospravedlňují bezbožného pro dary, spravedlnost pak spravedlivých odjímají od nich. Čteme tato slova a nám se zdá, že se na nás nevztahují.

Čteme v evangeliu: Mat. III., 10:

„A jižť jest i sekera ke kořenu stromů přiložena. Každý tedy strom, kterýž nenese ovoce dobrého, vyřat a na oheň uvržen bývá.“

A jsme úplně přesvědčeni, že dobrý strom, který nese ovoce, jsme my sami, a že slova ta nejsou řečena nám, nýbrž nějakým jiným špatným lidem. Čteme slova Isaiášova: VI., 10:

VI. 10. Zatvrd' srdce lidu toho, a uši jeho zacpi, a oči jeho zavři, aby neviděl očima svýma, a ušima svýma neslyšel a srdcem svým nerozuměl, a neobrátil se a nebyl uzdraven.

11. A když jsem řekl: Až dokud Pane? I odpověděl: Dokudž

8 Co máme dělati?

nespustnou města, tak, aby nebylo žádného obyvatele, a domové, aby nebylo (v nich) žádného člověka, a země docela nespustne.

Čteme a jsme úplně přesvědčeni, že tato divná věc nestala se nad námi, nýbrž nad nějakým jiným národem. A proto právě nevidíme ničeho, že tato divná věc stala se a děje se nad námi: neslyšíme, nevidíme a nerozumíme srdcem. Čím se to stalo?

II.

Jak pak může člověk, který sebe pokládá, neřku ani za křesťana, neřku za vzdělaného anebo humanního člověka, nýbrž prostě člověk, který ještě nepozbyl úplně úsudku a rozumu, — zítí tak, aby, neúčastňuje se boje o život všeho lidstva, jen ztravoval práci lidí zápasících o život a aby svými potřebami zvětšoval práci zápasících a počet hynoucích v tomto boji? A takovými lid mi jest plna naše tak zvaná křesťanská a vzdělaná třída. Nejen že takovými lidmi jest plna naše společnost, — a ideál lidí naší křesťanské vzdělané společnosti jest získání největšího ma jetku, t. j. možnosti bohatství, které zpřijemňuje i zahálčivý život, t. j. osvobození se od boje o život a největšího využívání práce bratří, hynoucí v tomto boji. Jak mohli lidé upadnouti v takový podivný blud?

Jak mohli dospěti tam, že nevidí, neslyší a nerozumí srdcem, co je tak jasno, zřejmo a ne pochybno ?

Vždyť je si třeba jen na okamžik rozmysliti, a užaseme nad podivným rozporem mezi naším životem a tím, co vyznáváme my, tak na zvaní, neřku ani křesťané, nýbrž my, humanní, vzdělaní lidé.

Dobře-li, špatně-li udělal ten Bůh nebo ten zákon přírody, podle něhož existuje svět a lidé; ale postavení lidí ve světě od té doby, co jej známe, je takové, že lidé holí, beze srsti na těle, bez doupat, v nichž by se mohli ukryti, bez po travy, kterou by mohli nalézati v poli, jako Robinson na svém ostrově: všichni jsou nuceni stále a bez ustání zápasiti s přírodou, aby pokryli tělo, udělali si šat, ohradili se, udělali střechu nad hlavou a opatřili si potravu, aby dvakrát nebo třikrát denně zahnali svůj hlad, nasýtli své děti a starce nemohoucí pracovati.

Ať kdekoli, kdykoli a v jakémkoli počtu pozorujeme život lidský, ať v Evropě, ať v Americe, ať v Číně, v Rusku, ať zkoumáme

10 Co máme dělati?

všecko lidstvo nebo nějakou malou část jeho, ať na vsi, ať za doby stěhování, nebo za naší doby, s parními, hracími, šicími stroji a elektrickým světlem, se zdokonalenými stroji hospodářskými, uvidíme totéž: že lidé, neustále a úsilovně pracu jíce, nejsou s to, aby opatřili sobě i svým dětem a starým oděv, přístřeší a potravu, a že důležitá část lidí, jako dříve, tak i nyní hyne nedostatkem živobytí a práce nad síly, aby si je opatřili.

Ať žijeme kde žijeme, uděláme-li kolem sebe kruh na sto tisíc, na tisíc, na deset verst, na jednu verstu a podíváme se do života lidí, které zabírá náš kruh, uvidíme v tomto kruhu: mrtvě narozené děti, starce, stařeny, rodičky nemocné a slabé, pracující nad síly a nemající pro živobytí dosti potravy a odpočinku, a tím předčasně umírající; uvidíme lidi, které v nejlepším věku přímo ubíjí nebezpečná a škodlivá práce.

Od těch dob, co existuje svět, vidíme, že lidé se strašným úsilím, ztrátami, útrapami zá pasí se svou společnou nouzí a nemohou jí odolati.

Víme kromě toho, že každý z nás, ať žije jakkoliv, volky nevolky každý den, každou ho dinu ztravuje část práce, kterou vykonalo lidstvo. Ať žije kdekoliv a jakkoliv, dům, přístřeší nad ním nevyrostla sama sebou. Dříví k jeho kamnům nepřišlo samo, jako nepřišla voda a ne spadl s nebe pečený chléb, oběd, oděv a obuv, nýbrž vše to udělali pro něho nejen lidé minu losti, již mrtví, nýbrž to udělali a dělají nyní lidé, jichž sta a tisíce chřadne a mře tím, že se marně snaží dobýti samým sobě i svým dětem přístřeší, potravy a šatu, jimiž by sebe i děti za chránili od útrap a předčasné smrti. Všichni lidé bojují s nouzí. Bojují tak úsilovně, že každý okamžik kolem nich hynou jejich bratří, otcové, matky, děti. Lidé v tomto světě, jako na korábě s nevelkou zásobou potravní, do něhož vnikla voda, všichni jsou postaveni Bohem nebo přírodou v takové postavení, že jest jim, chrání-li tuto potravu, neustále vyčerpávati nouzi. Každé zastavení se

v této práci každého z nás, každé neužitečné pohlcení práce jiných je zlobou pro nás samé i naše bratry.

Jak se stalo, že většina vzdělaných lidí naší doby klidně pohlcuje práci jiných lidí, nezbyt nou pro život, a pokládá takový život za nej při rozenější a nej rozumnější?

Abychom se osvobodili od práce, vlastní všem a přirozené, abychom přenesli ji na jiné a nepokládali se při tom za zrádce a zloděje, k tomu jsou možný jen dva předpoklady: 1. že my, lidé, nesúčastňující se společné práce, že my jsme zvláštní bytosti, lišice se od pracujících lidí, a máme zvláštní určení ve společnosti, stejně jako trubci a včely-královny, které mají jiné určení, než včely-dělnice; a 2. že dílo, které my, lidé osvobození od boje o život, děláme za ostatní lidi, je tak užitečno pro všechny lidi, že jistě vykupuje škodu, kterou, způsobujeme jiným lidem, ztěžující jejich postavení.

Za dřívějších dob lidé, kteří využívali práce jiných, tvrdili za prvé, že jsou lidé zvláštního rodu, a za druhé, že mají zvláštní určení od Boha starati se o blaho ostatních lidí, t. j. vládnouti neb učiti je, a proto ujišťovali jiné a často věřili sami, že dílo, které konají, jest potřebnější a důležitější pro lid, než práce, z níž tyli. A toto ospravedlnění stačilo, dokud nebylo pochybnosti o bezprostředním vměšování se Božstva do lid ských věcí ani pochybností o rozdílu rodů. Ale s křesťanstvím a vyplývajícím z něho poznáním rovnosti a jednoty všech lidí ospravedlnování toto již nemohlo býti vystavováno v dřívější formě. Nebylo již možno tvrditi, že se rodí lidé různých rodův a hodnot a s různým určením, a staré ospravedlnění, třeba že je udržovali ještě někteří lidé, za krátko mizelo a skoro zmizelo.

Ospravedlnování zvláštností rodů lidských zmizelo; ale sám fakt osvobození se od práce a využívání práce jiných, pro ty, kteří mají moc to dělati, zůstal týž, a pro existující fakt byla stále vymyšlena nová ospravedlnění, při nichž by se i bez uznání zvláštnosti původu lidského osvobození se od práce těch lidí, kteří to mohou dělati, zdálo

12 Co máme dělati?

spravedlivo. Takových ospravedlnění bylo vymyšleno velmi mnoho. Ať se to zdá sebe divnější, hlavní úkol všeho toho, co bylo nazýváno v jistou dobu vědou, to, co tvořilo vlád noucí směr vědy, bylo a stále jest vyhledávání takových ospravedlnění. To bylo cílení činnosti věd bohoslovných, to bylo cílem i právnických, to bylo cílem tak řečené filosofie, a to se stalo poslední dobou (jakkoli se zdá zvláštní nám, sou časníkům, kteří užíváme tohoto ospravedlnění) cílem činnosti současné, zkusné vědy.

Všecky bohoslovecké chytrosti, snažící se dokázati, že daná církev jest jediná pravá dě dička Kristova, a proto má úplnou a bezkontrolnou moc nad dušemi, ba i nad těly lidí, za hlavní motiv své působnosti mají tento cíl.

Všechny vědy právnícké: státní, trestní, občanské, mezinárodní právo mají jen ten účel; většina filosofických teorií, zvláště Hegelova theorie, která tak dlouho vládla, s jeho předpo kladem rozumnosti existujícího a toho, že stát jest nutná forma zdokonalování osobnosti, mají jen tento cíl.

Positivní filosofie Comteova a vyplývající z ní učení, že lidstvo jest organism, učení Darwinovo o zákonu boje o existenci, který prý řídí život, a vyplývajícího z něho rozdílu plemen lidských, tak oblíbená nyní anthropologie, bio logie a sociologie mají jen tento cíl. Všechny tyto vědy se staly oblíbenými vědami, protože všechny slouží ospravedlnění toho, že se jedni lidé sprostili lidské povinnosti práce a pohlcují práci jiných.

Všechny tyto theorie, jak vždycky bývá, vyrábějí žreci v tajných svých chrámech, a v neurčitých, nejasných výrazech se rozšiřují v ma sách, a masy si je osvojují. Jak za starodávna všechny chytrosti bohoslovecké, ospravedlňující násilnosti církevní a státní moci, zůstávaly speci álním majetkem žreců, a v davu se ujímaly vý vody, přijaté za víru, že moc králů, duchoven stva a šlechty jest posvátná; tak potom filoso fické a právnícké chytrosti tak řečené vědy byly majetkem žreců této vědy, a v davu se ují maly jen vývody, přijaté za

víru, že zřízení spo lečenské musí býti takové, jaké jest, a jiného býti nemůže. A stejně i nyní v chrámech kněží rozbírají zákony života a vývoje organismů; v davu se však ujímají vývody, přijaté za víru, že rozdělení práce jest zákon potvrzený vědou a že tak je také třeba: jedni aby umírali hladu a pracovali, a druzí aby věčně zaháleli, a že právě tato záhuba jedněch a zahálení druhých jest nepochybný zákon životu lidskému, jemuž nutno se nodrobiti.

Běžné ospravedlnění zahálky pro masu všech tak řečených vzdělaných lidí s jejich roz manitými zaměstnáními od železničního zřízence do spisovatele a umělce jest nyní takové:

My lidé, kteří jsme se osvobodili od všelid ské povinnosti účasti v boji za existenci, slou žíme pokroku a tím prospíváme celé společnosti lidské, přinášíme prospěch, vykupující všecku tu škodu, kterou způsobujeme témuž lidu tím, že spotřebujeme jeho práci.

Závěr ten zdá se lidem naší doby úplně ne podobným těm závěrům, jimiž se ospravedlňo vali dřívější nepracující lidé; zrovna jako se zá věř římských císařů a občanů, že bez nich za hyne vzdělaný svět, zdál se jim zcela jiným než úsudky Egyptanů a Peršanů a zrovna tak, jako se takový úsudek zdál úplně jiný než úsudek Římanů středověkým rytířům a duchovenstvu.

Ale to se jen tak zdá, je třeba jen vniknouti v podstatu ospravedlňování naší doby, a přesvědčíme se, že v něm není nic nového. Jest jen poněkud přestrojeno, ale je totéž, protože je založeno na tomtéž. Každé ospravedlňování člo věka, že nepracuje, pohlcuje práci jiných, ospra vedlňování Faraona a žreců římských a středo věkých císařů s jejich občany, rytíři, žreci a du chovenstvem, vždycky je složeno ze dvou před pokladů: 1.) béřeme práci chátry proto, že jsme zvláštní lidé, předurčení Bohem, abychom vládli chátře a učili ji božským pravdám; 2.) soudci pak toho množství práce, kterou béřeme od chá try za blaho, které jí přinášíme, nemohou býti lidé z chátry, protože jak řekli již Fariseové: lid nerozumí zákonu, jest proklet.

14 Co máme dělati?

Lid nerozumí, v čem jest jeho blaho a proto nemůže býti soudcem prospěchu, jež mu přinášíme. Ospravedlnění naší doby přes svou zdánlivou zvláštnost skládá se v podstatě z těchže dvou základních předpokladů: 1.) my, lidé zvláštní, my, lidé vzdělaní, sloužíme pokroku a civilisaci a tím chátře velice prospíváme; 2.) chátřa nevzdělaná nechápe toho prospěchu, který jí přinášíme, a proto nemůže býti soudcem o něm.

Zda-li to není totéž? Rozdíl jest jen ten, že dříve právo na cizí práci měli občané římsí, žreci, šlechtici; nyní jedna kasta lidí, která se na zývá vzdělanou. Lež je tatáž, protože je tentýž lživý předpoklad lidí, kteří se ospravedlňují. Lež je ta, že dříve než uváží o užitku, který při nesou lidé osvobození od práce, jistí lidé: faraonové, žreci, nebo my, vzdělaní lidé, octneme se v tom postavení, podporujeme je a potom již vy mýšlíme mu ospravedlnění.

Právě toto postavení lidí, kteří znásilňují jiné, jako dříve, tak i nyní jest základem všeho. Pozdil našeho ospravedlnění a nejstarodávnejšího jest jen v tom, že toto jest lživější a méně podstatné, než dřívější. I staří císařové i papežové, jestliže sami věřili a lid věřil v jejich božské určení, mohli pro stě vykládati, proč právě oni jsou ti lidé, kteří mají vyžítkovati práce jiných; pravili, že jsou určeni na to samým Bohem, a Bohem jest jim nařízeno hlásati božské pravdy, odhalené jim, a vládnouti lidu. Nepracující rukami, vzdělaní lidé naší doby však, uznávající rovnost lidí, ne mohou již vyložiti, proč oni a jejich děti (protože i vzdělání lze nabýti jen penězi — mocí) jsou vyvolení šťastní, kteří jsou povoláni přinášeti nehmotný lehký prospěch, a nikoliv jiní lidé z těch milionů, kteří po stech a tisících hynou, umožňující jim vzdělání. Jediné ospravedlnění jejich je to, že jsou takoví, jací jsou, — jest, že v náhradu za zlo, které způsobují lidu, osvobozující se od práce a pohlcující jeho práci, přinášejí lidu nepochopitelný pro něho užitek, který vykupuje všecku škodu, již způsobují.

III.

Předpoklad, jímž lidé, kteří se uvolnili od práce, ospravedlňují své uvolnění, nejprostěji a nejpřesněji vyjádřen, jest asi takový: my, lidé, jímž jest možno, aby, uvolníce se od práce, vy užívali pomoci násilí práce jiných lidí, tímto svým postavením prospíváme těmto druhým lidem, nebo jinými slovy: jistí lidé za makavou a pochopitelnou škodu, kterou způsobili lidé, vy užívající jeho práce a tím ztěžující jeho boj s přírodou, přinášejí mu nemakavý a pro něj ne pochopitelný užitek. Předpoklad ten jest náramně zvláštní; ale lidé dřívější i naší doby, žijící na krku dělného lidu, věří v něj a jím upokojují své svědomí.

Podívejme se, jak v rozličných třídách lidí, kteří se uvolnili od práce, ospravedlňují tento stav naší doby.

Sloužím lidem svou státní nebo církevní činností: jsem králem, ministrem, arcibiskupem; sloužím lidem svou obchodní a průmyslovou prací; sloužím lidem svou vědou nebo uměleckou činností. My všichni jsme svou činností stejně nutni lidu, jako jest on nutný pro nás.

Tak říkají různorodí lidé naší doby, kteří se uvolnili od práce.

Prozkoumejme po pořádku ty základy, na nichž tvrdí, že jest užitečná jejich činnost.

Příznaky užitečnosti činnosti jednoho člověka pro druhého mohou býti jen dva: vnější uznání, že činnost jest užitečná těm, komu pro spívá, a vnitřní přání prospěti druhému, jež jest základem působnosti toho, co přináší prospěch.

Státní úředníci (počítám církevní lidi, které ustanovila vláda, mezi státní) prospívají lidem, nad nimiž vládnou.

Císař, král, prezident republiky, ministr ský předseda, ministr spravedlnosti, ministr války, osvěty, arcibiskup a všichni podřízení

16 Co máme dělati?

jejich, kteří slouží státu, všichni žijí, uvolnivše se od zápasu lidstva o život a svalivše všecku tíhu zápasu na ostatní lidi, na základě toho, že činnost jejich to vykupuje. Užijme prvního příznaku: uznají-li dělní lidé, na něž bezprostředně jest obrácena činnost státních úředníků, užitek, který jim plyne z této činnosti?

Ano, uznají: většina lidí pokládá státní činnost pro sebe za nutnou, většina uznává užitečnost této činnosti v zásadě; ale ve všech nám známých projevech jejich, ve všech nám známých soukromých případech, každá instituce a výkon této činnosti naráží mezi lidmi, v jejichž prospěch se děje, nejen na popírání přineseného užitku, nýbrž na tvrzení, že činnost ta je škodlivá a zhoubná. Není činnosti státní a společenské, kterou by velmi mnozí lidé nepokládali za škodlivou: soudy, banky, zemstva, okresní sprášku; není instituce, kterou by nepokládali za tu, policii, duchovenstvo, všecku činnost státní od vyššího úředníka do strážníka a policisty, od arcibiskupa do ďáčka jedna část lidí uznává za užitečnou, druhá část za škodlivou. A to se děje nejen v Rusku, nýbrž na celém světě, i ve Francii, i v Americe. Všecku činnost republikánské strany pokládá za škodlivou radikální strana, a opačně: všecku činnost radikální strany, má-li moc v rukou, pokládá za škodlivou republikánská strana a jiní.

Ale nejen, že všichni lidé nikdy neuznají všelikou činnost státních úředníků za užitečnou, činnost ta má ještě tu vlastnost, že vždycky musí se dít násilně, a že pro dosažení tohoto užitku jsou nutny: vraždy, popravy, vězení, násilně vyháňané daně a j. Ukazuje se tedy, že kromě toho, že užitečnost státní činnosti neuznávají všichni lidé a popírá vždy jedna část lidí, užitečnost ta má vlastnost, že se vždycky projevuje násilím. A proto užitečnost státní činnosti nemůže býti potvrzena tím, že ji uznávají lidé, pro něž se děje.

Užijme druhého příznaku: otažme se Sa mých státních úředníků, od cara po strážníka, od presidenta po sekretáře a od patriarchy po ďáčka, prosíce je o upřímnou odpověď. Mají-li všichni, konajíce své povinnosti, na zřeteli ten užitek, který chtějí přinést

lidem, či jiný cíl? Povzbuzuje-li je k přání, stát! se carem, prezidentem, ministrem nebo strážníkem, d'áčkem, učitelem, snaha prospěti lidem, či snaha o svou osobní výhodu?

A odpověď svědomitých lidí bude, že hlavní podnět jejich jest osobní výhoda.

A tak jedna třída lidí, kteří využívají práce jiných lidí, hynoucích v této práci, vykupuje ne pochybnou škodu tuto takovou činností, kterou velmi mnozí lidé nepokládají vždycky za užitek, nýbrž za škodu; a tu činnost lidé nemohou přijímati svobodně, nýbrž k ní je vždycky třeba přinucovat!, a cílem jejím není prospěch jiných, nýbrž osobní výhoda lidí, kteří ji konají.

Co pak potvrzuje předpoklad, že státní pů sobnost jest užitečna lidem ?

Jen to, že lidé, kteří ji konají, pevně věří, že jest užitečná, a to, že činnost ta vždycky exi stovala; ale existovaly vždycky instituce, nejen velice neužitečné, nýbrž i škodlivé, jako otroctví, prostitute, války. Průmyslníci, rozumějíc tím obchodníky, továrníky, železniční podnikatele, bankěře, statkáře, věří, že přinášejí užitek, jenž nepochybně vykupuje škodu, kterou způsobili.

Z jakých důvodů věří to?

Na otázku, kdo a jací lidé uznávají užiteč nost jejich činnosti, státní úředníci, zahrnujíc v to církevníky, mohli ukázati na tisíce a miliony pracujících lidí, kteří uznávají v zásadě užiteč nost státní i církevní činnosti; ale na koho nám ukážou bankéři, továrníci kořalky, aksamitu, bronzových věcí, zrcadel, neřku děl, na koho ukážou obchodníci, statkáři, otážeme-li se jich, uznává-li veřejné mínění užitek, který přinášejí?

Vyskytnou li se lidé, kteří uznají výrobu kartounů, kolejí, piva a t. p. věcí za užitečnu, vy skytnou se lidé ještě četnějším počtem, kteří uznají výrobu těchto předmětu škodlivou. Čin nosti však obchodníků, kteří zvyšují ceny předmětův, ani statkářů nikdo ani hájiti nebude. Kromě toho činnost tato vždycky je spojena se škodou

18 Co máme dělati?

pro dělníky a s násilím, třebaš i méně přímým, než jest násilí státní, ale stejně hrubým svými následky, protože průmyslová a obchodní činnost všecka je založena na využitkování nouze pracujících lidí ve všech formách: na využitko vání jí, aby byli dělníci donuceni k těžké, od porné práci, využitkování téže nouze na lacinou koupi tovarů a nejdražší prodej předmětů, jichž lid potřebuje; na využitkování jí na vymáhání úroků za peníze. Ať prozkoumáme jejich činnost s kterékoli stránky, uvidíme, že užitku, který přináší, neuznávají ti lidé, pro něž se děje, ani v zásadě, ani v jednotlivých případech, a většinou je uznávají přímo za škodu. Užijeme-li druhého příznaku a otážeme se: jaká jest nabá dává příčina činnosti průmyslníků, dostaneme ještě určitější odpověď, než odpověď, jež se týká státních úředníků.

Řekne-li státní úředník, že kromě osobní výhody má na zřeteli i obecný prospěch, nelze mu neuvěřiti, a každý z nás zná takové lidi; ale průmyslník samou podstatou své činnosti ne může míti na zřeteli obecný prospěch a bude směšný v očích svých spolubratři, bude-li ve své činnosti přihlížeti k nějakému jinému cíli, než jest zvěřování bohatství nebo zachování ho. A tak pracující lidé nepokládají činnost průmyslníků pro sebe za pomoc.

Činnost ta je spojena s násilím proti dělní kům a cílem této činnosti není prospěch pracujících lidí, nýbrž jen vlastní osobní výhoda, a na jednou, — podivná věc! tito průmyslníci jsou tak přesvědčeni o užitku, který lidem přináší je jich činnost, že směle jménem domnělého užitku, způsobují dělníkům nepochybnou, zřej mou škodu, osvobozující se od práce a ztravující práci pracujících lidí.

Lidé vědy a umění osvobodili se od práce a svalili tuto práci na jiné; žijí s klidným svě domím, jsouce přesvědčeni, že přinášejí jiným užitek, který vše to vykupuje.

Na čem je založeno toto přesvědčení?

Tážme se jich, jako jsme se tázali státních úředníku a

průmyslníku: uznávají-li pracující lidé, všichni, nebo třeba jen většina jich, ten užitek, který jim přináší věda a umění?

Odpověď bude přežalostna.

Činnost státních a církevních lidí uznávají za užitečnu v zásadě všichni a v praxi větší po lovina těch pracujících lidí, na něž jest obrá cena; činnost průmyslníků uznává užitečnou ne velký počet pracujících lidí; činnost však vědy a umění neuznává za užitečnu nikdo z pracujících lidí. Prospěšnost této činnosti uznávají jen ti,

kteří ji konají nebo chtějí konati. Dělný lid, tentýž lid, který nese na svých ramenou všecku tíhu života a živí, šatí lidi vědy a umění, nemůže uznávati činnost těchto lidí za užitečnu pro sebe, protože nemůže míti ani potuchy o této činnosti, která jest mu tak prospěšna. Činnost ta se vždy cky zdá dělnému lidu neužitečnou a dokonce znemravňující.

Tak se bez výjimky má dělný lid k univer sitám, knihovnám, konservatořím, obrazárnám a sbírkám soch, i divadlům stavěným na jeho účet. Pracující člověk tak určitě hledí na tuto činnost, jako na škodu, že nedává svých dětí učiti, a že bylo třeba všude zavěsti zákon o povinné ná vštěvě škol, aby byl lid přinucen přijati tuto činnost. Pracující člověk se vždycky dívá na tuto činnost nepřátelsky a přestane se k ní míti tak jen tehdy, až přestane sám býti pracujícím člo věkem a pomocí výdělků a potom tak řečeného vzdělání od pracujících lidí přejde do třídy lidí, kteří žijí na krku jiných.

Státní úředník přímo posílá jiného na guilotinu nebo do vězení; průmyslník, využívaje práce jiného, běře mu poslední, dává mu na vy branou smrt hladu nebo hubící práci; člověk vědy a mnění však jakoby k ničemu nenutil, jen předkládá svůj výrobek těm, kteří jej chtějí vzíti; ale aby mohl vypracovali svůj výrobek, kterého si nepřeje dělný lid, odnímá lidu násilně, prostřednictvím státních úředníků, velkou část jeho práce na stavby, udržování akademií, uni versit, škol, museí, knihoven, konservatoří a na plat lidem vědy a umění.

Otázeme-li se lidí věd a umění za jakým jdou cílem ve své

20 Co máme dělati?

činnosti, dostaneme nejpodivnější odpovědi. Státní úředník mohl odpověděti, že cílem jeho jest obecný prospěch, a v jeho od povědi bylo trochu pravdy, jak potvrzuje ve řejné mínění. V odpovědi průmyslníkově, že cí lem jeho jest obecné blaho, bylo méně věrohodnosti, ale přece bylo možno připustiti i toto. Avšak odpověď lidí vědy a mnění hned zaráží bezdůkladností a drzostí. Lidé věd a umění mluví, nijak toho nedokazující, zcela podobně, jako mluvili žreci za starodávna, že jejich činnost jest nej důležitější a nejpotřebnější pro všechny lidi, a že bez této činnosti zahyne všechno lid stvo. Tvrdí, že je tomu tak, nedbajíce, že pravá věda a pravé umění podle jejich výměru nemají míti cílem býti užitečny. Oni, lidé věd a umění, oddají se zamilovanému svému zaměstnání, ne starajíce se, jaký užitek pro lidi vzejde z něho, a vždycky jsou přesvědčeni, že dělají věc nej důležitější a nejpotřebnější pro lidstvo. Takže v dobu, kdy upřímný státní úředník, přiznáváje, že hlavním motivem jeho činnosti jsou osobní podněty, snaží se co možná nejvíce býti užitečen pracujícím lidem; průmyslník, uznáváje sobec- kost své činnosti, snaží se dáti jí ráz společného díla; lidé věd a umění ani nemají za potřebné krýti se snahou po užitečnosti; ba oni popírají cíl užitečnosti; tak jsou přesvědčeni nikoliv o užitečnosti, nýbrž dokonce o svatosti svého díla.

A vychází na jevo, že třetí oddíl lidí, kteří se uvolnili od práce a svalili ji na jiné lidi, obírá se předměty, jež jsou úplně nepochopitelný děl němu lidu, a jež tento lid pokládá za hlouposti a často za škodlivé hlouposti; a obírá se těmi předměty bez všelikého uvažování o užitku pro lidi, nýbrž jen pro své potěšení, jsa pevně pro cosi přesvědčen, že jeho činnost vždycky bude taková, bez níž pracující lidé nemohou žíti.

Lidé sprostí li se práce pro život a svalili se sebe tuto práci na lidi hynoucí v této práci, vyvyžívají této práce a tvrdí, že jejich zaměstnání, nepochopitelná všem lidem a směřující k prospěchu lidskému,

vykupují všecku tu škodu, kterou přinášejí lidem, sprostíce se práce pro život a stravující práci jiných.

Státní úředníci, aby vykoupili nepochybnou a zřejmou škodu, kterou přinášejí lidem, sprošťující se zápasu s přírodou a využívající práce jiných, způsobují lidem ještě jinou škodu, zře jmě nepochybnou — všelikými násilnostmi.

Průmyslníci, aby vykoupili nepochybnou a zřejmou škodu, kterou přinášejí lidem, využívá jíce jejich práce, snaží se opatřiti si, tedy vzíti jiným, co možná největší bohatství, t. j. co možná nejvíce cizí práce.

Lidé vědy a umění náhradou za tutěž nepo chybnou a zřejmou škodu, kterou způsobují pra cujícím lidem, obírají se věcmi, které jsou nepo chopitelný pracujícím lidem, a které, podle je jich tvrzení, aby byly moderní, nesmí míti na zřeteli užitečnost, nýbrž k nimž cítí oni náklon nost. A proto všichni ti lidé jsou přesvědčeni, že právo jejich na využívání cizí práce — jest neotřesitelné.

Zdálo by se, že je patrné, jak všichni ti lidé, kteří se sprostili námahy o živobytí, nemají na to důvodů. Ale divná věc: lidé ti pevně věří ve svou spravedlnost a žijí tak, jak žijí s klidným svědomím. Musí býti nějaký důvod, musí býti nějaká lživá víra základem takového strašného bludu.

IV.

A vskutku, základem toho stavu, v němž jsou lidé, kteří žijí cizí prací, jest nejen víra, nýbrž celá věrouka, a ne jedna, nýbrž tři věro uky, které věky narostly na sobě a spojily se v jeden nestvurný klam, v humbug, jak říkají Angličané, skrývající před lidmi jejich ne pravdu.

Nejstarší učení v naší společnosti, které ospravedlňovalo zradu lidí na základní povinnosti práce o živobytí, byla věrouka církevně-křesťanská, podle níž se lidé liší po vůli boží od sebe navzájem jako slunce od měsíce a hvězd, a hvězdy mezi sebou; jedném lidem přikázáno od Boha, aby měli moc nade všemi, druhým nad mnohými, třetím nad některými, čtvrtým přikázáno od Boha poslouchali. Věřouka ta, třeba že již zviklaná ve svých základech, stále ještě podle inercie působí na lidi tak, že se mnozí, neuzná vajíce samého učení, často ani ho neznajíce, jím řídí.

Druhá ospravedlňující věrouka naší společnosti jest ta, kterou neumím jinak nazvati, než věrouka státně-filosofická. Podle této věrouky, vyjádřené úplně v Hegelově: „vše, co jest, jest rozumné“, ustavený a lidmi zachovávaný pořádek životní ustanovují a zachovávají nikoliv lidé, nýbrž jest jediná možná forma projevu ducha, nebo vůbec života lidského. Ani této věrouky již nesdílejí za naší doby lidé, kteří řídí veřejné mínění; drží se pro netečnost.

Poslední a dnes vládnoucí věrouka je ta, na níž se zakládá nyní ospravedlňování státních úředníků, průmyslníků, předních lidí vědy a umění naší doby, jest věrouka vědecká nikoli v prostém smyslu toho slova, které označuje vě dění vůbec, nýbrž ve smysle jednoho zvláštního i formou i obsahem druhu vědomostí, nazývá ného vědou. Na této právě nové věrouce zvláště se udržuje za naší doby ospravedlnění, skrývající zahálčivým lidem jejich zradu na povolání.

Nová tato věrouka se v Evropě objevila současně s objevením

24 Co máme dělati?

se v Evropě velké třídy bohatých a zahálčivých lidí, nesloužících ani církvi, ani státu, jež (třída) potřebovala k ospra vedlnění odpovídající jejímu stavu.

Zcela nedávno, do francouzské revoluce, v Evropě bylo obyčejem, že všichni nepracující lidé, aby měli právo využívatí práce jiných, mu seli míti velmi určitá zaměstnání: sloužiti církvi, vládě a ve vojsku. Lidé, kteří sloužili vládě, vládli lidu, kteří sloužili církvi, naučili jej bož ským pravdám, kteří sloužili ve vojsku, hájili lid. Jenom tři stavy: duchovenstvo, vladari a vojáci domnívali se, že mají právo využívatí práce děl níků a mohli vždycky ukázati na svou službu lidu; ostatní bohatí lidé, kteří neměli tohoto ospravedlnění, byli přezírání a cítíce svou ne spravedlivost, styděli se za své bohatství a za hátku.

Ale minul čas a třída tato bohatých lidí, nepatřící ani k duchovenstvu, ani vládě, ani voj sku, díky vadám tří stavů se rozmnožila a stala se mocí, a tito lidé potřebovali ospravedlnění. A ospravedlnění se objevilo.

Neminulo ani století, a všichni lidé, nejen nesloužící státu a církvi, nýbrž ani vůbec se neúčastňující této činnosti, dostali stejná práva na využívání cizí práce, jako dřívější stavy, a nejen se přestali styděti za své bohatství a zahálku, nýbrž i počali míti své postavení za úplně oprávněno. A takových lidí se vyskytlo za naší doby ohromné množství, a počet jejich stále roste. A co je divno, že tito noví lidé jsou titíž, jimž tak nedávno ještě nebyla přiznávána zákonnost sprostí se práce, jediní mají sebe za úplně oprávněny napadají dřívější tři stavy: služebníky cír kve, státu a vojska, uznávajíce jejich sproštění se práce za nespravedlivé a dokonce někdy čin nost jejich přímo za škodlivou.

A co jest ještě podivnější, že dřívější slu žebníci státu, církve a vojska se již neopírají o božskou volbu ani o filosofický význam státu, kterýž jest nutný pro projevení se osobnosti, ný brž odhazují tyto opory, které je tak dlouho pod porovaly, a hledají týchž opor,

na nichž stojí nyní vládnoucí nový stav, který nalezl toto nové ospravedlnění, v čele s učenci a umělci. Hájí-li nyní státní úředník někdy podle starého obyčeje ještě své postavení tím, že jest určen k tomu Bohem, nebo že stát jest forma vývoje osobnosti, dělá to, že se opozdil za dobou, a sám cítí, že mu nikdo nevěří. Aby se mohl vytrvale hájiti, musí najíti nyní již nikoli opory bohosloveské, ani filosofické, nýbrž jiné, nové, vědecké. Musí ukázati na princip národnostní nebo princip organického vývoje, musí udobřiti vládnoucí třídu, jako v středověku bylo třeba nakloniti si duchovní, jako koncem minulého století bylo třeba nakloniti si filosofy (Bedřich, Kateřina).

Mluví-li nyní boháč, někdy ze starého zvyku o boží vůli, která vyvolila jej za boháče, neb o významu aristokracie pro blaho státu, říká to, protože se opozdil za dobou. Aby se mohl dobře ospravedlniti, musí ukázati na své spolu působení při pokroku civilizace tím, že zdokonaluje způsoby výrobní, zlacňuje předměty spotřebně, zprostředkuje mezinárodní styky. Boháč musí mysliti i mluvit jazykem vědeckým, a musí, jako dříve duchovenstvo, nyní přinášeti oběti vládnoucímu stavu: musí vydávati časopisy, knihy, zříditi obrazárnu, hudební sdružení, nebo školku, nebo školy technické.

Vládnoucí stav je stav učencův a umělcův určitého směru: mají úplné ospravedlnění, že se osvobodili od práce, a na jejich ospravedlnění, jako dříve na bohosloveckém, potom na filosofickém, se nyní zakládá každé ospravedlnění, a právě oni rozdávají nyní jiným stavům diplomy na ospravedlnění. Stav, který má nyní úplné ospravedlnění, že se osvobodil od práce, je stav lidí vědy a zvláště vědy zkusné, pozitivní, kritické, evolucionistické, a stav umělců, pracujících tímto směrem. Mluví-li nyní učenec neb umělec podle starého obyčeje o prorocké, zjevení nebo projevu ducha, dělá to z opozdilosti, a neospravedlňuje se: aby pevně stál, musí při způsobiti nějak svou činnost ke zkusné, pozitivní, kritické vědě a této vědě

postaviti za základ své činnosti. Tehdy jen věda a umění, jimiž se obírá, budou moderní, a on bude za naší doby stati na neotřesitelných základech, a ne bude již pochybnosti o užítku, který přináší lidstvu.

Na zkusné, kritické, pozitivní vědě se nyní zakládá ospravedlnění všech lidí, kteří se osvo bodili od práce.

Ospravedlnění bohoslovecká a filosofická se již přežila a nesměle i stydlivě se ukazují a snaží se zaměnit za vědecké ospravedlnění: vědecké ospravedlnění však směle převrhuje, ničí zbytky dřívějších ospravedlnění, zabírá všude je jich místo a s přesvědčením o své neotřesitelnosti vysoko zdvihá hlavu.

Theologické ospravedlnění říkalo, že lidé podle svého určení jsou povoláni jedni poroučeti, druzí poslouchali, jedni žiti v hojnosti, druzí v práci; a proto, kdo věří ve zjevení boží, ne může pochybovali o zákonnosti postavení lidí, kteří podle vůle boží jsou povoláni rozkazovali a býti bohatí.

Filosofickostátní ospravedlnění říkalo: Stát se všemi institucemi a stavy rozdílnými podle práv a jmění je ta historická forma, která jest nutna pro pravidelný projev ducha v lidstvu, a proto postavení podle práv a jmění, které kdo má ve státě a společnosti, musí býti takové pro pravidelný život lidstva.

Vědecká theorie říká: vše to jest nesmysl a pověra; jedno jest výplod myslí theologické periody života lidského, druhé metafysické periody.

K prozkoumání zákonů života lidských spo lečností jest jen jediná nepochybná metoda: metoda pozitivní, zkusné, kritické vědy. Jen sociologie, založená na biologii, kteráž je zalo žena na všech jiných pozitivních vědách, může nám dáti nové zákony života lidstva. Lidstvo nebo společnosti lidské jsou organismy, hotové nebo ještě se tvořící a podrobené všem zákonům vývoje organismův. Jeden z hlavních zákonů jejich jest dělba práce mezi částicemi orgánův. Rozkazují-li jedni lidé a druzí poslouchají, žijí-li jedni v hojnosti a druzí v nouzi, děje se to nikoli podle vůle boží, nikoli

proto, že stát jest forma projevení osobnosti, nýbrž protože se ve společnostech, jako v organismech, děje dělba práce, nutná pro život celku: jedni lidé konají ve společnostech svalovou práci, druzí mozkovou.

Na této věrouce jest zbudováno vládnoucí ospravedlnění naší doby.

V.

Kristus hlásá novou věrouku, a zapisují ji v evangeliích. Učení jeho pronásledují a přijí mají, a tu vymýšlejí historii pádu prvního člo věka a prvního anděla, a tuto smyšlenku lidé přijímají za učení Kristovo. Smyšlenka ta jest nesmyslna, nemá důvodu, ale z ní přirozeně vy plývá závěr, že člověk muže žítí špatně a přece se domnívátí, že jej Kristus ospravedlňuje, a zá věr ten se tak hodí davu lidí slabých a nemilu jících mravné práce, že smyšlenku tuto náhle uznají za pravdu a dokonce božskou zjevenou pravdu, přes to, že nikde v tom, co se nazývá zjevením, není sebe menší narážky na to, a smy šlenka se stává podkladem tisícileté práce uče ných bohoslovem, kteří budují na ní své theorie.

Učení bohoslovci se pouštějí do výkladů a začínají popírati navzájem své stavby (logické), začínají pocíťovati sami, že se zapletli, neroz umějí již tomu, cо povídají; ale dav žádá od nich potvrzení svého oblíbeného učení, a oni se tváří, že rozumějí a věří v to, co povídají, a dále ká žou. A mine nějaký čas, závěry se ukážou ne potřebny, dav nahlédne do chrámu žreců a k po divení svému vidí místo vznešených a nepochybných pravd, jakými se mu zdála tajemství bohosloví, že tam nikdy ničeho nebylo, než nejhrubší klam, a diví se své zaslepenosti.

Totěž se děje s filosofií, ne ve smyslu mou drosti Konfuciů, Sokratů, Epiktétů, nýbrž s profesorskou filosofií, když vyhověla pudům davů zahálčivých, bohatých lidí.

Nedávno vládla v učeném vzdělaném světě filosofie ducha, z níž vyplývalo, že vše, co exi stuje, jest rozumno, že není ani zla, ani dobra, že člověk nepotřebuje zápasiti se zlem, nýbrž potřebuje projevovati jen ducha: ten na vojně, ten na soudě, onen na houslích. Známi byli i Rousseau, i Pascal, i Lessing, i Spinoza, i všecka

30 Co máme dělati?

moudrost starověká, ale ničí moudrost ne vládla davem. Nelze také říci, že by úspěch Hegelův závisel na souladu jeho theorie. Byly stejně souladny theorie: Descartesova, Leibnizova, Richterova, Schopenhauerova. Toliko je diná byla příčina toho, že učení toto se stalo na krátkou dobu vírou celého světa; příčina byla tatáž, jako příčina úspěchu theorie o pádu a vykoupení člověka, že důsledky této filosofické theorie hověly slabostem lidským. Říkaly: vše jest rozumné, dobré, ničím není nikdo vinen.

A zrovna tak jako v bohosloví na theorii pokušení, ve filosofii stavěli svou babylonskou věž na hegelovských základech (i nyní ještě ně kteří opozdílí sedí na ní), a zrovna tak se smí síly jazyky, a zrovna tak pocítili, že sami nevědí, co mluví, a zrovna tak starostlivě nevyvádějí smetí z jizby, snažíce se zachovat! svou autoritu před davem.

Když jsem začal žít, hegelovství bylo základem všeho: vznášelo se ve vzduchu, bylo vyjadřováno v novinách a časopisných článkách, v historických a právnických přednáškách, v po vídkách, v traktátech, v umění, v kázáních, v rozmluvách. Člověk neznající Hegela neměl práva ml uvítí: kdo chtěl poznati pravdu, studo val Hegela. Všecko se opíralo o něj, a najednou minulo 40 let, z něho nic nezbylo, po něm není památky, jako by ho nikdy ani nebylo. A co jest nejdivnější: že jako lžikřesťanství, tak i hegelovství padlo nikoliv tím, že je někdo vyvrátil, rozrušil, nikoliv, jak bylo, tak jest, ale najednou se ukázalo, že ani toho, ani onoho není třeba učenému vzdělanému světu.

Řekneme-li nyní učenému vzdělanému člo věku o pádu andělově a Adamově, a o vykoupení, nebude se přítí a dokazovati nesprávnost toho, nýbrž s rozpaky se otáže: Jaký anděl? Proč Adam? Jaké vykoupení? A proč je mi toho třeba? Totéž s Hegelovstvím.

Nový člověk se nebude přítí, nýbrž jen divítí. Jaký duch? Odkud jest? Proč je to? Proč se projevuje? Proč jej potřebuji? Nedávno byla doba, kdy mudrcové-hegelovci slavnostně poučo vali

dav, a dav, ničeho nechápaje, slepě věřil všemu, nalezaje potvrzení toho, co mu bylo vhod, a věřil, že to, co se mu zdálo nejasno a odporující si, tam, na výsotách filo sofie, vše jest jasno, jako den; ale minul čas, theorie tato sevšedněla, objevila se nová theorie na jejím místě, a stará se stala nepotřebna, a dav pohlédl tam, do tajemných chrámů žreců, a uviděl, že tam ničeho není, a ani nebylo, než slova velmi temná a nesmyslná. To se stalo za mé paměti.

Ano, to pochází od toho, že všechno to bylo blouznění theologického a metafysického období; nyní však jest kritická pozitivní věda, která už neoklame, protože jest založena na in dukci a zkušenosti. Nyní vědomosti naše nejsou tak vratké, jako dříve, a jen na naší cestě jest rozřešení všech otázek lidských.

Ale vždyť na vlas totéž říkali staří učite lové, a oni nebyli hlupáci, ale víme, že mezi nimi byli lidé ohromného rozumu, a na vlas totéž za mé paměti, a s nemějším přesvědčením a s ne menším uznáním se strany davu tak řečených vzdělaných lidí říkali hegelovci. A taktéž nebyli hlupáci třeba naši Hercenové, Staňkěvičové, Bělinští. Ale od čeho vznikl ten divný zjev, že roz umní lidé hlásali s velikým přesvědčením a že dav důvěřivě přijímal taková učení bezdůvodná a bezobsažná?

Velice spatný anglický publicista, jehož všechny spisy jsou zapomenuty a uznány za nejnicotnější z nicotných, píše traktát o obyvatel stvu, v němž vymýšlí domnělý zákon vzrůstu obyvatelstva, nesouměrného s výživnými pro středky. Domnělý zákon svůj spisovatel ten opa třuje mathematickými formulemi, na ničem ne založenými, a vydává na světlo.

Podle lehkomyšlnosti a prázdnoty tohoto spisu bylo by předpokládati, že spis ten neobrátil na se pozornosti a bude zapomenut, jako všechny následující spisy téhož spisovatele; ale stane se něco docela jiného: Publicista, který napsal tento spis, stává se najednou vědeckou autoritou a drží se na této výši skoro půl století. Malthus! — Theorie Malthusova, — zákon o vzrůstu obyvatelstva

32 Co máme dělati?

řadou geometrickou a prostředků vý živných řadou arithmetickou, a i přirozené i rozumné prostředky omezení obyvatelstva, vše to se stalo vědeckými, nepochybnými pravdami, kterých nezkoumali a kterých užívali, jako axio mat, pro další závěry. Tak jednali lidé učení, vzdělaní; v davu zahálčivých lidí pak byla zbožná důvěra k odhaleným velikým zákonům Malthusovým.

Proč se to stalo? Zdálo by se, že to byly vědecké závěry, nemající ničeho společného s pudy davu.

Ale to se tak jen může zdáti tomu, kdo věří, že věda jest něco samo bytného, jako cír kev, nepodléhající chybám; a nikoliv prostě vý mysly lidí slabých a pobloudilých, kteří jen pro vážnost nastrkují důrazně slovo věda místo my šlenky a slov lidských.

Bylo třeba udělati praktické vývody z theorie Malthusovy, a lidé mohli uviděti, že tato theorie byla náramně lidská, s nej určitějšími cíli.

Závěry přímo vyplývající z této theorie byly tyto: bídný stav pracujících lidí nepochází z ukrutnosti, sobectví a nerozumu lidí bohatých a mocných, nýbrž jest takový podle nezměněného zákona, nezávislého na lidech, a je-li kdo tím vinen, jsou to sami hladoví dělníci: proč se, hlupáci, rodí, když vědí, že nebudou míti co jisti, a proto bohaté a mocné třídy nikterak nejsou něčím vinny a mohou klidně dále žíti, jako žily.

A tenhle závěr, drahocenný pro dav zahálčivých lidí, způsobil, že všichni učenci prohlédli nedokazatelnost, nesprávnost a úplnou libovolnost závěrů, ale dav vzdělanců, t. j. zahálčivých lidí, tuše, k čemu vedou tyto závěry, vítal theorii s nadšením, dal jí pečeť pravdivosti, t. j. vědec kosti, a nosil se s ní půl století.

Příčina jediná je ta, že hlásaná učení ospra vedlňovala lidem jejich špatný život.

Není-li totéž příčinou sebevědomí lidí positivní, kritické vědy zkusné a uctivého chování davu k tomu, co oni hlásají? Z počátku se zdá býti zvláštní, jak theorie vývoje (jako vykou pení v bohosloví

většinou bývá populárním vyjádřením každé nové věrouky) muže ospravedlnit lidem jejich nepravdu, a zdá se, že vědecká teorie má činit jen s fakty. Ale to se jen zdá. Zrovna tak se to zdálo při bohosloveckém učení: bohosloví, zdálo se, jest zaujato jen dogmaty a nemá nijakého vztahu k životu lidskému; zrovna tak se to zdálo s filosofií: zdála se býti zaujata jen svými abstrakcemi.

Zrovna tak se to zdálo při hegelovském učení ve velikých rozměrech a ve zvláštním případě při Malthusově učení.

Hegelovství, zdálo se, bylo zaujato jen svými logickými stavbami a nemělo žádného vztahu k životu lidskému; zrovna tak se to zdálo při Malthusově theorii: zdála se býti zaujata jen fakty statistických dat. Ale to se jen tak zdálo.

Moderní věda je taktéž zaujata jen fakty; zkoumá fakta. Ale jaká fakta? Proč právě ta ková, a nikoliv jiná fakta?

Lidé moderní vědy velice rádi s vítěznou slávou a sebevědomím říkají: „zkoumáme jen fakta“, myslíce, že tato slova mají nějaký smysl. Zkoumati jen fakta nijak není možno, protože faktů, které podléhají našemu pozorování, jest nesčíslné (v přesném toho slova smyslu) množství. Než zkoumáme fakta, musíme míti theorii, na jejímžto základě zkoumáme fakta, t. j. vybíráme z nesčíslného množství ta neb ona. fakta. A teorie ta jest, ba jest velmi určitě vyjádřena, třeba že ji mnozí z činitelů moderní vědy buď ignorují, t. j. chtějí neznati, nebo skutečně neznají, a někdy se tváří, jako by jí neznali.

Zrovna tak vždycky bylo se všemi vládnoucími, vedoucími věroukami. Základy každé věrouky jsou vždycky dány v theorii a tak zvaní učenci vymýšlejí jen další důsledky z rozličných daných základů, někdy jich ani neznajíce. Ale základní teorie vždycky jest. Tak i nyní moderní věda vybírá svá fakta na základě velmi určité teorie, kterou někdy zná, někdy nechce znáti, někdy skutečně nezná; ale teorie tu jest. Teorie tato jest: Všecko lidstvo jest

34 Co máme dělati?

neumíra jící organismus, lidé jsou částice orgánu, z nichž každý má své speciální určení pro službu celku.

Zrovna jako buňky, skládající se v organismus, rozdělují mezi sebou práci pro boj za existenci celého organismu, sesilují jednu schopnost a zeslabují druhou a skládají se v jeden organismus, aby lépe uspokojily potřeby celého organismu, a zrovna jako u společenských živočichů: mravenců, včel, jednotlivci rozdělují práci mezi sebou: matka klade vejce, trubec oplodňuje, včela pracuje pro život celku; zrovna tak i v lidstvu a lidských společnostech se děje diferenciaci a integraci oborů.

A proto, abychom našli zákon života lidského, musíme studovat zákony života a vývoje organismů, a v životě a vývoji organismů nacházíme tyto zákony: zákon, že žádný jev není doprovázen jediným pouze bezprostředním následkem; druhý zákon o nestálosti stejnorodého a 3. zákon o jednotvárnosti atd. Vše to se zdá být velice nevinno, ale je třeba jen udělati závěry ze všech těchto zkoumání faktu, abychom ihned uviděli, kam se kloní tato fakta. Fakta tato se kloní k jednomu, totiž k tomu, abychom to rozdělili na činnosti, které existuje v lidských společnostech, uznali organickým, t. j. nutným, a abychom proto pohlíželi na nespravedlivé postavení, v němž jsme my lidé, kteří jsme se vyprostili z práce, nikoliv s hlediska rozumnosti a spravedlivosti, nýbrž jen jako na nutné faktum, po tvrzující všeobecný zákon.

Filosofie ducha ospravedlňovala také každou surovost a hanebnost; ale tam to vyplývalo filosoficky a proto nesprávně; podle vědy však vše to vyplývá vědecky a proto nepochybně.

Jak pak nepřijati tak překrásné teorie! Je třeba jen zkoumati lidskou společnost jako před mět pozorování a možno klidně stravovati práci jiných, hynoucích lidí, těšíc se myšlenkou, že má činnost tanečnická, advokátská, lékařská, filosofická, herecká, pozorovatele mediumismu a formy atomů a t. p. jest funkcionální činnost organismu lidstva, a proto ani nemůže být řeči o tom, je-li

spravedlivo, že využívám práce jiných, — že dělám jen to, co jest mi příjemno, jako také nemůže býti řeči o tom, — je-li spravedlivo rozdělení práce mezi buňkou mozkovou a svalovou.

Jak pak nepřipustiti tak praktické theorie, abychom potom mohli už na vždycky schovati svědomí do kapsy a mohli žíti úplně bezuzdným zvířecím životem, cítíce pod sebou neotřesitelnou dle naší doby oporu vědeckou. A právě na této nové věrouce stojí její ospravedlnění zahálčivosti a ukrutnosti lidské.

VI.

Tato věrouka počala nedávno, — je tomu 50 let. Hlavním zakladatelem jejím byl fran couzský učenec Comte. Comteovi, systematikovi a zároveň nábožnému člověku, přišla do hlavy působením nových tehdy fyziologických výzkumů Bűschových stará myšlenka, vyslovená již Meneniem Agrippou, myšlenka, že na lidské společnosti, ano i na všechno lidstvo možno pohlížeti jak na jeden celek, organism, a na lidi jak na živé částice jednotlivých orgánů, z nichž každá má svůj určitý úkol sloužiti celému orga nismu. Myšlenka tato se tak zalíbila Comteovi, že na ní budoval filosofickou theorii, a theorie ta tak jej unesla, že úplně zapomněl, že východiště jeho theorie nebylo než pěkné přirovnání, které jest na místě v bajce, ale nijak nemůže býti základem vědy. Přijal, jak to často bývá, zamilovaný předpoklad za axioma a domníval se, že celá theorie jeho je zbudována na nejpev nějších a zkusných základech. Podle jeho theo rie vyplývalo, že, poněvadž lidstvo jest organis mus, význam toho, co člověk jest a jaký má býti jeho poměr k světu, možno (pochopiti) jen po znáním vlastností tohoto organismu. Aby člověk poznal tyto vlastnosti, může konati pozorování na jiných nižších organismech a ze života jejich usuzovati.

Podle toho 1. pravá a jediná methoda vě decká podle Comta jest jen induktivní, a všecka věda jest jen taková, která se zakládá na zkušenosti; 2. cílem a vrcholem věd se stává nová věda o domnělém organismu lidstva, čili o nad- organické bytosti lidstva: novou domnělou vě dou tou jest sociologie; z tohoto názoru na vědu vůbec vychází na jevo, že všechny dřívější vě domosti bvlv lživv, a celá historie lidstva ve smyslu jeho sebepoznání se rozdělovala na tři, vlastně na dvě periody: 1. periodu theologickou a metafysickou,

kteřá trvala od počátku světa až po Comta, a 2. na přítomnou periodu jedině pravé vědy, pozitivní, kteřá začala od Comta.

Vše to bylo náramně pěkné; jediný toliko byl omyl, totiž, že celá tato budova byla vysta věna na písku, na libovolném a nesprávném tvr zení, že lidstvo jest organismus. Toto tvrzení bylo libovolné proto, že máme zrovna tolik práva uznati existenci organismu lidstva nepod léhajícího pozorování, jako uznati existenci Boží ve třech osobách a tomu podobné theolo gické předpoklady.

Nesprávnó bylo pak toto tvrzení proto, že s pojmem lidstva, t. j. lidí, nesprávně byl spo jen výměř organismu, kdežto v lidstvu není pod statného příznaku organismu, středisko cítění nebo vědomí. Nazýváme i slona i bakterii orga nismem jen proto, že předpokládáme podle ana logie v těchto tvorech stejnou jednotu cítění nebo vědomí, jakou známe v sobě; v lidských společnostech a v lidstvu však není tohoto pod statného příznaku, a proto, ať nalezneme sebe více jiných společných znaků v lidstvu a orga nismu, bez tohoto podstatného znaku, uznati lidstvo organismem jest nesprávnó.

Ale přes tuto libovolnost a nesprávnost zá kladního předpokladu pozitivní filosofie, byla přijata tak řečeným vzdělaným světem s největ šími sympathiemi pro význam důležitý davu, že totiž ospravedlňuje existující pořádek věcí, uznává zákonnost existující dělby práce, t. j. ná silí v lidstvu. Pozoruhodno jest v té příčině, že ze spisů (knutových, které sestávají ze dvou dílu, pozitivní filosofie a pozitivní politiky, byl přijat učeným světem jen první, který ospra vedlňoval na základě nových zákonu zkusných existující zlo lidských společností; druhý díl, jednající o mravních povinnostech altruismu, které vyplývají z uznání lidstva za organismus, byla uznána nejen za nedůležitú, nýbrž za nicotnu a nevědeckou. Opakovalo se totěž, co s dvěma učeními Kantovými.

Kritika čistého rozumu přijata vědou; ne přijata jen kritika praktického rozumu, ta část, kteřá obsahuje podstatu mravního učení. Právě tato část byla zavržena. V učení Comtově bylo uznáno

vědeckým jen to, co hovělo vládnoucímu zlu. Ale i přijatá davem pozitivní filosofie, za ložená na libovolném a nesprávném předpokladu, byla sama sebou příliš nezdůvodněna, a proto vratka a nebyla by se sama mohla držeti. A mezi všemi těmi prázdnými hrami myslí lidí tak řečené vědy objevuje se taktéž nikoliv nové a stejně libovolné a nesprávné tvrzení, že živé bytosti, t. j. organismy, vznikaly jedny z druhých; nejen jeden organismus z druhého, nýbrž jeden organismus ze mnohých: t. j. že za velmi dlouhou dobu, za milion let na příklad, nejen ryba a kachna mohly pojití od jednoho a téhož předka, nýbrž i že jeden organismus mohl pojití z mnohých jednotlivých organismů, tak na př. z roje včel může se utvořit jeden živočich.

A libovolné a nesprávné tvrzení toto bylo přijato učeným světem se souhlasem ještě větším. Tvrzení toto bylo libovolno proto, že nikdo nikdy neviděl, jak se tvoří organismy z organismů, a proto předpoklad o původu druhů zůstane vždycky předpokladem a nikoliv zkusným faktem.

Nesprávně pak bylo tvrzení proto, že řešení otázky o původu druhů tím, že vznikly následkem zákona dědičnosti a přizpůsobování v nekonečně dlouhé době, vůbec nebylo řešením, nýbrž opakováním otázky v nové formě.

Z rozřešení otázky Mojžíšem vyplývá, že různost druhů živých tvorů vznikla podle vůle Boha a nekonečné jeho moci; z theorie vývojové pak vyplývá, že různost druhů živých tvorů vznikla sama sebou následkem nekonečně rozmanitých podmínek dědičnosti a v nekonečně dlouhé době. Theorie vývojová, mluvíc prostým jazykem, tvrdí jen, že náhodou v nekonečně dlouhé době z čeho chcete, může vzniknouti vše, co chcete.

Odpovědi na otázku není. Ale tatáž otázka dána jinak: místo vůle postavena náhoda, koeficient nekonečna postaven od moci k času. Ale toto nové tvrzení, které úmyslně udělali stoupenci Darwinovi ve smyslu libovolnosti a nesprávnosti, posilovalo dřívější

tvrzení Comtovo a proto stalo se zjevením naší doby a stalo se základem všech věd, i dějin filologie a náboženství, a kromě toho, podle naivního přiznání samého původce theorie, Darwina, jeho myšlenka byla vzbuzena zákonem Malthusovým, a proto stavěla theorii o boji živých tvorů a lidí o existenci za základní zákon všeho živého.

A právě toho jen bylo také třeba davu zahálčivých lidí, aby se ospravedlnili.

Dvě vratké theorie, nestojící na vlastních nohou, podepřely se navzájem a staly se zdánlivě pevnými. Obě theorie nesly v sobě ten smysl drahocenný davu, že existujícím zlem lidských společností nejsou vinni lidé, nýbrž že existující pořádek jest právě ten, který má býti, a nová theorie byla přijata davem v tom smysle, v jakém potřebovala, s plnou vírou a neslýchaným nadšením. A tak na těchto dvou předpokladech libovolných a nesprávných, přijatých jako dogmata víry, se upevnila nová vědecká věrouka.

I podle předmětu, i podle formy je tato nová věrouka neobyčejně podobna církevně-křesťanské.

Podle předmětu věrouky shoda záleží v tom, že jak v té, tak v oné skutečnosti dán smysl neskutečný, fantastický, a tento neskutečný smysl učiněn předmětem studia. V církevně-křesťanské věrouce Kristovi, jak skutečně byl, dán fantastický význam samého Boha; v pozitivní věrouce skutečným tvorům, živým lidem, dán fantastický význam organismu. Podle formy shoda obou věrouk jest zarážející tím, že jak v té, tak v oné určitý stav jedněch lidí uznán za jednotku neomylně pravou.

V církevním křesťanství pojímání božského zjevení lidmi, kteří sebe nazývali církví, uznáno svátým a jedině pravým; podle pozitivní věrouky pojímání vědy určitými lidmi uznáno nepochybným a pravým. Jako církevní křesťané jen od utvoření své církve uznávali počátek pravého Boha a jen jaksi z uctivosti říkali, že i dřívější věřící byli církev; zrovna tak pozitivní věda podle svého tvrzení začala

teprve od doby Comtovy, a vědci taktéž jen z uctivosti připouští existenci vědy i dříve, a to jen v některých představitelích jejích, jako jest Aristoteles; zrovna jako církev, i pozitivní věda nadobro vylučují vědomosti všeho ostatního lidstva, uznávající všechny vědomosti mimo své — za blud.

Shoda se opakuje i jinde: zrovna jako na pomoc základnímu dogmatu bohosloví, božstvím Kristovu a trojici, přichází staré dogma o pádu člověka a vykoupení smrtí Kristovou, které však dostalo nový význam, a z dvou těchto dogmat se skládá populární církevní učení, tak za naší doby na pomoc Comtovskému základnímu dogmatu o organismu lidstva vystupuje staré dogma o vývoji, které však dostalo nový význam, a z obou se skládá populární vědecká věrouka. Jak v té, tak i v oné věrouce nové dogma jest nutno na podepření starého a pochopitelné jen ve spojení se základním dogmatem. Není-li věřícímu v božství Kristovo jasno a pochopitelné, nač Bůh sestoupil na zemi, dogma vykoupení dá toto vysvětlení.

Je-li věřícímu v organismus lidstva nejasno, proč shromáždění osob možno pokládati za organismus, dogma o vývoji to vysvětluje.

Dogmatu o vykoupení je třeba, aby zmírnilo rozpor mezi prvním dogmatem a skutečností.

Bůh sestoupil na zemi, aby spasil lidi, ale lidé nejsou spaseni, tedy jak pak zmírniti tento rozpor? Dogma o vykoupení praví: Spasil věřící ve vykoupení: „věříte-li ve vykoupení, jste spaseni“.

Stejně dogmatu o vývoji je třeba, aby rozřešil o rozpor mezi skutečností a prvním dogmatem: lidstvo jest organismus; zatím vidíme, že ono nevyhovuje hlavnímu znaku organismu: jak pak zmírniti toto? A dogma o vývoji praví: lidstvo jest tvořící se organismus.

Věříte-li v toto, můžete pohlížeti na lidstvo jako na organismus.

A jako člověk, který je prost pověry o trojici a božství Kristově, nemůže ani pochopiti, v čem záleží zajímavost a smysl učení o vykoupení, a smysl ten se vysvětluje jen uznáním základního

dogmatu, že Kristus je sám Bůh. Právě tak lidstvo, prosté pověry pozitivní, nemůže ani pochopiti, v čem jest zajímavost učení o původu druhů vývoje, a zajímavost ta se vysvětluje jen tehdy, když znáš základní dogma, že lidstvo jest organismus.

A právě tak, jako všechny chytrosti bohoslovecké jsou pochopitelné jen těm, kdo věří v základní dogmata, tak i všechny chytrosti sociologie, zaujímající myslí lidí nejposlednější a hlubokomyslné vědy, jsou pochopitelné jen věřícím.

Shoda obou věrouk jest ještě i v tom, že předpoklady, v něž jednou lidé uvěřili, nejsou již zkoumány, jsou podkladem nejpodivnějších teorií, a hlasatelé těchto teorií, osvojující si na oko tvrzení, že mají právo uznati sebe samy v bohosloví svatými a ve vědomo ňstech vědeckými, t. j. neomylnými, odvažují se tvrzení zcela libovolných, nepravděpodobných a na ničem nezaložených, která vyslovují s velikánskou vítězoslavou a vážností, a které se stejnou vážností a vítězoslavou popírají v jejich podrobnostech lidé, kteří nesouhlasí s jednotlivostmi, ale přece uznávají základní dogmata.

Vasilij Veliký této věrouky — Spencer na příklad, v jednom z prvních spisů svých vyjadřuje tyto věrouky tak: společnosti a organismy, praví, jsou si podobny v tomto: 1. v tom, že začínajíce jako malé aggregáty, nepozorovaně vzrůstají v massu, takže některé z nich dosahují velikosti desettisíckrát větší, než prvopočáteční.

v tom, že zatím co z počátku jsou tak prosté struktury, že možno je zkoumati jako něco bez struktury, nabývají za svého růstu stále složitější struktury v tom, že třeba v jejich časně, nerozvitě periodě není mezi nimi skoro žádné závislosti částic navzájem, jejich částice nabývají postupně vzájemné závislosti, která se na konec stává tak silnou, že činnost a život každé částice stává se možným jen při činnosti a životě ostatních. v tom, že život a vývoj společnosti jsou nezávisly a trvalejší, než život a vývoj některé z jejich jednotek, které společnost tvoří, které se samostatně rodí, rostou, působí, plodí a

umírají, zatím co politické tělo, utvořené z nich, dále žije pokolení za pokolením, rozvíjejíc se v massu, podle dokonalosti struktury a funkcionelní činnosti.

Dále následují body rozdílů organismů a společností, a dokazuje se, že rozdíly jsou jen zdánlivé, a že organismy a společnosti jsou si úplně podobny.

Člověku svěžímu přímo se namítá otázka: ale o čem mluvíte? Proč jest lidstvo organismus? nebo podobno mu? Pravíte, že společnosti jsou podobny organismům podle těch čtyř znaků, ale vždyť toho není. Běříte toliko některé znaky organismu a podřizujete jim lidské společnosti. Uvádíte čtyři znaky podobnosti, potom běříte znaky rozdílnosti, ale jen zdánlivé (podle vaší chuti) a usuzujete, že na lidské společnosti možno pohlížeti jako na organismy.

Ale vždyť to jest prázdňá hra dialektická a více nic. Na takovém základu znakům organismu můžete podrobiti, co chcete.

Beru první věc, která mi přišla na mysl, dejme tomu: les; jak se zasévá v poli a roste.

Začínaje jako malý aggregát, nepozorovaně roste v massu atd.; na vlas totéž se děje na polích, když je trochu osejí a ony zarůstají lesem.

Z počátku je struktura prosta, potom se zvětšuje složitost atd. Na vlas totéž je s lesem: z prvu jediné břízky, potom vrba, líska, z prvu všechny rostou přímo, potom se proplétají větvemi.

Závislost částic vzrůstá tak, že život každé částice závisí na životu a činnosti ostatních; na vlas totéž je s lesem: líska hřeje pně (vysekej ji, omrznou jiné stromy), kraj lesa chrání od větru, semenné stromy zachovávají rody, vysoké a košaté stíní, a život stromu závisí od stromu.

Jednotlivé části mohou umírat, ale celek žije; na vlas totéž je s lesem. Les pro strom nepláče. Na vlas totéž jest i s příkladem, který uvádějí obyčejně obhajci theorie, že useknouti ruku, ruka umře; vysaditi strom mimo stín a lesní půdu, umře.

Pozoruhodná je taktéž shoda této věrouky s církevně křesťanskou a každou jinou, která jest osnována na dogmatech přijatých za víru, svou nepronikavostí proti důvodům logiky.

Ukávavše, že na les se můžete podle této theorie týmž právem dívatí jako na organismus, myslíte, že jste dokázali stoupcům organického učení nesprávnost jejich definice, nikterak. Výměr, který dávají organismu, je tak nepřesný a pružný, že tomuto výměru mohou podložiti, co chtějí.

Ano, řeknou, — i na les možno pohlížeti jako na organismus. Les jest vzájemné působení jednotlivcův nehubících se navzájem, aggregát, částice jeho mohou taktéž přejíti v těsnější spojení, a on, diferencuje se, integruje se, může se státi organismem.

Tehdy řeknete, jestliže tak, to i na ptáky, i hmyz, i traviny tohoto lesa, které vzájemně na sebe působí a nehubí se navzájem, možno se taktéž dívatí, spolu se stromy, jako na jediný organismus.

I stím souhlasí. Každé seskupení živých bytostí, které na sebe navzájem působí a nehubí se, možno taktéž míti za organismus, podle jejich theorie. Můžete tvrditi spojení a vzájemné působení mezi čím chcete, a podle vývoje můžete tvrditi, že z čeho chcete může vyjítí ve velmi dlouhé době vše, co chcete.

Věřícím v trojjedinost Boží nelze dokázati, že jí není, ale možno jim ukázati, že tvrzení jejich jest tvrzení nikoliv víry, že tvrdí-li oni, že jsou tři bohové, s týmž právem mohu tvrditi!, že jest jich 17 1/2 totéž a věci ještě nepochybněji lze dokázati stoupcům pozitivní a evoluční vědy. Na základě této vědy jsem ochoten dokázati, co chcete. A co jest nej podivnější, že tatáž pozitivní věda znakem pravého vědění uznává vědeckou methodu, a sama určila, co nazývá vědeckou methodou. Vědeckou methodou nazývá zdravý rozum. A právě tento zdravý rozum ji také na každém kroku usvědčuje. Jakmile ti, kteří zaujímali místo svatých, pocítíli, že v nich nezůstalo nic svatého, že jsou všichni prokleti, jako papež a náš synod, ihned nazvali sebe nejen svátými, nýbrž nejsvětějšími. Jakmile věda

pocítila, že v ní nezůstalo nic rozumně myslícího, nazvala se rozumně myslící, t. j. vědeckou vědou.

VII.

Dělba práce je zákon všeho existujícího, a proto musí býti ve společnostech lidských. Dost možná, že je tomu tak; ale zůstane přece otázka: co je to dělba práce, která jest nyní v lidské společnosti, je-li právě ta dělba práce, která má býti. A pokládají li lidé určitou dělbu práce za rozumnou a spravedlivou, žádná věda nemůže dokázati lidem, že má býti to, co mají za nerozumnou a nespravedlivou.

Bohoslovecká theorie dokazovala, že moc jest od Boha, a jest dost možné, že (ona skutečně) jest od Boha. Ale zůstávala otázka: čím moc, Katěřiny nebo Pugačeva? A nijaké chytrosti bohoslovecké nemohly zahladiti tuto pochybnost.

Filosofie ducha dokazovala, že stát jest forma vývoje osobností; ale zůstává otázka: možno-li stát Neronův nebo Cingischánův pokládati za formu pro vývoj osobností? A nijaká transcendentní slova nemohla to rozřešiti. Totéž jest i s vědeckou vědou.

Dělba práce jest podmínkou života organismův a lidských společností; ale co v těchto lidských společnostech míti za dělbu práce? A ať věda sebe více studuje dělbu práce v buňkách hlístů, všechna tato pozorování nedonutí člověka uznati správnou dělbu práce takovou, kterou neuznává za takovou jeho rozum a svědomí.

Ať jsou sebe přesvědčivější důkazy dělby pnutí buněk v pozorovaných organismech, člověk, nepozbyl-li ještě úsudku, přece jen řekne, že člověk nemusí celý život tkáti jen kartoun, a že toto není dělba práce, nýbrž jest utiskování lidí.

Spencer a j. říkají, že jsou celé osady tkalců a že proto tkalcovská práce jest organická dělba práce; říkajíce to, říkají přece na vlas totéž, co říká bohoslovec.

Jest moc a proto jest od Boha, ať jest jakákoliv. Jsou tkalci, tedy taková jest dělba práce. Vždyť dobře by bylo říkati to, kdyby moc a

osada tkalcovská se tvořily samy, ale víme, že se netvoří samy sebou, nýbrž že my je děláme. A tak třeba poznati, jak jsme dělali tuto moc my: od Boha neb od sebe, a dělali jsme tyto tkalce podle organického zákona či podle něčeho jiného?

Žijí lidé, živí se rolnictvím, jak je to vlastní všem lidem: jeden si pořídil kovářskou pec a opravil svůj pluh, přijde k němu soused a prosí, aby mu jej také opravil, a slibuje mu za to práci nebo peníze. Přijde třetí, čtvrtý, a ve společnosti těchto lidí se děje tato dělba práce: vzniká kovář. Druhý člověk dobře vyučil své děti, k němu přivádí děti soused a prosí, aby je učil, a vzniká učitel; ale kovářem a učitelem se stali a zůstávají jen proto, že je prosili, a zůstanou jimi, dokud je prosí, aby byli kovářem a učitelem.

Kdyby se stalo, že by se vyskytlo mnoho kovářů a učitelů, nebo že by jejich práce nebylo třeba, ihned, jak toho žádá zdravý rozum a jak to bývá vždycky tam, kde není příčin rušiti správnost dělby práce, ihned se vzdají svého umění a opět se oddají rolnictví.

Lidé, kteří tak jednají, řídí se svým rozumem, svým svědomím, a proto my, lidé obdaření rozumem a svědomím, všichni tvrdíme, že taková dělba práce je správná. Ale kdyby se stalo, že by kováři mohli přinutiti jiné lidi, aby na ně pracovali, a stále by dělali podkovy, i když jich není třeba, a učitelové by učili, kdyby nebylo koho učiti, každému člověku jako člověku, t. j. tvorů obdařenému rozumem a svědomím, je zřejmo, že by to nebylo dělbou, nýbrž uchvácením cizí práce, protože taková činnost by nevyhovovala jedinému měřítku, podle něhož možno poznati správnost dělby práce: požadování této práce jinými lidmi a náhrada svobodně za ni nabízená. A zatím především taková činnost je to, která se nazývá podle vědecké vědy dělbou práce.

Lidé dělají, po čem jiným ani na mysl nepřijde projevití přání, a žádají, aby je za to živili, a říkají, že je to spravedlivě, protože toto jest dělba práce. Co způsobuje hlavně společenskou bídu lidu nejen u nás, toť vláda, nesčíslné množství úředníků; co jest příčinou hospo-

dářské bídy naší doby, je to, co Angličané nazývají over production, nadvýroba (to, že naděláno hromadu věcí, s nimiž lidé nevědí kam, a kterých nikdo nepotřebuje); vše to pochází jen z tohoto zvláštního pojmání dělby práce.

Bylo by zvláštní viděti ševče, který by myslil, že lidé jsou povinni živiti jej za to, že neustále šije boty, kterých už dávno nikdo nepotřebuje; ale co pak říci o lidech vlády, církve, vědy a umění, kteří už ničeho nešíjí, nic nejen viditelného, nýbrž ani užitečného pro lid nevyrábějí, na jejichž tovar není milovníků, a kteří stejně směle, na základě dělby práce žádají, aby je i živili, i napájeli sladce i oblékali pěkně. Mohou býti a jsou kouzelníci, po jichž činnosti jest poptávka, a jimž nosí za to koláče a laciné látky, ale že by byli takoví kouzelníci, jejichž kouzelnictví by nikdo nepotřeboval, a kteří by směle žádali, aby je sladce krmili za to, že budou čarovati, to je těžko si představití. A totéž jest v naší společnosti s lidmi vlády, církve, vědy a umění.

A vše to se děje na základě toho lživého pojmání dělby práce, stanovené nikoli rozumem a svědomím, nýbrž pozorováním, které s takovou jednomyslností hlásají lidé vědy.

Dělba práce skutečně vždycky byla a jest správná jen tehdy, když člověk rozhodne svým svědomím a rozumem, že musí býti, ale nikoliv tehdy, když ji bude pozorovati. A svědomí i rozum všech lidí velmi prostě, nepochybně a jednomyslně řeší tuto otázku.

Řeší ji vždycky tak, že dělba práce je správná jen tehdy, když zvláštní činnosti člověka je tak zapotřebí lidem, že oni, prosíce jej, aby jim posloužil, sami ochotno mu nabízejí, že jej budou živiti za to, co bude pro ně dělati. Když však člověk muže od dětství do 30. roku prožiti na krku jiným, slibuje, že udělá, až se vyučí něčemu velmi užitečnému, oč se ho nikdo neprosí, a když potom od 30. roku do smrti muže žiti zrovna tak, pořád jen slibuje, že udělá něco, oč se ho nikdo neprosí, nebude to (jak jí také ve skutečnosti není v naší společnosti) dělba práce, nýbrž bude to, jakož také jest, jenom uchvacování cizí práce silným, kteréž (uchvacování) bohoslovci dříve

nazývali božským určením; potom filosofové — nutnými formami života, a nyní vědecká věda nazývá organickou dělbou práce.

Všecek význam vládnoucí vědy jest jen v tom. Stala se nyní rozdavatelkou diplomu na zahálku, protože ona jediná ve svých chrámech rozbírá a určuje, jaká jest cizopásnická, jaká organická činnost člověka ve společenském organismu. Jakoby každý člověk nemohl totéž poznati mnohem správněji a kratčeji, kdyby vzal na pomoc rozum a svědomí.

A jako dříve pro duchovenstvo, potom pro úředníky nemohlo býti pochybností o tom, co jest nejpotřebnější jiným lidem, tak nyní lidem vědecké vědy se zdá, že nemůže býti pochybností, že jejich činnost jest nepochybně organická: oni, vědečtí a umělečtí pacovníci, jsou nejcenější mozkové buňky organismu.

Ale s pánembohem; ať si už vládnou: ať sladce jedí, pijí a zahálají, jako by třeba zahálali a vládli žrecové a sofisté, ale ať nekazí lidi.

Od té doby, co lidé jsou rozumné bytosti, rozlišovali dobro a zlo a užívali toho, co až po ně v tomto rozlišení udělali lidé, zápasili se zlem, hledali pravou, nejlepší cestu a zvolna, ale neodvratně postupovali na této cestě.

A vždycky, zahrazující tuto cestu, stavěly se před lidi rozličné klamy, jichž účelem bylo ukázati jim, že není třeba dělati to, nýbrž je třeba žíti, jak se žije. Stály v cestě strašné, staré klamy církevníků; se strašným zápasem a námahou lidé se znenáhla vysvobodili z nich, ale sotva se vysvobodili, už místo starých klamů stál nový — státní, filosofický. Lidé se vyprostili z něho.

A hle, nový klam ještě horší vyrostl na cestě lidské: klam vědecký.

Nový tento klam je zrovna takový, jako staré: podstata jeho je v tom, že zaměňuje činnost rozumu a svědomí svého čímsi vnějším: ve vědeckém učení jest vnějším: pozorování, v církevním vnějším bylo zjevení.

Past této nauky je v tom, že ukazujíc lidem na nejhrubší

zvrácenosti činnosti rozumu a svědomí lidského, zničí v nich víru v sám rozum a svědomí.

Předměty, podlehající svědomí a rozumu, podlehají pozorování, a lidé ti pozbývají vědomí dobra a zla a stávají se nezpůsobilými chápati projevy a ustanovení dobra a zla, které vypracovány vším předchozím životem lidstva. Vše, co jim samým říká rozum a svědomí, vše, co říká samým představitelům lidí od té doby, co existuje svět, vše to jest jejich žargonem podmíněčno a subjektivní. Všeho toho třeba zanechat.

Rozumem nelze pochopiti pravdu, že se člověk může zmýlit: ale jest jiná cesta neomylná a skoro mechanická: je třeba studovati fakta. Studovati fakta je však třeba na základě vědy, t. j. na základě dvou předpokladů na ničem nezaložených: pozitivismu a evoluce, které vydávají za nepochybné pravdy. A vládnoucí věda s klamnou vítězoslávou prohlašuje, že rozřešiti všechny otázky životní možno jen studováním faktů přírodních a zvláště organismů.

Lehkověrný dav mládeže, překvapený novostí této autority, kritikou nejen nerozrušené, nýbrž ani ještě nedotknuté, vrhá se na studium těchto faktů v přírodních vědách, na tuto jedinou cestu, která podle tvrzení vládnoucího učení může přivést k ujasnění otázek životních.

Ale čím dále postupují žáci v tomto studiu, tím více se od nich vzdaluje nejen možnost, nýbrž i sama myšlenka o rozřešení otázky životní, a tím víc a více přivykají ne tak pozorovali, jako věriti na slovo cizím pozorováním (věriti v buňky, v protoplasmu, ve 4. rozměr těles a t. p.), tím více forma zakrývá jim obsah, tím víc a více pozbývají vědomí dobra a zla a schopnosti chápati tyto projevy a výměry dobra a zla, které vytvořeny vším předchozím životem lidstva; tím víc a více si osvojují speciální vědecký žargon běžných výrazů, které nemají všelidského významu, tím dále a dále zacházejí do roklín pozorování ničím neosvětlených, tím víc a více pozbývají schopnosti nejen samostatně mysliti, nýbrž i jen rozuměti

52 Co máme dělati?

cizí, svěží myšlénce lidské, která jest mimo jejich talmud, hlavně však stále více tráví nejlepší roky v odvykání životu, t. j. práci, zvykají pokládati své postavení za oprávněno a stávají se i fysicky cizopasníky k ničemu se nehodícími, a rozumově si pletou mozky a stávají se myšlenkovými skopci. A zrovna tak, čím více jsou otuplí, tím více nabývají sebedůvěry, která jim znemožňuje návrat k prostému, pracovitému životu, k myšlení prostému, jasnému a všelidskému.

VIII.

Dělba práce v lidské společnosti vždycky byla a pravděpodobně bude; ale pro nás není otázkou, že jest a bude; nýbrž čím se máme řídit, aby dělba byla správná. Vezmeme-li pozorování za měřítko, tím už se vzdáme každého měřítka, tehdy každou dělbu práce, jakou budeme viděti mezi lidmi a jaká se nám zdá býti správná, budeme míti také za správnou, k čemuž též vede vládnoucí vědecká věda.

Ti jsou zaměstnáni duševní prací, oni svalovou, tělesnou. S jakým sebevědomím říkají to lidé! Chce se jim toto mysliti a zdá se jim, že vskutku se děje zcela pravidelná výměna služeb tam, kde se děje zcela prostě ode dávna násilí.

My nebo lépe (protože vždycky mnozí musí živiti jednoho), vy mě živte, šaňte, dělejte mě všecku tu hrubou práci, kterou potřebuji a již jste přivykli od dětství, a já budu dělati pro vás tu rozumovou práci, kterou umím a již jsem přivykl. Vy dávejte mi tělesnou potravu a já vám budu dávatí duševní. Rozpočet se zdá úplně správným a byl by úplně správným, kdyby výměna těchto úsluh byla svobodna; kdyby ti, kteří dodávají tělesnou potravu, nebyli povinni dodávati ji dříve, než dostávají duševní stravu.

Výrobce duševní stravy praví: abych vám mohl dáti duševní stravu, živte, šaňte mě, vynášejte za mnou nečistotu.

Výrobce tělesné potravy však jest nucen vše to dělati, neprojevuje nijakých přání, a jest nucen dávatí tělesnou potravu, třeba by ani nedostal potravy duševní. Kdyby výměna byla svobodna, podmínky těch i oněch byly by stejny.

Souhlasíme s tím, že duševní potravu je člověku stejně nutná, jako tělesná. Učenec, umělec praví: než můžeme začíti sloužiti lidem duševní potravou, potřebujeme, aby nás lidé zásobili tělesnou.

Ale proč pak by výrobce tělesné potravy neřekl, že, než vám

budu sloužiti tělesnou potravou, potřebuji duševní potravu, a nedostanu-li jí, nemohu pracovati?

Vy pravíte: potřebuji práci oračovu, kovářovu, obuvníkovu, tesařovu, kamenníků, zlatníků a j., abych připravil svou duševní potravu. Každý dělník taktéž má říci: než mám jíti připravit pro vás tělesné potravu, musím mít již plody duševní potravu.

Abych měl síly pro práci, jsou mi nutny: náboženské učení, pořádek ve veřejném životě, užívání vědomostí při práci, radosti a útěcha, které poskytují umění. Nemám kdy vymyslet si učení o smyslu života, dejte mi je. Nemám kdy vymyslet pravidla života veřejného, při němž by nebyla porušována spravedlnost, dejte mi to. Nemám kdy obírat se mechanikou, fyzikou, chemií, technologií; dejte mi knihy a pokyny o tom, jak mám zlepšiti své nástroje, svůj způsob práce, své byty, své topení, osvětlení. Nemám kdy sám se zaměstnávat básnictvím, sochařstvím, hudbou; dejte mi povzbuzení a útěchu, nutnou pro život, dejte mi tyto výtvoři umělecké.

Vy pravíte, že jest vám nemožno, obírat se svými důležitými a potřebnými pracemi, nebudete-li zbaveni té práce, kterou nesou za vás pracující lidé, ale já pravím, řekne dělník, že mně jest nemožno obírat se svými pracemi neméně důležitými a potřebnými: orati, voziti hnůj a čistiti vaši nečistotu, budu-li zbaven náboženského říditka, odpovídajícího požadavkům mého rozumu a svědomí, říditka rozumného vedení, které zajišťuje mou práci, nebudou-li mi vědomosti ukazovati, jak bych zúšlechtil svou práci.

Vše, co mi dosud nabízíte jakožto duševní potravu, nejen se mi nehodí, nýbrž já ani nemohu pochopiti, nač toho komu může býti třeba. A dokud nedostanu potravu, která jest mi potřebou jako každému člověku, nemohu vás živi- tělesnou potravou, kterou vyrobím. Což řekne-li toto dělník?

A řekne-li to, vždyť to nebude žert, nýbrž jen pouhopouhá spravedlnost. Vždyť, řekne-li to dělník, má na své straně mnohem více práva, než má na své straně Člověk rozumově pracující. Práva

má na své straně více proto, že práce, dodávaná dělným člověkem, jest prvnější, nutnější, než práce výrobce rozumové práce, a protože člověku rozumově pracujícimu nic nepřekáží, aby dával dělníkovi tu duševní potravu, kterou mu slíbil; dělníkovi samému však překáží dávatí tělesnou potravu to, že jemu samému se nedostává této tělesné potravy.

Co odpovíme my, lidé rozumově pracující, projeví-li nám tak prosté a zákonné požadavky? Čím jim vyhovíme? Katechismem Filaretovým, posvátnými příběhy Sokolových a listy rozličných kláštera a chrámu Isákova, abychom uspokojili jeho náboženské potřeby; svodem zákonů, kassačními rozsudky rozličných departementů a prostými stanovami komitétu a komisí, abychom uspokojili potřeby pořádku, spektrálním rozbořením, mikroskopickými studii, záhadami spiritismu a mediumismu, činností akademie věd, abychom uspokojili potřebu vědomostí; čím uspokojíme jeho umělecké potřeby?

Puškinem, Dostojevským, Turgeněvem, L. Tolstým, obrazy francouzského salonu a našich umělců, kteří zobrazují nahé ženy, atlas, aksamit, krajiny, genry, hudbou Wagnerovou i našimi hudebníky? To se nikterak nehodí a nemůže se hoditi, protože my se svým právem na využívání práce lidu a jsouce prosti všech závazků při své přípravě duševní stravy, nadobro jsme ztratili z očí jediný úkol, který má míti naše činnost. Ani nevíme, čeho je zapotřebí dělnému lidu, ba zapomněli jsme na jeho způsob života, na jeho nazírání na věci, na jazyk; už na samotný lid dělný jsme zapomněli, studujeme jej jako nějakou národopisnou vzácnost nebo nově objevenou Ameriku.

A tak my, žádající pro sebe tělesnou potravu, zavázali jsme se, že budeme dodávati duševní potravu, ale následkem domnělé dělby práce, podle níž můžeme nejen poobědvati a potom potravu práci strávití, nýbrž můžeme po celá pokolení sladce obědvati, nepracující; upravili jsme jakožto odměnu lidu za naše stravování něco, co se

hodí jen, jak se nám zdá, nám a vědě i umění, ale nehodí se, docela jest nepochochopitelno a protivilo, jako limburský sýr, týmž lidem, z plodů jejichž práce my tyjeme pod záminkou, že jim poskytneme duševní potravu.

Ve své zaslepenosti tak jsme pustili se zřetele povinnost, kterou jsme na se vzali, že jsme dokonce zapomněli na to, jménem čeho konáme svou práci, a tentýž lid, kterému sloužiti jsme se zavázali, jsme udělali předmětem naší činnosti vědecké a umělecké. Studujeme a zobrazujeme jej pro svou zábavu a potěšení, nadobro jsme zapomněli, že máme jej nikoliv studovati a zobrazovati, nýbrž sloužiti mu.

Tak jsme pustili se zřetele tu povinnost, kterou jsme vzali na sobe, že jsme ani nezapozorovali, jak to, co jsme se zavázali dělati na poli věd a umění, neudělali jsme my, nýbrž jiní, a místo naše objevilo se obsazeným. Ukázalo se, že co jsme se přeli, podobně jako bohoslovci, tu o bezsemenném početí, tu o samorodém plození organismů, tu o spiritismu, tu o tvaru atomů, tu o pangenesi (o původu organismů), tu o tom, co jest v protoplasmě a t. p., lid přece potřeboval duševní potravu, a nepodařenci i zavrženci věd a umění, na zakázku podnikatelů, kteří měli na zřeteli jen výdělek, počali dodávati lidu tuto duševní potravu a dodávají mu ji.

Již po 40 let v Evropě a 10 let u nás v Rusku rozlétnou se po milionech knihy a obrazy, zpěvníky, otvírají jarmareční boudy, a lid se dívá, zpívá a dostává duševní potravu nikoliv od nás, kteří jsme se zavázali dodávati ji, nýbrž my, ospravedlňující svou zahálku tou duševní potravou, kterou prý dodáváme, sedíme a mrkáme očima.

Ale vždvť nemůžeme mrkati očima, vždvť ukluzuje nám pod nohama poslední ospravedlnění.

Specialisovali jsme se. Máme svou zvláštní funkcionální činnost. Jsme mozek lidu. Živí nás, a my jsme se zavázali, že jej budeme učiti. Jen ve jméno toho jsme se osvobodili od práce. Čemu jsme jej naučili

a čemu jej učíme? Čekal rok, deset, sta let. A stále rozmlouváme a navzájem se učíme a potěšujeme, ale na lid jsme nadobro zapomněli.

Tak jsme zapomněli, že jiní se jali učit a potěšovati jej, a my jsme toho ani nezpозorovali, tak nevážně jsme mluvili o dělbě práce, tak zřejmo, že to, co jsme mluvili o užitku, který přinášíme lidu, byla pouze nestoudná výmluva.

IX.

Byla doba, kdy církev řídila duševní život lidí našeho světa; církev slibovala lidem štěstí, a za to sebe vyloučila z účastenství v boji lidstva o živobytí.

A jakmile udělala toto, odchýlila se od svého úkolu a lidé se od ní odvrátili.

Nezahubily ji bludy církve, nýbrž to, že se služebníci její odchýlili od zákona práce, což bylo vyjednáno za Konstantina pomocí vlády; jejich právo na zahálku a přepych zplodilo bludy církve.

S tímto právem začaly starosti církve o církev, a nikoliv o lidi, kterým měli sloužiti. A služebníci církve oddali se zahálce a prostopášnosti.

Stát začal řídit život lidstva. Stát sliboval lidem spravedlnost, klid, bezpečnost, pořádek, uspokojení veřejných a hmotných potřeb, a za to lidé, kteří sloužili státu, vyloučili sebe z účastenství v boji o život. A služebníci státu, jakmile mohli tyti z práce jiných, udělali totéž, co služebníci církve. Cílem jejich stal se nikoliv lid, nýbrž stát, a služebníci státu od králů do nejnižších úředníků — úředních osob: i v Římě, i ve Francii, i v Anglii, i v Rusku, i v Americe se oddali zahálce a prostopášnosti.

A lidé tak pozbyli důvěry v stát, anarchie již vědomě se prohlašuje za ideál.

Stát pozbyl svého kouzla na lidi jen proto, že si služebníci přiznali právo tyti z práce lidu.

Totéž udělala veda a umění pomocí státní moci, kterou se zavázaly podporovati. A vyjednali si právo na zahálku a využívání cizí práce, a tím právě se odcizily svému určení.

A rovněž jejich bludy vznikly jen proto, že služebníci jejich,

vystavivše zásadu dělby práce lživě pojatou, přiznali si právo využívatí práce jiných, a ztratili smysl svého určení, činíce si cílem nikoli prospěch lidu, nýbrž tajemný prospěch vědy a umění, a zrovna jako jejich předchůdcové oddali se zahálce a zkaženosti ne tak citové, jako rozumové.

Říkají; veda a umění mnoho daly lidstvu. To jest úplně správně.

Církev a stát mnoho daly lidstvu, ale nikoliv proto, že zneužívaly své moci a že jejich služebníci se odchylovali od věcné povinnosti práce za živobytí, kteráž povinnost je společná všem lidem, nýbrž že přes to prospěly.

Právě tak i veda a umění mnoho daly lidstvu nikoliv proto, že lidé vědy a umění pod záminkou dělby práce žijí na krku dělného lidu, nýbrž že daly bez ohledu na to. Římská republika byla mocna nikoliv proto, že občané její mohli žítí nemravně, nýbrž proto, že mezi nimi byli zmužilí občané. Totéž jest i s vědou a uměním.

Věda a umění daly mnoho lidstvu, ale nikoliv proto, že služebníci jejich se mohli někdy a nyní mohou vždycky osvoboditi od práce, nýbrž proto, že byli geniální lidé, kteří neuzívající těchto práv, způsobovali pokrok lidstva.

Stav učenců a umělců, projevující na základě lživé dělby práce požadavky na právo využívatí práce jiných, nemůže spolupůsobiti k úspěchu pravé vědy a umění, protože lež nemůže zploditi pravdu.

Tak jsme zvykli těm choulostivým, vypaseným nebo sesláblým našim představitelům rozumové práce, že se nám zdá hrubým, aby učenec neb umělec oral nebo vozil hnůj.

Nám se zdá, že všechno zahyne a otřese se na voze všechna jeho moudrost, a zamažou se ve hnoji ty veliké umělecké obrazy, které nosí ve svých prsou; ale tak jsme tomu zvykli, že se nám nezdá zvláštním, že náš služebník vědy, t. j. služebník a učitel pravdy, nutě jiné lidi, aby za ně dělali to, co sám může udělati, polovinu všeho času ztráví při sladkém jídle, kouřením, tlacháním, liberálními klevetami, čtením novin, románů, navštěvováním divadel; nám není zvláštní,

viděti našeho filosofa v hostinci, v divadle, v plesu, není zvláštní dovídati se, že ti umělci, kteří blaží a zušlechťují naše duše, trávili život svůj v opilství, při kartách a u děvek, ne-li ještě hůře.

Věda a umění jsou překrásné věci, ale právě proto, že jsou krásné, nemáme je kaziti, závazně spojujíce s nimi nemravnost, t. j. osvobození se od povinnosti lidské sloužiti prací životu svému i jiných lidí.

Věda a umění způsobily pokrok lidstva, ano!, ale nikoliv tím, že lidé vědy a umění pod záminkou dělby práce i slovem, a hlavně skutkem učí jiné využívatí násilí, nouze a utrpení lidského, aby se osvobodili od nejpřednější a ne j nepochybně jší povinnosti lidské, pracovati rukama ve všeobecném boji lidstva s přírodou.

X.

Ale jen dělba práce, osvobození lidí vědy a umění od nutnosti vyděláti si svou potravu umožnila tento neobyčejný úspěch věd, který vidíme v přítomné době, říkají na to.

Kdyby všichni museli orati, nebylo by dosaženo těch ohromných výsledku, kterých dosaženo za naší doby; nebylo by těch překvapujících úspěchu, které tak sesílily moc člověka nad přírodou, nebylo by těch astronomických objevu, které tak překvapují lidský rozum a plavbu po moři, nebylo by parníků, železnic, podivuhodných mostů, tunelů, parních motorů a telegrafů, telefonů, šicích strojů, fonografů, elektriny, teleskopů, spektroskopů, mikroskopů, chloroformu, Listerova obvazu, karbolové kyseliny.

Nevypočítávám všeho, čím se tak chlubí náš věk.

Vypočítávání toto a nadšení nad sebou a nad svými hrdinskými skutky možno najíti skoro v každých novinách a populární knížce. Nadšení toto nad samým sebou tak často se opakuje; my se tak nemůžeme dosti natěšiti ze Samých sebe, že jsme vážně s Julem Vernem přesvědčeni, že věda a umění nikdy nedělaly takových pokroků, jako za naší doby.

Za všechny tyto podivuhodné úspěchy jsme .zavázáni dělbě práce, tedy jakž jí neuznati?

Dejme tomu, že skutečně pokroky v našem věku jsou překvapující, podivuhodný, neobyčejny, dejme tomu, že my jsme takéž obzvláště šťastni, že žijeme v tak neobyčejné době; ale pokusme se oceniti tyto úspěchy nikoliv svou samolibostí, nýbrž touže zásadou, kterou hájí tyto úspěchy, zásadou dělby práce, t. j. tou rozumovou prací lidí vědy na prospěch lidu, která má vykoupiti osvobození lidí vědy a umění od práce. Všechny tyto úspěchy jsou podivuhodný, ale nějakou nešťastnou náhodou, příznávanou i lidmi

vědy, dosud úspěchy tyto nezlepšily, nýbrž spíše zhoršily postavení dělníkovo.

Může-li dělník místo chození projeti se po železnici, tedy za to železnice spálila jeho les, odvezla mu před nosem obilí a uvedla jej ve stav blízký otroctví — majiteli železnice. Může-li dělník díky parním motorům a strojům koupiti špatný kartoun, za to motory a stroje zbavily jej výdělků doma a uvedly do úplného otroctví továrníkovi.

Jsou-li telegrafy, jichž užívati mu nezapovídají, ale jichž podle svých prostředků užívati nemůže, za to všeliké produkty jeho, které nabývají ceny, skupují mu před nosem kapitalisti za cenu nízkou, díky telegrafu, než se pracující člověk doví o poptávce po tomto předmětu.

Jsou-li telefony a teleskopy, verše, romány, divadla, balety, symfonie, opery, obrazárny a t. p., život dělníkův se tím vším nezlepšil, protože jest mu vše to touže neobyčejnou náhodou nedostupno.

Tak že všeobecně, v čemž jsou za jedno i lidé i věda, dosud všecky ty neobyčejné vymoženosti a výtvořiny umělecké nezhoršily-li, nikterak nezlepšily života dělníkova.

Tak že užijeme-li v otázce o skutečnosti úspěchů, dosažených vědami a uměními, za měřítko nikoli svého vytržení nad samými sebou, nýbrž téhož měřítka, na základě jehož hájíme dělbu práce, prospívání dělnému lidu, uvidíme, že nemáme ještě pevných důvodů pro samolibost, které se tak ochotně oddáváme.

Mužik jede po železnici, žena koupí kartoun, ve světnici bude nikoliv louč, nýbrž lampa, a mužik zapálí dýmku sirkou, to jest pohodlné; ale jakým právem mohu říci, že železnice a továrny prospěly lidu?

Jede-li mužik po železnici a koupí lampu, kartoun a sirky, tedy jen proto, že nelze to zakázati mužíkovi; vždyť všichni víme, že stavba železnic a továren nikdy se neděla na prospěch lidu, tedy

nač nahodilé výhody, jichž mimoděk dělný člověk užívá, uváděti za důkaz užitečnosti těchto zřízení pro lid?

Vždyť všichni víme, že o dělném člověku, myslili-li o něm ti technici a kapitalisté, kteří stavěli dráhu a továrnu, myslili jen tím smyslem, jak by jej mohli vymačkat do poslední kapky. A jak vidím, i u nás, i v Evropě, i v Americe úplně toho dosáhli.

Ve všem škodlivém jest něco užitečného. Po požáru možno se zahřáti a zapáliti oharkem dýmku; ale proč říkati, že požár jest užitečen?

Nebudeme aspoň sebe samých klamati. Vždyť všichni známe motivy, z nichžto staví dráhy a továrny a opatřují si petrolej a sirky. Technik staví dráhu pro vlády, pro vojenské účely, nebo pro kapitalisty, pro finanční účely. Dělá stroje pro továrníka, pro výdělek svůj i kapitalistův. Vše, co dělá a vymýšlí, dělá a vymýšlí pro účely vládní, pro účely kapitalistovy a bohatých lidí.

Nej chytřejší jeho vymoženosti technické jsou přímo buď na škodu lidu: jako děla, torpéda, samovazby, náčiní pro potravní daň, telegrafy a t. p.; nebo užito jich na předměty, které nemohou býti nejen užitečny lidu, nýbrž jsou mu neupotřebitelné: elektrické světlo, telefon v a všecka nescíslná zdokonalení komforta: nebo posléze na ty předměty, jimiž možno kaziti lid a vymamovati z něho poslední groš, t. j. poslední práci — takové jsou především vodka, víno, pivo, opium, tabák, pak kartoun, šátky a všelíké trety.

Stane-li se, že výmysly lidí vědy a práce techniku někdy přijde vhod i lidu, jako železnice, kartoun, litina, kosy, dokazuje to jen, že na světě je vše spojeno a že z každé škodlivé činnosti nniže vyplývati i nahodilý prospěch těm, komu tato činnost byla na škodu.

Lidé vědy a umění mohli by říci, že činnost jejich jest užitečná lidu jen tehdy, kdž bv si lidé vědy a umění udělali cílem sloužiti lidu, protože nyní jejich cílem jest sloužiti vládám a kapitalistům. — Mohli bychom to říci tehdy, když by si lidé vědy a umění učinili cílem potřeby lidu, ale vždyť takových (lidí) není.

Všichni učenci jsou zabráni do svých žreckých zaměstnání, z nichž vycházejí výzkumy o protoplasmách, spektrální analýse hvězd a t. p. Ale jakou sekerou, jakou širočinou jest výhodněji něco porážeti; jaká pila jest nejsilnější; jak mísiti nejlépe chléb z jaké mouky, jak jej klásti, jak vytápěti, stavěti pece, jaké jest jídlo, jaký nápoj, jaké nádobí, jaké houby možno jisti, a jak je upravití vhodněji, o tom věda nikdy ani nepřemýšlela. A vždyť to vše jest věcí vědy.

Vím, že svým určením věda má býti neužitečná, t. j. věda pro vědu, ale vždyť to jest zřejmá výmluva a příliš smělá. Vymoženosti vědy slouží lidu. Vymyslili jsme telegrafy, telefony, fonografy, ale v životě, v práci lidové, co jsme povznesli? Spočítali dva miliony broučků. Ale zdali jsme ochočili jen jediné zvíře od dob biblických, kdy už zvířata bvla dávno ochočena? A los, jelen, koroptev, tetřev, jeřáb, stále zůstávají divoký. Botanikové našli buňku, v buňkách protoplasmu, v protoplasmě ještě cosi, a v tomto kousíčku ještě cosi. Zaměstnání ta patrně dlouho nebudou u konce, protože jim, jak patrnó, ani konce býti nemůže, a proto nemají kdy obíratí se tím, čeho lidem je třeba. A proto od starých časů egyptských a židovských, kdy byla již vypěstována pšenice a čočka, až po naši dobu nepřibýlo k výživě lidu ani jediné rostliny kromě brambor, a ani těch neopatřila věda.

Vymyslili torpéda, zařízení pro potravní daň, pro záchody, ale přeslice, tkalcovský stav ženský, pluli, širočina, řetěz, hrábě, vědro, jeřáb, jsou stále takové, jaké byly za Rurika.

A změnilo-li se něco, nezměnili toho lidé vědy. Totéž jest i s uměním. Povýšili jsme spoustu lidí na veliké spisovatele, rozebrali jsme tyto spisovatele do podrobností a napsali hory kritik na kritiky, sebrali obrazárny, prostudovali rozličné školy umělecké do podrobností, symfonie, opery máme takové, že se nám samým stává těžko poslechnouti je; ale co jsme přidali k národním bylinám (pověstem hrdinským), legendám, pohádkám, písním, jaké obrazy jsme dali lidu, jakou hudbu?

V Nikolské ulici dělají knihy a obrazy pro lid, v Tule harmonia, a ani v tom, ani v onom neměli jsme účasti.

Nade vše jest překvapující a zřejmá lživost směru naší vědy a umění právě vtěch oborech, které, zdálo by se, samými svými úkoly mají býti užitečny lidu, a které následkem lživého směru jsou spíše zhoubny, než užitečny.

Technik, lékař, učitel, umělec, spisovatel, již svým posláním měli by, jak by se zdálo, sloužiti lidu, a což? Při nynějším směru nemohou, než škoditi lidu.

Technik, mechanik jest nucen pracovati s kapitalisty. Bez kapitalistů se nikam nehodí. Všechny jeho vědomosti jsou takové, že musí míti kapitál, aby je projevil, že musí ve velkých rozměrech vykořisťovaty dělníka, a nemluvic ani o tom, že sám naučen spotřebovaty při nejmenším 2—1500 rublu ročně, a proto nemůže jíti do vsi, kde mu nikdo nemůže dáti takový plat, již svým zaměstnáním se nehodí, aby sloužil lidu.

Dovede vypočítat! vyšší matematikou oblouk mostu, vypočítati sílu a výkon motoru a. t. p., ale s prostými otázkami lidové práce neví kudy kam: jak zlepšiti pluh, vůz, jak udělati v potoce brod, vše to je v životních podmínkách, v nichžto jest dělník. Z toho ničeho neví a rozumí méně, než poslední mužík. Dejte mu dílny, všeho lidu dle libosti, objednávky z ciziny, tehdy bude ve svém žvilu. A při daných podmínkách pracovních milionu lidí nalézti, jak usnadniti tuto práci, z toho ničeho nezná a nemůže, svými vědomostmi, zvyky, požadavky od života se k této práci nehodí. Ještě hůře je s lékařem. Jeho domnělá věda všecka je taková, že dovede léčiti jen ty lidi, kteří ničeho nedělají a mohou týti z práce jiných. Potřebuje nescíslné množství drahých pomůcek, nástrojů, léků, zdravotní úpravu bytu, jídla, záchodů, aby mohl vědecky působit!: potřebuje kromě svého platu takové vydaje, že musí, aby vyléčil jediného nemocného, hlady umořiti sta těch, kteří mu dávají na tyto vydaje. Učil se u kapacit v hlavních městech, kteří se drží

pacientu jen takových, jež možno léčiti na klinice, nebo kteří, léčíce se, mohou koupit! stroje, nutné pro léčení, ba přejížděti hned od severu k jihu a do těch i oněch lázní. Věda jejich je taková, že každý okresní lékař nařiká, že nemá prostředků, aby léčil dělný lid, že je tak chudý, že není možno, aby nemocný byl ve zdravotních podmínkách a zároveň tentýž lékař si stěžuje, že není nemocnic a že nemůže postačit! a že potřebuje assistenty a ranhojiče. Co z toho vychází? Vychází to, že hlavním neštěstím lidu, z něhož vznikají, rozšiřují se a nevytláčují se nemoce, jest nedostatek prostředků na živobytí.

A hle, věda pod praporem dělby práce volá své zápasníky na pomoc lidu. Věda všechna se přizpůsobila k bohatým třídám a stanoví si za svůj úkol léčiti lidi, kteří si vše mohou opatřiti, a posílá léčiti ty, kteří nemají ničeho zbytečného, týmiž prostředky.

Ale prostředků není a proto jest nutno bráti od lidu, kteří stůně, nakazí se, ale nevytláčují se nedostatek prostředků.

Jest patrno, že se to málo vyvinulo, protože, kdyby, nedej Bůh, se to vyvinulo u našeho lidu, místo dvou lékařů, porodních bab a dvou ranhojičů v okresu by nasadili 20, jak oni to chtějí, brzo by nebylo ani koho léčiti. Vědecká pomoc lidu, o němž mluví obhájci vědy, musí býti docela jiná. A té pomoci, která má býti, nebylo ještě nalezeno. Začne, až člověk vědy: technik nebo lékař nebude míti za zákonnu tu dělbu, t. j. uchvácení cizí práce, které existuje, nebude se domnívali, že má právo bráti od lidí, neřku-li sta tisíc, ale ani skromných 100 nebo 500 rublů za svou pomoc, nýbrž až budou žiti mezi lopotíci se lidmi v těchže podmínkách a stejně, jak oni, a tehdy budou uživati svých vědomostí při otázkách mechaniky, techniky, zdravotnictví a léčení dělného lidu. Nyní však věda, živící se na účet dělného lidu, docela zapomněla na životní podmínky tohoto lidu, ignoruje (jak se vyjadřuje) tyto podmínky a náramně vážně se hněvá, že jejich domnělé vědomosti nenalézají užití při lidu.

Pole medicíny, jako pole techniky jest ještě nedotknuto.

Všechny otázky, jak lepe rozdělití dobu pracovní, jak lépe se živiti, jak, kdy se co nejlépe šatiti, obouvat!, vzdorovati vlhku, zimě, jak lépe se mýti, živiti děti, zavíjeti je a t. d., zvláště v těch podmínkách, v nichž je dělný lid, — všech těch otázek nebylo dáno. Totéž je s činností učitelů vědeckých, paedagogických. Zrovna tak věda zařídila věc tak, že učiti podle vědy možno jen bohaté lidi, a učitelové, jako technické a lékaři, mimovolně lnou k penězům u nás, zvláště ku vládě.

A to nemůže býti jinak, protože vzorná škola (jak jest obecným pravidlem: čím vědecktější zařízena škola, tím je dražší), s lavicemi na šroubech, s globy, mapami, knihovnami, methodikami pro učitele a žáky, — jest taková, že na ni nutno zdvojnásobiti daně z každé vsi. Tak žádá věda.

Lid potřebuje dětí na práci a tím více jich potřebuje, čím je chudší. Vědecktí zastanci praví: paedagogie i nyní prospěje lidu, ale dejte, vyvine se, a místo 20 škol v okrese bude jich 100, a všechny vědecké; ale lid bude vydržovati tyto školy, zchudne ještě více a ještě víc bude potřebovat! práce svých dětí.

Což dělají? říkají na to.

Vláda vystaví školy a udělá povinnou návštěvu školní jako v Evropě; ale vždyť peníze vezmou opět z lidu, a jemu bude tíže pracovati, a bude mít! méně oddychu od práce, a tehdy ani násilného vzdělání nebude. Opět jediná záchrana je ta, aby učitel žil v podmínkách dělného člověka a učil za náhradu, kterou mu dají svobodně a ochotně.

Takový jest lživý směr vědy, znemožňující, aby konala svou povinnost, sloužila lidu. Ale ještě patrnější je tento lživý směr naší inteligence na činnosti umělecké, která by již svým významem měla býti dostupná lidu.

Věda se ještě může odvolávati na svou hloupou výmluvu, že věda pracuje pro vědu, a že se stane dostupna i lidu, až ji učenci vypracují; ale umění, — je-li uměním, — má býti dostupno všem,

zvláště těm, jejichž jménem se koná. A náš stav umění vyslovuje zdrcující obžalobu na umělecké pracovníky, že ani nechtějí, ani nedovedou, ani nemohou býti užiteční lidu.

Malíř, aby mohl provést! veliká díla, musí míti atelier aspoň takový, že by v něm mohla pracovat! artěl (sdružení) 40ti truhlářů neb obuvníků, mrznoucích nebo dusících se v brlozích, ale nejen to: potřebuje přírody, kostymů, cestování. Akademie umělecká vydala miliony sebrané z lidu, na podporu umění, a výtvary tohoto umění visí v palácích, a lid jich ani nechápe, ani nepotřebuje.

Hudebníci, aby vyjádřili své velké myšlenky, musí shromáždit 200 osob v bílých nákrčenkách, nebo v kostymech, a vydati sta tisíc na stavbu opery.

A výtvary tohoto umění nemohou vzbuditi v lidu, i kdyby jich někdy mohl užít, nic než rozpaky a nudu.

Spisovatelé, skladatelé zdánlivě nepotřebují zařízení, atelierů, přírody, orchestrů a herců, ale i tu se ukazuje, že spisovatel, skladatel, ani nemluví o pohodlných bytech, o všech slastech života, na provedení svých velkých děl potřebují cestování, paláců, kabinetů, požitků uměleckých, návštěvy divadel, koncertů, lázní a t. p. Nevyděvá-li sám, dají mu pensi, aby lépe tvořil. A opět díla jeho, tak námi ceněná, zůstanou lidu nicotnými tretami, a nikterak jich nepotřebuje.

Což rozmnoží-li se ještě více, čeho si tak přejí lidé věd a umění, takoví dodavatelé duševní potavy a bude třeba v každé vsi stavěti atelier, zřizovati orchestry a udržovati skladatele v těch podmínkách, které se zdají býti nezbytny umělcům?

Domnívám se, že pracující lidé se zařeknou, že raději nikdy nechtějí viděti obrazy, slyšeti symfonie, čísti verše nebo povídky, jen aby jim nebylo živiti všechny ty darmochleby.

Ale proč by, zdálo se, umělci nesloužili lidu? Vždyť v každé světlici jsou obrazy, kresby, každý mužík, každá žena zpívají; mnozí mají hudební nástroje a všichni vypravují příhody, verše; a čítají

mnozí. Jak pak se tak rozešly ty dvě věci, — udělané jedna pro druhou, jako klíč a zámek; rozešly se tak, že není skoro ani možno, aby se sloučily?

Řekněte malíři, aby maloval bez atelieru, přírody, kostymů a aby kreslil pětikopějkové obrázky, řekne, že to znamená zřící se umění, jak on je pojímá. Řekněte hudebníkovi, aby hrál na harmonium a učil ženy (vesnické) zpívati písně. Řekněte básníkovi, skladateli, aby nechal svých básní a románů, i satiry, a aby psal zpěvníky, povídky, pohádky, srozumitelné lidem bezgramotným (neumějícím čísti a psáti); řeknou, že jste blázen.

Ale není-li horší bláznovství, když lidé jen ve jméno toho, že budou sloužiti duševní potravou těm lidem, kteří je vypěstovali, živí, šatí, osvobodili je od práce, tak zapomněli na svou povinnost, že se odnaučili dělati tuto potravu, která se hodí lidu, a právě toto zpronevěření se povinnosti pokládají za svou zásluhu.

„Ale tak všude“, říkají na to.

Všude je to nerozumno do té doby, pokud lidé pod záminkou dělby práce a slibu sloužiti lidu duševní potravou, budou jen ztravovati práci tohoto lidu. Sloužiti lidu vědami a uměními budou jen tehdy, až lidé, kteří žijí mezi lidem, jako lid, nežádajíce práv, budou mu nabízetí své vědecké a umělecké služby, kteréž přijati nebo nepřijati bude záviseti na vůli lidu.

XI.

Říkati, že působení věd a umění přispělo k pokroku lidstva, rozumějíc tímto působením to, co se nyní nazývá tímto jménem, je zrovna jako říkati, že na lodi, která plove po proudu, neumělé zmítání vesly, překážející pohyby lodi, podporuje pohyb lodi.

Jen mu vadí. Tak řečená dělba práce (t. j. uchvacování cizí práce), která se stala za naší doby podmínkou činnosti lidí vědy a umění, byla a zůstala hlavní příčinou pomalého pokroku lidstva. Důkazem toho je doznání všech lidí vědy, že vymoženosti vědy a umění jsou nedostupný pracujícím davům pro špatné rozdělení bohatství.

A nesprávnost tohoto rozdělení nezmenšuje se úspěchem věd a umění, nýbrž jen se zvětšuje. A není nijak divno, že je tomu tak, protože vzniká toto nesprávné rozdělení práce jen z theorie o dělbě práce, kterou hlásají lidé vědy a umění pro osobní, ziskové účely: — věda hájí dělbu práce jako zákon nezměnný, vidí, že rozdělení bohatství, jež se zakládá na dělbě práce, jest nesprávné a záhubné, a tvrdí, že její činnost, uznávající dělbu práce, oblaží lidi. Z toho plyne, že jedni lidé využívají práce jiných; ale budou-li velmi dlouho a v rozměrech ještě větších využívatí práce jiných, pak toto nesprávné rozdělení bohatství, t. j. využívání práce jiných, přestane.

Lidé stojí u pramene vody, který se stále sesiluje, a jsou zaměstnáni tím, aby jej odvedli na stranu od žíznících lidí, a tvrdí, že oni dělají tu vodu, a že co nevidět se jí nashromáždí tolik, že se jí všem dostane. Ale vždyť voda, která tekla a teče neustále a živí všecko lidstvo, nejen není následkem činnosti těch lidí, kteří, stojíce u pramene, ji odvádějí, nýbrž voda tato teče a rozlévá se přes úsilí těchto lidí zameziti, aby se nerozlévala.

Vždycky byla pravá církev ve smyslu lidí, spojených v nej vyšší

74 Co máme dělati?

pravdě, jaká byla dostupna v jistém období lidstva, a vždycky to byla nikoliv ta církev, která sebe nazývala církví, a vždycky byla věda a umění, ale jen ne to, co sebe nazývá tímto jménem.

Těm, kdož sebe uznávají za představitele vědy a umění jisté doby, vždycky se zdá, že lidé dělali, dělají a, hlavně, co nevidět hned udělají podivuhodné zázraky, a že mimo ně nebylo a není žádné vědy a žádného umění. Tak se to zdálo sofistům, scholastikům, alchymistům, kabalistům, talmudistům i naší vědecké vědě a našemu umění pro umění.

XII.

Ale věda, umění! Popíráte vědu, umění, t. j. popíráte to, čím žije lidstvo. Mně stále dělají tuto, nikoliv námitku, ale užívají tohoto způsobu, aby nerozbírajíce, zavrhovali mé důvody. „Popírá vědu a umění, chce vrátiti lidi do divokého stavu, nač pak jej poslouchati a mluvíti s ním.“

Ale to jest nespravedливо. Nejen nepopírám vědy, t. j. rozumové činnosti lidské, ani umění, vyjádření této rozumové činnosti; ale jen ve jméno této rozumové činnosti a vyjádření jejich říkám to, co říkám, jen aby lidstvo mohlo vyjít z tohoto divokého stavu, do něhož rychle upadá, díky lživému učení naší doby, jen proto také říkám, co říkám.

Věda a umění jsou stejně nutny lidem, jako jídlo, pití, oděv, ba nutnější; ale stávají se takými nikoliv proto, že my rozhodujeme, že to, co nazýváme vědou a uměním, jest nutno, nýbrž jen proto, že jsou skutečně nutny lidem.

Vždyť budou-li pro tělesnou potravu lidí připravovati seno, mé přesvědčení, že seno jest potravou lidí, nezpůsobí, že se seno stane potravou lidí. Vždyť nemohu říci: proč pak nejš sena, když jest nutna potrava; ale může se stati, že to, co nabízím, není potravou.

A totéž stalo se také s naší vědou a uměním. Ale nám se zdá: že přidáme-li k řeckému slovu slovo logia a nazveme je vědou, bude to vědou, a nějakou ošklivou věc, jako tanec obnažených žen, nazveme řeckým slovem a řekneme, že je to umění, že bude to také uměním. Ale ať to říkáme sebe častěji, dílo, kterým se obíráme, počítajíce broučky a zkoumajíce chemicky složení mléčné dráhy, malující rusalky a historické obrazy, písíce povídky a symfonie, naše dílo se nestane ani vědou, ani uměním, dokud je nebudou ochotně přijímat! ti lidé, pro něž se koná. Ale dosud ho nepřijímají.

Kdyby toliko jedněm lidem bylo dovoleno vyráběti potravu, a všem ostatním kdyby bylo zakázáno to dělati, nebo kdyby jim bylo nemožno vyráběti potravu, mám za to, že by jakost potravy klesla.

Kdyby lidé, mající monopol vyráběti potravu, byli ruští sedláci, nebylo by jiné potravy, než černý chléb, kvas, brambory a cibule; než to, co rádi jedí a co jest jim příjemno. Totž by se přihodilo s vyšší lidskou činností vědeckou a uměleckou, kdyby si monopol na ni osvojila jediná kasta, ale jen s tím rozdílem, že v tělesné potravě nemůže býti velkých odchylek od přirozenosti: i chléb, i cibule, ač nejsou příliš chutnou potravou, jsou přec jen jedlé; v duševní potravě však mohou býti největší odchylky, a někteří lidé se mohou dlouhou dobu otrávenou duševní potravou jim nepotřebnou nebo škodlivou, mohou sami pozvolna vraždit! se opiem nebo líhem a tutěž potravu předkládati davům.

Totěž se také přihodilo s námi. A stalo se to proto, že postavení lidí vědy a umění jest privilegováno, protože věda a umění v naší společnosti není všecka ta rozumová činnost všeho bez výjimky lidstva, které věnuje své nejlepší síly na službu vědě a umění, nýbrž činnost maličkého kroužku lidí, který má monopol na tato zaměstnání a nazývá sebe lidmi vědy a umění, a ztratil smyslu svého určení a je zaměstnán jen tím, aby zabavil a zachránil od tísnivé nudy svůj malinký kroužek darmochlebů.

Od těch dob, co existují lidé, vždycky měli vědu v nejprostším a nejširším smyslu. Věda ve smyslu všech vědomostí lidských, vždycky byla a jest a bez ní jest nemyslitelný svět, a nic není naplat ani ji napadati, ani hájit! ji. Ale věc je ta, že pole těchto vědomostí všeho lidstva je tak rozmanito tak mnoho patří na ně vědomostí všelikých: — od vědomostí, jak dobývati železa do vědomostí o pohybu hvězd, že se člověk ztrácí v těchto rozličných vědomostech, nemá-li vedoucí niti, podle níž by mohl rozhodnouti: jaké ze všech vědomostí jsou pro něj důležitější a jaké méně důležité. A proto nejvyšší moudrost lidská vždycky byla v tom, aby našel tu vedoucí nit, podle níž mají

býti rozloženy vědomosti lidské: jaké z nich jsou první důležitosti, jaké menší.

A právě tuto znalost, která řídí všechny vědomosti, lidé vždycky nazývali vědou v užším smyslu. A taková věda vždycky, až podnes, byla v lidských společnostech, které vycházely z prvotního, divokého stavu.

Od těch dob, co existuje lidstvo, vždycky u všech národů se objevovali učitelové, kteří tvořili vědu v tomto užším smyslu, vědu o tom, co jest nej nutněji znáti člověku. Předmětem této vědy byla vždycky znalost toho, v čem jest úkol a proto pravé blaho každého člověka a všech lidí. Tato věda byla vedoucí nití při určování významu všech druhých vědomostí a při projadřování jich uměleckém. Vědomosti a umění, která podporovala a byla bližší základní vědě o úkolu a blahu všech lidí, povznesly se ve veřejném mínění a naopak.

Taková byla věda Konfuciova, Budhova, Mojžíšova, Sokratova, Kristova, Mahomedova, věda, jak jí rozuměli a rozumějí všichni lidé kromě našeho kroužku tak řečených vzdělaných lidí. Věda taková zaujímalá vždycky nejen přední místo, nýbrž byla jedinou vědou, z níž se určoval význam ostatních.

A to se dalo nikterak proto, jak myslí tak řečení lidé naší doby, že podvodníci, žrecové, učitelové této vědy dali jí takový význam, nýbrž protože skutečně, jak každý může to poznati vnitřní zkouškou, bez vědy o tom, v čem jest úkol a blaho, nemůže býti ocenění ani volby věd a umění člověka.

A proto nemůže býti ani studia věd, neboť předmětu věd je nesčíslné množství; podškrtnuji slovo nesčíslné, ježto mu rozumím přesným smyslem.

Bez znalosti toho, v čem záleží úkol a blaho všech lidí, všechny ostatní vědomosti a umění stávají se, jak se také staly u nás, lichou a škodlivou zábavou. Lidstvo žilo, žilo a nikdy nežilo bez vědy o tom, v čem jest úkol a blaho lidské; pravda, věda o blahu lidském se zdá při

povrchním pozorování různá u budhistů, u bramanu, židů, křesťanů, konfuciánů, stoupců Laotsiových, ač je třeba jen vniknouti v tato učení, a uvidíme jednu podstatu, ale přece, kde známe lidi, kteří vyšli z divokého stavu, nalézáme tuto vědu, a najednou vychází na jevo, že lidé naší doby rozhodli, že tatáž věda, která dosud byla vůdkyní lidských vědomostí, že právě ona všemu překáží.

Lidé stavějí budovy, a jeden stavitel sestavil jeden plán, druhý druhý, třetí třetí. Plány jsou poněkud různé, ale plány jsou správné, takže každý vidí, že, bude-li všechno vyplněno podle plánu, budova bude postavena.

Takovými staviteli jsou Konfucius, Budha, Mojžíš, Kristus. Najednou přicházejí lidé a ujišťují, že hlavní věc jest, aby nebylo žádného plánu, ale aby se stavělo tak, od oka.

A právě toto „tak“ lidé ti nazývají nejpřesnější vědou, jako se papež nazývá nejsvětějším. Lidé popírají každou vědu, samu podstatu vědy, ustanovení toho, v čem jest úkol a blaho lidské, a toto popírání vědy nazývají vědou. Od té doby, co existují lidé, mezi nimi se rodili velicí duchové, kteří v zápase s požadavky rozumu a svědomí stavěli si otázku, v čem záleží úkol a blaho nikoliv pouze mne, nýbrž každého člověka?

Co chce ode mne a každého člověka ta síla, která mne stvořila a vede mne? A co mám udělati, abych upokojil vložené ve mne potřeby osobního a všeobecného blaha?

Tázali se sebe: jsem celek a částice čehosi neobsáhlého, nekonečného; jaký jest můj poměr k takovým částicím, které jsou mi podobny, — k lidem a k tomuto celku? A z hlasu svědomí a z rozumu a z přemítání o tom, co jim řekli lidé, kteří žili dříve a kteří žijí současně a kteří si dali tytéž otázky, tito velicí učitelové, vyvodili svá učení prostá, jasná, pochopitelná všem lidem a vždycky taková, aby mohla býti plněna.

Tací lidé byli první, druhé, třetí a poslední velikosti. Takových lidí jest svět pln. Všichni živí lidé dávají si otázku: jak smířiti své

požadavky blaha osobního života se svědomím a rozumem, který žádá všeobecného blaha lidského. .

A z této společné práce se vytvářejí povolna, ale neustále nové formy života, bližší požadavkům rozumu asvědómí.

Najednou se objevuje nová kasta lidí, kteří praví: vše to jsou hlouposti, všeho toho musíme nechat. To jest deduktivní způsob myšlení (v čem jest rozdíl mezi deduktivním a induktivním, nikdo nikdy pochopiti nemohl), to jsou formy theologického a metafysického období. Vše to, co lidé pochopují a objevují vnitřní zkušeností a sdělují druh s druhem o poznání zákona svého života (funkcionální činnosti jejich žargonem) vše, co od počátku světa vykonali na této cestě největší duchové lidstva, vše to jsou hlouposti a nemají žádné váhy.

Podle tohoto nového učení vychází to tak: jste buňka organismu a úkol vaší rozumové činnosti záleží v tom, že určujete svou funkcionální činnost. A abyste určili tuto svou funkcionální činnost, máte jen pozorovati, co jest mimo vás. Že jste buňka myslící, trpící, mluvící, rozumějící, a že se proto můžete jiné takové mluvící buňky zeptati, zdali jako vy trpí, raduje se, tím ještě ověřiti svou zkušenost, že můžete užiti toho, co zapsaly o témž předmětu buňky, které dříve žily, trpěly, mluvily, a že máte ještě miliony buněk, které, souhlasíce s buňkami zapsavšími své myšlenky, potvrzují vaše pozorování, hlavně, že vy sami jste živá buňka, která vždycky bezprostřední vnitřní zkušeností poznává správnost nebo nesprávnost své funkcionální činnosti, všecko to nic neznamená, všecko to jest špatná, lživá metoda. Správná, vědecká metoda je toto: chcete-li věděti, v čem jest vaše funkcionální činnost, v čem váš úkol a blaho i úkol a blaho všeho lidstva, i celého světa, především musíte přestáti poslouchati hlas a požadavky svého svědomí a svého rozumu, ozývající se ve vás samých a v lidech vám podobných; musíte přestat! věřiti všemu tomu, co říkali velicí učitelové lidstva o svém rozumu a svědomí, pokládati vše to za hlouposti a začít! se vším od počátku.

A abyste pochopili vše od počátku, musíte se dívat do drobnohledu na pohyby amoeb a buněk v hlístech; nebo ještě klidněji věřit ve vše to, co vám budou povídati o tom lidé s diplomen neomylnosti. A hledíce na pohyby těchto amoeb a buněk nebo čtouce o tom, co viděli jiní, musíte připisovati těmto buňkám své lidské city a úvahy o tom, čeho si přejí, kam směřují, o čem uvažují a přemýšlejí a čemu přivykly; a z těchto pozorování (v nichž co slovo, to chybná myšlénka nebo chybné vyjádření) musíte podle analogie dělati závěr o tom, co jste, — jaký jest váš úkol, a v čem blaho vaše a buněk vám podobných. Musíte studovati, abyste pochopili sebe, nejen hlíst, který vidíte, nýbrž i mikroskopické tvory, kterých skoro ani nevidíte, a transformaci tvorů jedněch ve druhé, jichž nikdo nikdy neviděl, a vy jistě nikdy nevidíte .

Totéž je s uměním. Umění tam, kde byla pravá věda, bylo vždy vyjadřováním vědy. Od té doby co jsou lidé, ze všech projádření rozličných vědomostí vydělovali hlavní projádření vědy, vědomostí o úkolu a blahu, a projádření jich bylo umění v užším smyslu. Od té doby, co jsou lidé, byli lidé zvláště citliví a přístupní učení o blahu a úkolu lidském, kteří na houslích a tympanech, vyobrazováním a slovy vyjadřovali svůj lidský zápas s klamy, které je odváděly od jejich úkolu, své utrpení v tomto zápase, své naděje ve vítězství dobra, svou zoufalost při vítězství zla a své nadšení z vědomí přicházejícího blaha.

Od té doby, co byli lidé pravé umění, to které vysoko cenili lidé, nemělo jiného významu, než že bylo projádřením vědy o úkolu a blahu lidském.

Vždycky a do poslední doby umění sloužilo učení o životě, tomu, co potom nazývali náboženstvím, a jen tehdy bylo tím, co tak vysoko cenili lidé. Ale současně s tím, kdy na místo vědy o úkolu a blahu vznikla věda o všem, co komu na mysl přijde od té doby, co věda ztratila svůj smysl a význam, a skutečnou vědu opovržlivě začali

nazývati náboženstvím, od téže doby zmizelo umění jako vážná činnost lidská.

Dokud byla církev jako učení o úkolu a blahu, umění sloužilo církvi a bylo pravým uměním: ale od té doby, co umění se odvrátilo od církve a začalo sloužiti vědě, věda pak sloužila tomu, co se namanulo, umění pozbylo svého významu, a přes práva vyhlašovaná dle starého zvyku, i přes nepěkné tvrzení, jež dokazuje jen ztrátu povolání, že umění slouží umění, stalo se řemeslem, jež zpříjemňuje život lidem a nutně splývá s uměním choreografickým, kulinárním, panikářským a kosmetickým, jejichž mistři tím že právem sebe nazývají artistry, jako básníci, malíři a hudebníci naší doby.

Ohlédneš se nazad a vidíš, během tisíciletí z miliard lidí, kteří žili, vydělují se desítky Konfuciů, Budhů, Solonů, Sokratu, Šalamounů, Homéru, Isaiášů, Davidů. Jak patrně, pořádku se mezi lidmi vyskytují, přes to, že tito lidé nevycházeli z jediné kasty pouze, nýbrž ze všech lidí; jak patrně, jsou řídicí tito praví učenci, umělci, výrobce duševní potraviny. A ne nadarmo lidstvo si jich tak vážilo a váží. Nyní vychází na jevo, že všech těch bývalých velkých pracovníků vědy a umění již nepotřebujeme. Nyní vědeckých, uměleckých pracovníků možno dělati podle zákona dělby práce továrnicky, — a my za jedno desetiletí naděláme více velikánů vědy a umění, než se jich zrodilo mezi všemi lidmi od začátku světa.

Nyní jest cech učenců a umělců, a oni upravují zdokonaleným způsobem všechnu tu duševní stravu, které lidstvo potřebuje. I upravili jí tak mnoho, že starých, dřívějších, nejen starých, nýbrž i bližších již netřeba ani vzpomínati, to vše byla činnost teologické a metafysické periody, to vše nutno zamáznouti; ale skutečná rozumová činnost začala tak před 50ti roky. A za těchto 50 let jsme nadělali tolik velikánů, že jest jich na jediné německé universitě více, než bylo na celém světě; a věd nadělali tolik, — štěstí, že jest snadno je dělati: je třeba přidati k řeckému názvu slovo logia a rozložití do připravených rubrik, a věda jest hotova — nadělali věd tolik, že

nejen jeden člověk nemůže znát jich, nýbrž ani jeden si nepamatuje všech názvů stávajících věd, samy nyzvy tvoří tlustý slovník, a každý den stále dělají ještě nové vědy. Nadělali jich velmi mnoho, jako ten učitel Čuchonec, který naučil děti statkářovy čudskému jazyku místo francouzského. Naučil všemu překrásně, jediná pouze chyba, že nikdo kromě nás ničemu nerozumí a pokládá to vše za nepotřebný nesmysl.

Ale ostatně i to lze vysvětliti: lidé nechápou vší užitečnosti vědecké vědy, protože ještě jsou pod vlivem theologické periody vědomostí, té hloupé periody vědomostí, kdy všecek národ i u Židů, i u Číňanů, i u Indů, i u Řeků rozuměl všemu, co jim říkali jejich velcí učitelové.

Ale ať už je to čímkoliv, jde o to, že vědy a umění vždycky byly v lidstvu, a když skutečně byly, byly potřebny, pochopitelný všem lidem.

Děláme cosi takového, co nazýváme vědami a uměními, a vychází na jevo, že to, co dělají, není potřebno ani pochopitelno lidem. A proto ať jsou sebe pěknější věci, jaké děláme, nemáme práva nazývati je vědami a uměními.

XIII.

Ale vy jen podáváte jiný, užší výměr vědy a umění, nesouhlasný s vědou, říkají mi na to; ale to jich nevyklučuje, nýbrž zůstává přece vědecká a umělecká činnost: Galileů, Brunů, Homerů, Michel-Angelů, Beethovenů, Wagneru a všech učenců a umělců menší velikosti, kteří všecek život svůj posvětili službě vědě a umění. Obvyčně říkají toto, snažíce se ustanoviti souvislost, jíž se v jiných případech zřikají, mezi činností dřívějších učenců a umělců a mezi přítomnými, a kromě toho, snažíce se zapomenouti na tu zvláštní novou zásadu dělby práce, na jejíž základě věda a umění zaujímají nyní své privilegované postavení.

Za prvé nelze ustanovovati souvislost mezi dřívějšími pracovníky a nynějšími; jako svatý život prvních křesťanů nemá ničeho společného se životem papežů, tak i činnost Galileu, Shakespearů, Beethovenů nemá ničeho společného s činností Tindalů, Hugu, Wagnerů.

Jakoby se svatí otcové zřekli příbuzenství s papeži, tak i staří pracovníci vědečtí by se zřekli příbuzenství s nynějšími.

A za druhé, že my, díky tomu významu, který nyní připisují sobě vědy a umění, máme jasné měřítko, dané vědou, jímž můžeme určit, odpovídají-li svému úkolu čili nic, a proto nikoliv nezdůvodněně, nýbrž podle daného měřítko můžeme rozhodovati, má-li či nemá důvodu činnost, která nazývá sebe vědou a uměním, aby se tak vynášela.

Když egyptští nebo řečtí žrecové prováděli svá tajemství, nikomu neznámá a říkali o těchto tajemstvích, že v nich jest obsažena všechna věda a umění, nemohl jsem na základě užitku, který přinášeli národu, prozkoumati správnost jejich vědy, protože věda podle jejich tvrzení byla nadpřirozená; ale nyní my všichni máme nadměru jasné,

prosté měřítko, vylučující vše nadpřirozené: věda a umění slibují konati mozkovou práci lidstva pro blaho společnosti nebo všeho lidstva. A proto máme právo nazývali vědou a uměním jen takovou činnost, která bude míli tento cíl a bude ho docházeli. A proto, ať sebe jakkoli nazývají umělci a učenci, kteří vymýšlejí theorii trestních, státních a mezinárodních práv, kteří vymýšlejí nová děla a výbušné látky skládají nestydaté opery a operety, nebo rovněž takové romány, nemáme práva nazvati všecku tuto činnost činností vědy a umění; protože cílem této činnosti není blaho společnosti nebo lidstva, nýbrž protože činnost tato naopak škodí lidem. Vše to tedy není věda a umění. Právě tak, ať sebe jakkoli jmenují ti učenci, kteří ve své prostomyslnosti celý svůj život jsou zaměstnáni studiem mikroskopických tvorů a teleskopických a spektrálních úkazů, nebo umělci, kteří po pečlivém studiu starých památek jsou zaměstnáni psaním historických románů, malováním obrazu, skládáním symfonií a překrásných veršů, — všichni tito lidé přese všecku svou horlivost nemohou býti podle vědeckého výměru nazýváni lidmi vědy a umění, za prvé proto, že cílem jejich vědy pro vědu a umění není blaho; za druhé proto, že nevidíme následků této činnosti pro blaho společnosti nebo lidstva.

To však, že z jejich činnosti vzchází někdy lecos užitečného a při jemného některým lidem, jakož také ze všeho může vzejiti lecos příjemného a užitečného některým lidem, nijak nás neopravňuje, abychom je právě podle jejich výměru pokládali za lidi vědy a umění.

Zrovna tak, ať sebe jakkoli nazývají lidé, kteří vymýšlejí, jak užiti elektřiny k osvětlení, topení a pohonu, nebo vymýšlejí nové chemické sloučeniny, které dávají dynamit nebo překrásné barvy, lidé, kteří hrají správně symfonii Beethovenovu, hrají na divadle nebo malují pěkné podobizny, genry, krajiny a obrazy, píší zajímavé romány, jejichž účelem jest toliko rozptýliti nudu boháčovu, činnost těchto lidí nemůže býti nazvána vědou a uměním, protože nedbá tak jako mozková činnost v organismu, blaha celku, nýbrž jest vedena

toliko osobní výhodou, privilegiemi, penězi, kterých si opatřují za vymoženosti a provozování tak zvané vědy, a proto nijak nemůže býti odlišena od každé jiné zjištěné, osobní činnosti, která dodává příjemnosti životu, jako činnost hostinských, vyděračů, modistek, prostitutek atp., protože činnost jak těch, tak oněch i jiných se neshoduje s výměrem vědy a umění na základě dělby práce těch, kteří slibují, že budou sloužiti blahu všeho lidstva nebo společnosti.

Výměr vědecký — vědy a umění jest docela správný, ale na neštěstí činnost nynějších učenců a umělců mu nevyhovuje. Jedni přímo dělají škodlivé věci, druzí neužitečné, třetí nicotné, hodící se jen boháčům.

Všichni oni mohou býti náramně hodní lidé, ale nekonají toho, co vykonati podle svého výměru se zavázali, a proto stejně málo mají práva pokládati sebe za lidi vědy a umění, jako nynější duchovenstvo, které neplní povinností na se vzatých, má právo uznávati sebe nositele a učitele božské pravdy.

A jest pochopitelné, proč pracovníci nynější vědy a umění nesplnili a nemohou splniti svého úkolu. Neplní ho proto, že se svých povinností udělali právo.

Činnost vědecká a umělecká ve svém pravém smyslu jest jen tehdy plodonosná, dokud nezná práv, a zná jen povinnosti. Jen proto, že vždycky jest taková, že jest její vlastností býti sebezapíravou, tak si lidstvo váží této činnosti.

Jsou-li lidé skutečně povoláni sloužiti jiným duševní práci, vždycky budou trpěti, konajíce tuto službu, protože jen utrpením, jako mukami, se rodí duševní plod.

Sebezapření a utrpení bude údělem myslitělovým i umělcovým proto, že jeho cílem jest blaho lidské. Lidé jsou nešťastní: trpí, hynou. Čekati není kdy.

Myslitel a umělec nikdy nebude seděti na olympské výši, jak jsme zvykli si představovati, bude vždycky věčně v nepokoji a

rozčilení: mohl řešiti a říci to, co by dalo blaho lidem, zbavilo jich útrap, a on ani neřešil ani neřekl, a zítra možná bude pozdě, umře.

Ne ten bude myslitelem a umělcem, kdo se vzdělává v ústavu, kde prý dělají učence a umělce (vlastně však dělají škůdce vědy a umění), a kdo dostane diplom a zaopatření, nýbrž kdo by rád ani nemyslel a nevyjadřoval toho, co mu založeno v duši, avšak nemůže nedělati, k čemu jej pudí dvě nepřekonatelné síly: vnitřní potřeba a požadavky lidí.

Hladkých, hodujících a samolibých myslitelů i umělců nebývá.

Duševní činnost a projadřování jí, skutečně jiným potřebné, jest nejtěžší úkol lidský, kříž, jak to řečeno v evangeliu. A jediný nepochybný příznak skutečného úkolu jest sebeobětavost, jest obětování sebe aby byla na prospěch jiných lidí projevena síla, vložená v člověka.

Učiti, kolik jest broučeků na světě, a pozorovati skvrny na slunci, psáti romány a opery, možno netrpíc; ale učiti lidí jich štěstí, které stále jest v sebezapření a službě jiným, a vyjadřovati toto učení silně nelze bez sebezapření.

Do té doby byla církev, dokud učitelové trpěli a strádali, ale jakmile stloustli, skončila jejich učitelská činnost. Byli popové zlatí a poháry dřevěné: staly se z nich poháry zlaté, — popové dřevění, říká lid.

Ne nadarmo zemřel Kristus na kříži, ne nadarmo obět utrpení přemáhá vše.

Avšak naše věda a umění jsou zabezpečeny, diplomovány, a všichni se jen starají, jak by je ještě lépe zabezpečili, t. j. znemožnili jim službu lidem.

Pravé vědy a pravého umění jsou dva nepochybné znaky: první vnitřní, ten, že služebník vědy a umění nebude konati svého úkolu pro výhody, nýbrž se sebezapřením, a druhý vnější, že díla jeho jsou srozumitelná všem lidem, jichžto štěstí má na zřeteli.

Ať v cokoliv lidé kladou svůj úkol a blaho, věda bude učením

o tomto úkolu a blahu, a umění projádřením tohoto učení. Zákony Solonovy, Konfuciovy jsou věda; učení Mojžíšovo, Kristovo jest vědou; stavby v Athenách, žalmy Davidovy, mše jest umění; ale zkoumání těles čtvrtého rozměru a tabulek chemických sloučenin a t. p. — nikdy nebylo a nebude vědou. Místo pravé vědy zaujímají v přítomnou dobu bohosloví a právní vědy; místo pravého umění zaujímají církevní a vládní obřady, v něž stejně nikdo nevěří a na něž ovšem nikdo nepohlíží vážně; to však, co se u nás jmenuje vědou a uměním, jsou výtvořiny zahálčivého rozumu a citu, jejichž účelem jest lehtati právě takové zahálčivé rozumy a city, a jež jsou nesrozumitelné a ničeho neříkají lidu, protože nemají na zřeteli jeho štěstí.

Od té doby, co známe život lidský, nalézáme vždycky a všude vládnoucí učení, které se lživě nazývá vědou a neodhaluje lidem, nýbrž zatemňuje jim smysl života. Tak tomu bylo u Egypťanu, u Indů, u Číňanu, částečně i u Řeků (sofistů), potom u mystiků, gnostiků, kabalistů, v středověku: bohosloví, scholastika, alchymie, a tak všude až dosud.

Jaké to zvláštní štěstí naše žítí v tak zvláštní dobu, kdy činnost rozumová, která sebe nazývá vědou, nejen nebloudí, nýbrž, jak nás ujišťují, jaksí neobyčejně vzkétá. Ale pochází toto zvláštní štěstí od toho, že člověk nemůže a nechce viděti své mrzkosti? Proč pak z těch věd: bohoslovců a kabalistů nic nezůstalo kromě slov, a proč jsme my tak zvláště šťastni? Vždyť znaky dokonalosti jsou tytéž: tatáž samolibost, slepé přesvědčení, že my, právě my a jen my jsme na pravé cestě a námi teprve začíná to pravé.

Totéž očekávání, že co nevidět objevíme něco neobyčejného a tentýž hlavní znak usvědčující náš blud: všechna moudrost naše zůstane při nás, ale davy lidu ji nechápou, nepřijímají a nepotřebují. Postavení naše jest nadmíru těžké, ale proč se nepodívati na ně zpříma?

Jest čas rozpomenouti se a ohlédnouti se na sebe. Vždyť nejsme

nic jiného, než knižníci a fariseové, kteří zasedli na stolec Mojžíšův a vzali klíče od království nebeského, ale sami tam nevcházejí a jiných nepouštějí. Vždyť my, žrecové vědy a umění, jsme nejbídnější podvodníci, kteří mají na své postavení mnohem méně práv, než nejchytřejší a nej mizernější žreci.

Vždyť pro privilegované postavení své nemáme ospravedlnění: darebáctvím jsme uchvátili toto místo a podvodem si je udržujeme.

Žrecové, duchovenstvo, naše nebo katolické, ať bylo sebe nemravnější, mělo právo na své postavení, říkalo, že učí lidi životu a spáse. My však jsme se pod ně podkopali, dokázali lidem, že podvádí, že učití se tomu netřeba, a za to učíme své děti řecké a latinské mluvnici, aby mohly pokračovali v tom životě cizopasníků, jaký my vedeme.

Pravíme: kasty byly, u nás jich nyní není. Ale co pak to znamená, že jedni lidé a jejich děti pracují, ale jiní lidé a jejich děti nepracují? Přiveďte Inda, který nezná našeho jazyka, a ukažte mu evropský náš život několika pokolení, a on uzná, že jsou stejné dvě hlavní zvláštní kasty pracujících a nepracujících, jaké jsou u něho. Jako u něho, tak i u nás právo nepracovati dává zvláštní posvěcení, které my nazýváme vědou a uměním, vůbec vzděláním.

A toto vzdělání a všechna rozumová zvrácenost souvisící s ním přivedlo nás k podivuhodnému šílenství, pro něž nevidíme, co je tak jasno a nepochybno.

Pojídáme lidské životy svých bratří a pokládáme se za křesťany, za lidi humaní, vzdělané a spravedlivé.

XIV.

Tedy co dělali? Co máme dělati?

Tato otázka, v níž jest i doznání, že život náš je špatný a nesprávný, jest zároveň jaksi tvrzením že přeměnili to nelze, tuto otázku jsem slyšel a slyším se všech stran, a proto jen jsem volil tuto otázku za titul celého tohoto spisu.

Vypsal jsem své utrpení, svá hledání a svá rozřešení této otázky. Jsem zrovna takový člověk, jako všichni, a liším-li se něčím od prostředního člověka naší společnosti, tedy hlavně tím, že jsem více než prostřední člověk sloužil a hověl lživému učení naší společnosti, více se mi dostávalo pochval od lidí vládnoucího učení, a proto jsem více než jiní poklesl a sešel s cesty.

A proto myslím, že řešení otázky, které jsem našel pro sebe, hodí se i všem upřímným lidem, kteří si dají tutéž otázku. Především na otázku: co dělati, odpovídám: nelhati ani před lidmi, ani před sebou, nebáti se pravdy, ať mě zavede kam zavede. Všichni víme, co znamená lháti před lidmi, a přes to neustále lžeme od rána do večera: není doma, když jsem doma; jsem velmi rád, když nikterak nejsem rád; ctěný, když nectím; nemám peněz, když mám a t. p. Pokládáme lež před lidmi, zvláště lež některého druhu za špatný skutek, ale lži před sebou samým se nebojíme; a zatím nejhorší, přímo podvodná lež před lidmi není svými následky nic proti té lži, před samými sebou, na níž stavíme svůj život.

A právě touto lží nesmíme lháti, máme-li býti s to, abychom odpověděli na otázku: co dělati?

A skutečně, jak odpovědět na otázku, co dělati? když vše, co dělám, všecek můj život je založen na lži, a když tuto lež starostlivě vydávám za pravdu před druhými i před samým sebou? Nelhati v tomto smyslu znamená nebáti se pravdy, nevymýšleli a nepřijímati

vytáček vymyšlených před lidmi, abychom před sebou utajili důsledek rozumu a svědomí, nebáti se rozejíti se se vším okolím a zůstatí sám s rozumem a svědomím; nebáti se toho stavu, k němuž přivede pravda, pevně věříce, že stav, do něhož přivede pravda a svědomí, ať jest sebe zvláštější, nemůže býti horší stavu, který je zbudován na lži. Nelhati v našem postavení lidí privilegovaných, rozumové práce, znamená nebáti se ucítí se.

Možná, že jsi už tolik dlužen, že se ani nevypořádáš: ale ať je toho sebe více, je to lepší, než neplatiti; ať sebe dále zajdeš na lživé cestě, je to stále lepší, než jíti po ní dále. Lež před jinými jest jen nevýhodna.

Každá věc se rozhoduje vždycky příměji a kratčeji pravdou, než lží. Lež před jinými jen zaplétá věc a oddaluje rozhodnutí; ale lež před samým sebou, prohlašovaná za pravdu, hubí všecek život člověka.

Uzná-li člověk, který se vydal na lživou cestu, cestu tu za správnou, každý krok po této cestě oddaluje jej od cíle; dohaduje-li se člověk dlouho, jdoucí po této lživé cestě, sám, nebo řeknou-li mu, že tato cesta jest lživá, a on sám se lekne myšlenky, jak dlouho zašel stranou, a vynasnaží se přesvědčiti sebe, že možná i tu vyjde na cestu, nikdy nevyjde. Zalekne-li se člověk před pravdou a uviděv ji, neuzná jí, nýbrž přijme lež za pravdu, nikdy nepozná, co má dělati.

My lidé nejen bohatí, nýbrž i lidé privilegovaní, tak řečení vzdělanci, jsme tak daleko zašli na lživé cestě, že potřebujeme buď veliké rozhodnosti, nebo velmi velkých utrpení na lživé cestě, abychom se vzpamatovali a uznali tu lež, již žijeme.

Uviděl jsem lživost našeho života díky utrpením, k nimž mě přivedla lživá cesta, a uznáv lživost cesty, na níž jsem stál, měl jsem odvalu jíti, napřed jen myslí, tam, kam mě vedly rozum a svědomí, nepřemýšleje, k čemu mě přivedou. A byl jsem odměněn za tuto smělost. Všechny složité, rozrůzněné, zapletené zjevy života, které mě obklopovaly, najednou se staly jasny, a mé postavení prostřed

těchto zjevů, dříve zvláštní a těžké, najednou se stalo přirozeným a snadným. A v novém postavení tomto vymezila se zcela přesně má činnost, nikterak taková, jak jsem si ji představoval dříve, nýbrž činnost nová, mnohem klidnější, milejší a radostnější.

Totéž, co mě dříve lekalo, mě lákalo. A proto myslím, že ten, kdo si dá upřímně otázku: co dělati? a odpovídaje na ni, nebude lháti před sebou, nýbrž půjde tam, kam povede jej rozum, ten už rozřešil tuto otázku.

Jediná pouze věc, muže mu vaditi v hledání východu, — lživě vysoké mínění o sobě a svém postavení. Tak bylo se mnou, a proto druhá odpověď na otázku, co dělati? odpověď, vyplývající z první, záležela v tom, abych se. kal v plném smyslu toho slova, t. j. abych změnil úplně oceňování svého postavení a své činnosti; abych místo užitečnosti a vážnosti své činnosti přiznal její škodlivost a hloupost; abych místo svého vzdělání přiznal svou nevědomost; abych místo své dobroty a mravnosti přiznal svou nemravnost a surovost; abych místo své vznešenosti přiznal svou nízkost.

Právím, že kromě toho, abych nelhal před samým sebou, bylo ještě třeba zvlášť, abych se kál, protože, ač jedno vyplývá z druhého, lživá představa o mém velikém významu tak srostla se mnou, že dokud jsem se upřímně nepokál, nezhostil se lživého oceňování, které jsem o samém sobě utvořil, neviděl jsem většinu lži, kterou jsem lhal před sebou. Až když jsem se pokál, t. j. přestal se dívati na sebe jako na zvláštního člověka, nýbrž počal na sebe pohlížeti jako na člověka právě takového, jako jsou všichni lidé, až tehdy cesta má se mi ujasnila.

Dříve však jsem nemohl odpovídati na otázku: co dělati? protože samu otázku jsem dával nesprávně. Dokud jsem se nepokál, dával jsem otázku takto: jakou činnost mám vybrati já, člověk, mající to vzdělání a to nadání, které mám?

Jak odplatiti tímto vzděláním a tímto nadáním to, co jsem dostával a dostávám od lidu? Otázka ta byla nesprávná proto, že

obsahovala v sobě lživou představu, že já nejsem zrovna takový člověk, nýbrž zvláštní, povoláný lidem sloužiti nadáním a vzděláním, jehož jsem nabyl 49letým cvikem. Dával jsem si otázku, ale ve skutečnosti jsem už na ni odpovídal předem tím, že jsem předem určoval druh činnosti mně příjemné, k níž jsem byl povolán sloužiti lidem. Vlastně jsem se sebe tázal: jak mám já, tak výtečný spisovatel, který nabyl tolik vědomostí a nadání, užiti jich ve prospěch lidí? Otázku však bylo dáti tak, — jak by byla dána učenému rabínu, který prošel kursem talmudistickým a naučil se počtu písmen všech posvátných knih a všem podrobnostem své vědy. Otázka, jak pro rabína, tak i pro mě měla býti dána takto: co mám dělati já, který jsem strávil pro nešťastné okolnosti nejlepší učebná léta místo učením se pracovati učením se francouzskému jazyku, hře na piano, mluvnici, zeměpisu, právním vědám, četbou veršů, povídek a románů, filosofických teorií a vojenského výcviku, co mám já, jenž jsem strávil nejlepší léta svého života zaměstnáním nicotnými a duchamornými, co mám dělati přes tyto nešťastné okolnosti minulosti, abych odplatil lidem, kteří mě po celou tu dobu živili a šatili a i nyní mě stále živí a šatí? Kdyby otázka byla dána tak, jak jsem ji dal nyní, co jsem se pokál, — co mám dělati já, člověk tak zkažený? — odpověď byla by snadna: mám se snažiti především čestně se živiti, t. j. naučiti se nežíti na krku jiných, a uče se tomu a nauče se tomu, při každé příležitosti býti užitečen lidem rukama, nohama, mozkiem, srdcem, vším tím, nač lidé projevují požadavky.

A právě proto pravím, že člověk naší třídy, kromě toho, aby nelhal před jinými i sebou, musí se ještě kátí, strhnouti se sebe hrdost na své vzdělání, bystrost, nadání, hrdost, která do nás vrostla, musí sebe uznati nikoliv dobrodincem lidu, předákem, který se nevzpírá podělití se s lidem o své užitečné výtěžky, nýbrž uznati sebe člověkem skrz naskrz vinným, zkaženým, nikam se nehodícím, který se chce napravití a ne dělati lidu dobrodiní, nýbrž přestati urážeti a ponižovati jej.

Slyším často otázky dobrých mladých lidí, kteří souhlasí s popírající stránkou mých spisů a tážou se: nu, což mám dělati? Co mám dělati já, k'terý vystudoval na universitě nebo na jiném ústavě, abych byl užitečen?

Mladí lidé tito se tážou, ale v hloubi duše už rozhodli, že vzdělání, jež dostali, jest jejich veliká přednost, a že chtějí sloužiti lidu právě touto svou předností. A proto jediné, čeho nikterak neudělají, je to, aby upřímně, čestně se měli kriticky k tomu, co nazývají svým vzděláním: Otázati se sebe — zdali jsou to vlastnosti dobré či špatné, co nazývají vzděláním svým? Udělají-li však toto, nevyhnutelně budou donuceni zřít se přednosti svého vzdělání a donuceni učiti se znova, a právě toho je třeba. Nikterak nemohou řešiti otázky: co dělati, protože otázka ta není dána jim tak, jak má býti dána.

Otázka měla býti dána takto: jak mám já, člověk bezmocný, neužitečný, který jsem pro nešťastné okolnosti zahubil nej lepší učebná léta na studium vědeckého talmudu, které hubí ducha i tělo, jak mám napraviti tuto chybu a naučiti se sloužiti lidem; ale otázka jest jim dána takto: jak mám já, člověk který nabyl tolik znamenitých vědomostí, býti těmito znamenitými vědomostmi užitečen lidem? A právě proto člověk nikdy neodpoví na otázku — co dělati, dokud nepřestane lháti před sebou a nebude ká'ti. A pokání není strašno, právě jako není strašna pravda, a je právě tak radostno, blahodárno: Je třeba přijati pravdu úplně a pokáti se úplně, a pochopíme, že práv, předností, zvláštností v životě nikde nemá, ale povinností není konce a není mezí, a že první nepochybná povinnost lidská jest účast v boii s přírodou o živobytí své a živobytí jiných lidí.

A právě ,toto vědomí povinnosti lidské tvoří podstatu třetí odpovědi na otázku — co dělati?

Snažil jsem se nelhati před sebou, snažil jsem se vypuditi ze sebe ostatky lživého mínění o významu mého vzdělání a nadání, a snažil jsem se káti se; ale na cestě řešení otázky: co dělati, zůstávala nová překážka: je tak mnoho věcí různých, že bylo třeba ukázati na

to, co zejména dělati? A odpověď mi na tuto otázku dalo upřímné pokání ze zla, v němž jsem žil. Co dělati? Co zejména dělati? tážou se všichni a tázal jsem se i já do té doby, pokud jsem pod vlivem vysokého mínění o svém úkolu neviděl, že první a nepochybnou mou prací bylo, abych se živil, šatil, hřál, stavěl si příbytek, a abych tímtež sloužil jiným, protože od té doby, co je svět, právě to bylo a jest první povinností každého člověka.

Pouze touto prací člověk nabývá, koná-li ji už, plného uspokojení tělesných i duševních potřeb své přirozenosti: živiti, šatiti, opatrovati sebe i své příbuzné jest uspokojení tělesné potřeby; děla'ti totéž pro ostatní lidi, uspokojení duševní potřeby.

Každá jiná činnost lidská jest, jen tehdy zákonná, je-li uspokojena tato nejprvnější potřeba lidská.

Ať člověk cokoliv pokládá za svůj úkol:, vládnouti lidem, hájiti své krajany, konati bohoslužby, poučovati jiné, vymýšleti prostředky na zvětšení příjemnosti života, objevovati zákony světa, vtělovati věčné pravdy v umělecké obrazy, pro rozumného člověka povinnost jeho účastmi se boje s přírodou pro zachování života svého i jiných lidí bude povinností nejpřednější a nejnepochybnější. Povinnost ta vždycky bude první, protože lidem nejvíce je třeba jejich života, a proto, abychom chránili, poučovali lidi a zpříjemňovali jejich život, je třeba uchovávatí sám život, kdežto má neúčast v boji a pohlcování cizí práce jest ničením života.

A proto nelze a je to nerozum no sloužiti životu lidí, ničíc život lidí.

Lidská povinnost zápasiti s přírodou k vydobytí prostředků života vždycky bude nejpřednější, nejnepochybnější ze všech ostatních povinností, protože povinnost ta jest zákon života, a odchýlení se od ní má v zápětí nutný trest, zničení buď tělesného, nebo rozumového života lidského. Sprostí-li se člověk, který žije ojedinele, povinnosti boje s přírodou, ihned se trestá tím, že tělo jeho hyne. Sprostí-li se však člověk této povinnosti, nutě jiné lidi, hubě

jejich život, aby ji plnili, ihned se trestá, niče rozumný život, t. j. život, mající rozumný smysl.

Tak jsem byl zkažen svým dřívějším životem, tak je skryt v naší společnosti tento první a nepochybný zákon boží nebo přírodní, že se mi zdálo divným, strašným, zahanbujícím samo plnění tohoto zákona, ale nikoliv odchylování se od něho. Z počátku se mi zdálo, že ku konání tohoto díla je třeba nějakého přizpůsobení, zřízení, spojení jednomyslných lidí, — souhlas rodiny, života na vsi, potom se mi zdálo zahanbujícím nějak se vyslovovati před lidmi, dělati tak neslušnou, v našem způsobu života práci, jako je tělesná práce, a nevěděl jsem, jak se jí chopili.

Ale bylo mi třeba pochopiti, že to není nějaká výjimečná činnost, kterou nutno vymysleti a upravit, nýbrž že tato činnost jest jen návrat od lživého stavu, v němž jsem byl, k přirozenému, jest jen napravením té lži, v níž žiji, bylo mi třeba uvědomiti si toto, abych odklidil všechny tyto překážky.

Připravovati, přizpůsobovati a očekávati souhlasu jiných nikdy nebylo třeba, protože vždycky, ať jsem v jakémkoliv stavu, byli lidé, kteří živil, šatili, hráli kromě sebe i mě, a všude za všech okolností jsem mohl dělati sám pro sebe, pro ně, měl-li jsem dosti času a sil.

A pociťovati lživý stud, obírám-li se věcí neobvyklou a lidem jaksi divnou, taktéž ne

mohu, protože, nedělaje toho, jsem pociťoval nikoliv lživý, nýbrž pravý stud. A právě tu, když jsem dospěl tohoto poznání a praktického z něho důsledku, byl jsem úplně odměněn za to, že jsem se nezalekl důsledků rozumových a šel jsem tam, kam mě vedly.

Dospěv tohoto praktického důsledku, byl jsem překvapen snadností a prostotou rozřešení všech těch otázek, které se mi zdály dříve tak těžky a nemožny.

Na otázku, co je třeba dělati, objevila se zcela nepochybná odpověď: především, čeho sám potřebuji, svůj samovar, svá kamna, svou vodu, svůj šat, vše, co mohu sám udělati. Na otázku: nebude-li

to divno před lidmi, kteří to dělali? ukázalo se, že podivnost ta trvala jen týden, a po týdnu by bylo divno, kdybych se vrátil k dřívějšímu stavu.

Na otázku: je-li třeba organisovati tuto fysickou práci, zříditi sdružení ve vsi, na půdě? Ukázalo se, že všeho toho není třeba, že práce, je-li jejím účelem nikoliv umožňovati zahálku a využívatí cizí práci, jako jest práce lidí vydělávajících peníze, nýbrž jejímž účelem jest uspokojení potřeb, sama sebou táhne z města do vsi k půdě, tam, kde práce ta jest nejvíce blahodárna a radostna. Sdružení pak nikdy nebylo třeba tvořiti, protože člověk pracující sám sebou přirozeně přivývá existujícímu sdružení lidí pracujících.

Na otázku: nepohlí-li tato práce všecek můj čas a neznemožní-li mi rozumovou činnost, kterou miluji, jíž jsem zvykl a kterou ve chvíle domyšlivosti pokládám za ne užitěčnu jiným, dostalo se mi odpovědi zcela neočekávané. Energie rozumové činnosti se sesílila a rovnoměrně se sesílovala, osvobozujíc se ode všeho zbytečného, podle úsilí tělesného.

Ukázalo se, že, věnoval-li jsem tělesné práci 8 hodin, tu polovinu dne, kterou jsem dříve strávil v těžkém zápase s nudou, zůstávalo mi ještě 8 hodin, z nichž jsem podle svých poměrů potřeboval jen 5 na rozumovou práci, ukázalo se, že kdybych já, velice plodný spisovatel, který 40 let ničeho nedělal, než psal, a napsal 300 tiskových archů, kdybych dělal všech těch 40 let obyčejnou práci s dělným lidem, tedy, nepočítaje zimních večerů a prozahálených dní, kdybych četl a studoval po 5 hodin každý den, a psal bych jen o svátcích po dvou stránkách za den (a psal jsem po tiskovém archu za den), napsal bych těch že 300 archů za 14 let.

Vyšla na jevo divná věc: nejprostší aritmetický výpočet, který může udělati sedmiletý chlapec, a který jsem dosud nemohl udělati. Den má 24 hodin; spíme 8 hodin, zůstává 16. Jestliže člověk jakékoliv rozumové činnosti věnuje své činnosti 5 hodin každý den, udělá strašně mnoho, kam pak se poděje ostatních 11 hodin? Vyšlo na jevo,

že tělesná práce nejen nevylučuje možnosti rozumové činnosti, nejen zvyšuje její důstojnost, nýbrž ji i povzbuzuje. Na otázku: nezbaví-li mě tato tělesná práce mnohých neškodných radostí člověku přirozených, jako požitku uměleckého, nabývání vědomostí, styků s lidmi, a vůbec štěstí životního?

Ukázal se pravý opak: čím usilovnější byla práce, čím více se přibližovala k rolnické práci, kterou pokládáme za nejhrušší, tím větší byl můj požitek, vědomosti, a tím více jsem přicházel v těsné a laskavé obcování s lidmi, a tím větší bylo mé štěstí životní.

Na otázku (kterou jsem tak často slýchal od lidí nezcela upřímných), jaký výsledek může vzejít z takové nicotné kapky v moře, z osobní účasti mé na tělesné práci v moři práce, kterou pohlcuji? — se mi taktéž dostalo odpovědi udivující a zcela neočekávané. Vyšlo na jevo, že bylo třeba toliko, abych tělesnou práci udělal podmínkou svého života, a hned většina mých lživých, drahých návyků a potřeb při tělesné zahálce odpadla sama sebou, bez sebe menšího úsilí s mé strany. Nemluvíc ani o návyku proměňovati den v noc a opačně, o posteli, o jídle, příslušné čistotě, přímo nemožných a tísnivých při tělesné práci: jídlo, potřeba jakosti jídla, se docela změnila.

Místo sladce-mastného, jemného, složitého, kořeněného, nač byla chuť dříve, stala se nutnou a nejpříjemnější strava nejprostší: šši, kaše, černý chléb, čaj s příkusem. Takže nemluvíc již o prostém příkladu prostých pracujících lidí, kteří se spokojují málem, s nimiž jsem se stýkal, samy potřeby nepozorovaně se změnily následkem života v práci, takže má kapka tělesné práce v moři všeobecné práce se stávala tím více patrna, čím více jsem si zvykal a osvojoval způsob práce; čím více plodonosna byla moje práce, tím více i má potřeba práce jiných se zmenšovala a zmenšovala, a život přirozeně bez námahy a pohrom se blížil životu tak prostému, o jakém se mi ani nezdálo bez plnění zákona práce. Ukázalo se, že nejdražší potřeby

mé od života, totiž potřeby, vyplývající z marnivosti a rozptýlení nudy, vznikaly přímo ze zahálčivého života.

Při tělesné práci nebylo třeba marnivosti nebylo třeba rozptýlení, protože čas byl příjemně zaplněn, a po únavě prostý odpočinek při čaji, při knize, při rozhovoru s příbuznými, byl nepoměrně příjemnější, než divadlo, koncert, velká společnost, všechny ty věci, které mnoha stojí.

Na otázku, neporušila-li by tato nezvyklá práce zdraví nezbytného, aby bylo možno sloužiti lidem, ukázalo se, přes to, že znamenití lékaři určitě tvrdili, že tělesná práce usilovná, zvláště v mých letech, může míti velmi škodlivé následky (a že jest lepší švédská gymnastika, masáž a t. p. zařízení, která mají nahraditi (přirozené) podmínky života lidského), ukázalo se, že čím usilovnější byla práce, tím jsem se cítil silnější, bodřejší, veselejší, lepší. Takže vycházelo nepochybně na jevo, že zrovna jako všechny tyto výmysly lidského rozumu: noviny, divadla, koncerty, návštěvy, plesy, karty, časopisy, romány nejsou než prostředek udržovati duševní život člověka mimo jeho přirozené podmínky práce pro jiné, že právě tak hygienické a medicínské výmysly lidského rozumu, týkající se přizpůsobení potravy, léků, vod, masáží, gymnastiky, elektrických a všelijakých jiných léčení, že všechny ty chytré moudrosti jsou jen prostředky udržeti tělesný život člověka, vyňatý z přirozených jeho podmínek práce, že to vše není než výroba nejlepšího vzduchu pro dýchání, v hermeticky uzavřené místnosti pomocí chemických nástrojů, vypařování vody a dodávání rostlinám, — kdy je třeba jen otevřítí okénko, je třeba jen dělati to, co jest vlastní nejen člověku, nýbrž i zvířeti, — spotřebovati potravu, náboj energie vypustiti, rozdělití svalovou práci. Hlubokomyslná ustanovení medicíny a hygieny pro lidi naší třídy jsou podobna tomu, co by vymýšlel mechanik, aby mohl roztopiti nepracující kotel a aby, zavře-li všechny záklopy, udělal to tak, že kotel nepraskne.

A když jsem jasně vše to pochopil, bylo mi do smíchu. Celou

řadou pochybností, hledání, dlouhým chodem myšlének dospěl jsem té neobyčejné pravdy, že má-li člověk oči, má je na to, aby se jimi díval, a uši, aby jimi slyšel, a nohy, aby chodil, a ruce a záda, aby pracoval. A že nebude-li člověk užívatí těchto údů na to, k čemu jsou určeny, bude mu hůře.

Dospěl jsem toho závěru, že se s námi, privilegovanými lidmi, stalo totéž, co se stalo s hřebci mého známého. Správec, který neměl rád koní a nerozuměl jim, dostav rozkaz od pána, aby nejlepší hřebce vedl na hlavní trh koňský, vzal je ze stáda a postavil je na stání; krmil je ovšem a dával jim pítí; ale boje se o drahé koně, netroufal si někomu je svěřiti, nejezdil, nepřoháněl jich, ba ani jich nevyváděl. Koně všichni zeslábli na nohy a stali se nepotřebnými. Totéž se stalo i s námi, ale jen s tím rozdílem, že koně nelze ničím oklamati, a že je měli přivázány, aby jich nevyпусти, nás však drží ve stavu stejně nám nepřirozeném a zhoubném klamy, které nás zapletly a drží nás jako na řetězu. Zařídili jsme si život, protivící se i mravní, i tělesné přirozenosti lidské, a všechny síly svého rozumu napínáme, abychom přesvědčili člověka, že právě to jest pravý život. Vše, co nazýváme kulturou: naše vědy a umění, zdokonalování radosti života, — jsou pokusy oklamati mravní, přirozené tělesné požadavky lidské přirozenosti.

Ale klamy ty mají své meze, a my jich docházíme.

Je-li takový pravý život, jest lépe již vůbec nežiti, praví vládnoucí, nejmódnější filosofie Schopenhauerova a Hartmannova. Je-li takový život, i budoucímu pokolení jest lépe nežiti, praví shovívavá věda lékařská, a úskoky na zničení ženské plodnosti, které vyzkoumala.

V bibli řečeno, že zákon člověka jest: v potu tváří jisti budeš chléb a v mukách roditi budeš děti. Mužik Bondarev, který napsal o tom článek, osvítil mi moudrost tohoto výroku.

V celém mém životě dva ruští myslící lidé měli na mě velký mravní vliv a obohatili mou mysl i ujasnili mi můj názor světový.

Lidé ti byli nikoliv ruští básníci, učenci, propagatoři, — byli to dva pozoruhodní lidé nyní žijící, oba sedláci: Sjutajev a Bondarev.

Ale — nous avons changé tout ça, jak praví osoba Molierova, která si zalhala o medicíně a řekla, že játra jsou na levé straně: Nous avons changé tout ça: lidé nepotřebují pracovat, aby se živili, to vše budou dělati stroje, a ženy nepotřebují roditi. Věda medicínská naučí rozličným prostředkům, a lidu jest i tak mnoho. Po Krapivenském újezdě chodí otrhaný mužík. Za války kupoval obilí pro potravního úředníka. Sblíživ se s úředníkem a uviděv jeho pohodlný život, mužík, jak vypravují, sešlel z toho, že pán může nepracovat a dostávat patřičnou výživu od císaře pána. Mužík ten sebe nazývá nyní nejjasnějším vojenským knížetem Blochiným, dodavatelem vojenských potravin všech tříd. Říká o sobě, že prošel všemi hodnostmi úředními, a až vyslouží při vojenském stavu, že má dostati od císaře pána stály důchod, šaty, uniformy, koně kočárové, čaj, hrách, obsluhu a všeliké pohodlí.

Na otázky: nechce-li pracovat? vždycky hrdé odpovídá: „Děkuji uctivě. To pořídí sedláci.“ Když mu řeknou, že sedláci taktéž nechtějí pracovat, odpovídá: „sedlákům to nedělá obtíží v řízení“ (vůbec mluví vysokým slohem a má rád podstatná jména, odvozená od sloves).

„Nyní jsou výmysly strojů k ulehčení sedlákům“, říká. „Jím to nedělá potíží.“ Otážeš-li se ho, nač žije, odpoví: pro ukrácení času.

Vždycky se dívám na tohoto člověka jako do zrcadla. Vidím v něm sebe a celý náš stav. Dodělati se hodnosti, aby člověk mohl žíti pro ukrácení času a dostával stály důchod, co zatím sedláci, jimž to nedělá potíží pro výmysl strojů, pořídí všecko. To jest úplná formulace nerozumné víry lidí naší třídy.

Tážeme-li se, co především máme dělati, vždyť se netážeme, nýbrž jen tvrdíme, jen ne tak svědomitě, jako nejjasnější vojenský kníže Blochin, který prošel všemi hodnostmi a přišel o rozum, že nechceme nic dělati.

Ten, kdo se vzpamatuje, nemůže se na toto tázati, protože s jedné strany vše, čeho užívá, u- dělaly a dělají ruce lidské, s druhé strany, jakmile se probudil a pojedl zdravý člověk, hned se u něho objevuje potřeba pracovati nohama, rukama, mozkiem. Aby nalezl práci a pracoval, potřebuje se jen nezdržovati: jen ten, kdo se stydí za práci, jako dáma, která prosí, aby se host neobtěžoval otevřítí dvěře a počkal, až ona na to zavolá člověka, jen ten si může dávatí otázku, co především dělati?

Nejde o to, aby vymyslel práci — práce pro sebe i pro jiné nikdy nedoděláš — nýbrž jde o to, aby odvykl tomu zločinnému nazírání na život, že jím a spím pro své potěšení, a osvojil si prosté a provdivé nazírání, s nímž vyrůstá a žije dělný člověk, že člověk především je stroj, který se naplňuje potravou, aby se mohl živiti, a že proto je stydno, těžko, nelze jísti a nelze pracovati; že jísti a nepracovati jest nej nebezpečnější stav, jako požár. Jen kdyby bylo toto vědomí, a bude práce, práce vždycky radostná a uspokojí duševní a tělesné potřeby. Představoval jsem si věc tak: den každého člověka už jídlem se dělí na 4 části, čili 4 zapřažení, jak to nazývají mužikově. 1) do snídaně; 2) od snídaně do oběda; 3) od oběda do svačiny a 4) od svačiny do večera. Práce člověkova, která jej láká k sobě, se dělí na 4 druhy: 1) práce svalové síly, práce rukou, nohou, ramenou, zad, těžká práce, od které se zapotíš; 2) práce prstů a zápěstí, práce obratná, dovednost; 3) práce rozumová a fantasie; 4) práce styku s jinými lidmi. I štěstí, jehož užívá člověk, taktéž je čtverého způsobu: každý člověk užívá: 1) výtěžku těžké práce: obilí, dobytka, stavení, studní, rybníků atd.; 2) výtěžků řemeslné práce: šatů, bot, náradí a t. p. 3) výtěžky rozumové činnosti: věd, umění; a 4) stálého obcování s lidmi: známosti, vztahu, schůzí. I představoval jsem si, že nejlépe by bylo tak střídati denní zaměstnání: cvičiti všechny 4 schopnosti lidské a vraceti všechny 4 způsoby výtěžků práce, kterých užívá, aby 4 zapřažení byla věnována: první těžké práci, druhá rozumové, třetí řemeslné a čtvrtá obcování s lidmi. Dobře jest, možno-li tak zařídití

svou práci, ale není-li možno, jest pouze důležité, aby bylo vědomí povinnosti pracovati, povinnost užiti na práci každého zapřažení.

Představoval jsem si, že jen tehdy zmizí ta lživá dělba práce, která existuje v naší společnosti, a ustaví se ta spravedlivá dělba práce, jež neporušuje štěstí lidského.

Já, na příklad, jsem se celý svůj život obíral rozumovou prací. Říkal jsem si, že jsem tak rozdělil práci, že psaní, t. j. rozumová práce jest mé odborné zaměstnání, a jiné věci mně potřebné jsem zůstavil (nebo donutil) dělati jiným. Ale toto, zdálo by se, nej výhodnější zařízení pro rozumovou práci, nemluvic ani o jeho nespravedlivosti, bylo nevýhodno právě rozumové práci.

Všecek svůj život: jídlo, spánek, zábavy jsem zařizoval se zřetelem na tyto hodiny odborné práce a kromě této práce jsem ničeho nedělal.

Z toho vyplývalo 1) že jsem zužoval svůj kruh pozorování a vědomostí a často jsem neměl předmětu na pozorování, a často, dávaje si úkol popsat život lidí (a život lidí je stálý úkol každé rozumové činnosti), cítil jsem svou neznalost a musel jsem se učit, tázati se na takové věci, které znal každý člověk nezaměstnaný odbornou prací; 2) vyplývalo, že jsem si sedal psát, ale neměl jsem vnitřního pudu psáti, a nikdo nežádal ode mne spisů jakožto spisů t. j. mých myšlenek, nýbrž žádali mého jména pro časopisecké spekulace. Snažil jsem se vymačkati ze sebe, co jsem mohl: někdy jsem ničeho nevymačkal, jindy něco velmi špatného a cítil jsem neuspokojenost a smutek. Nyní však, když jsem si uvědomil nutnost fysické práce i hrubé, i řemeslné, vyplývalo něco zcela jiného: čas můj byl zaplněn, třeba skromně, přece nepochybně užitečně, radostně a poučně pro mě. A proto jsem se odtrhoval pro své odborné zaměstnání od tohoto zaměstnání, nepochybně užitečného a radostného, jen tehdy, když jsem cítil i vnitřní potřebu, i viděl požadavky, přímo mně projevené o mé spisovatelské práci. A tyto požadavky podmiňovaly jen jakost a proto užitečnost i radostnost mé odborné práce. Takže se ukázalo, že

zaměstnání se tělesnými pracemi, které jsou mi nutný, jako každému Člověku, nejen nepřekáželo mé odborné činnosti, nýbrž byly nutnou podmínkou užitečnosti, jakosti, radostnosti této činnosti.

Pták je tak ustrojen, že musí létat, chodit, zobat, přemítat, a když vše to dělá, tehdy jest uspokojen, šťasten, tehdy jest pták. Právě tak i Člověk, když chodí, obrací, zdvihá, tahá, pracuje prsty, očima, ušima, jazykem, mozkem, jen tehdy jest uspokojen, tehdy jen jest člověk. Člověk který je si vědom svého úkalu práce, bude přirozeně směřovati k té přeměně práce, která jest mu vlastní, aby uspokojila jeho vnější a vnitřní potřeby, a změní tento pořádek nejinak, než pocítí-li v sobě nezdolné povolání k nějaké výjimečné práci a budou-li této práce žádati jiní lidé.

Vlastnost práce je taková, že uspokojení všech potřeb člověka vyžaduje téhož střídání rozličných druhů práce, které dělá práci nikoliv obtíží, nýbrž radostí. Jen lživá víra v Boha, že práce jest prokletí, mohla přivést lidi k osvobození od určitých druhů práce, t. j. k uchvacování cizí práce, které vyžaduje aby se jiní lidé násilně obírali odbornou prací, kteréž zaměstnání oni nazývají dělbou práce. Vždyť jsme jen tak přivykli svému lživému ponětí o ustrojení práce, že se nám zdá, že obuvníku, strojníkovi, spisovateli nebo hudebníkovi bude lépe, sprostí-li se práce, člověku přiměřené.

Tam, kde nebude násilí nad cizí prací a lživé víry v radostnost zahálky, ani jediný člověk, aby se obíral odbornou prací, nesprostí se fyzické práce, které je třeba na uspokojení jeho potřeb, protože odborné zaměstnání není přednost, nýbrž jest obět, kterou přináší člověk své náklonnosti a svým bratřím.

Obuvník ve vsi, který se zřekl obvyklé, radostné své práce v poli a chopil se své práce, aby opravil nebo šil boty sousedům, zbavuje se vždycky radostné a užitečné práce v poli pro jiné jen proto, že rád šije, ví, že nikdo nemůže bot tak dobře udělati, jako on, a že mu lidé budou vděční. Ale nemůže mu přijítí přání, aby se zbavil na celý život radostného střídání práce.

Právě tak starosta, strojník, spisovatel, učenec. Vždyť to se nám, s naším zvráceným ponětím zdá tak, že snížil-li pán písaře na mužíka, poslali-li ministra do Sibíře (přesídlení do malého města), že jej potrestali, udělali mu něco zlého. Ve skutečnosti však mu udělali dobrodiní, t. j. zaměnili jeho odbornou, těžkou práci radostným střídáním práce.

V přirozené společnosti je to docela jinak. Známe obec, kde se lidé sami živili. Jeden z této společnosti byl vzdělanější než jiní a od něho žádali čtení, (k němuž se měl připravovati ve dne, aby četl večer. Dělal to s radostí, cíť, že jest užitečen druhým a dělá dobrou věc. Ale unavil se výlučně rozumovou prací a zdraví jeho se horšilo. Členům obce ho bylo líto i prosili jej, aby šel pracovat na pole.

Lidem, kteří vidí v práci podstatu a radost života — pozadím, základem života bude vždycky zápas s přírodou: práce zemědělská, řemeslnická, rozumová, navazování styku s lidmi.

Člověk zanechá jednoho nebo mnohých z těchto druhů práce a věnuje se odborné práci jen tehdy, až obětuje, miluje tuto práci a věda, že ji koná lépe než jiní, až obětuje své výhody, aby uspokojil požadavky, bezprostředně mu projevované. Jenom při takovém nazírání na práci a vyplývající z něho přirozené dělbě práce, ničí se prokletí, jež spočívá podle naší domněnky na práci, a každá práce se stává vždycky radostí, protože buď bude člověk dělati neobtěžující práci, nepochybně užitečnou a radostnou, nebo bude si vědom oběti, koná-li práci těžší, výjimečnou, kterou však dělá pro blaho jiných.

Ale dělba práce jest výhodnější.

Komu výhodnější? Výhodnější jest rychleji naděla ti co možná nejvíce bot a kartounu.

Ale kdo bude dělati tyto boty a kartouny?

Lidé, kteří po celá pokolení dělali jen špendlíkové hlavičky. Tedy jak pak to muže býti výhodnější lidem?

Jde-li o to, aby nadělali co možná nejvíce kartounů a špendlíku, je tomu tak; ale vždyť jde o lidi, o jejich blaho. A blaho lidí jest v

životě. A život jest v práci. Tedy jak pak může býti nutnost mučivé, tíživé práce lidem výhodnější?

Jde-li jen o výhodu jedněch lidí bez ohledu na blaho všech lidí, jest nej výhodnější, aby jedni lidé jedli druhé. Prý je to chutné. Nejvýhodnější všem lidem jest jediná věc, táž, již si pro sobempřeji, — největšího blaha a uspokojení všech potřeb tělesných, duševních, svědomí, rozumu, které jsou ve mne vloženy. A já pro sebe jsem shledal, že pro uspokojení svého blaha a uspokojení svých potřeb těch musím se vyléčiti jen z toho nerozumu, který záleží v tom, že se nesluší, aby páni pracovali a že vše to mají pořídit jiní; jest třeba, aby člověk, ničeho nevymýšleje, jen dělal, co jest vlastní člověku, uspokojuje-li své potřeby. A shledav toto, přesvědčil jsem se, že práce ta pro uspokojení potřeb sama sebou se dělí na rozličné druhy práce, z nichž každý má svůj půvab, a nejen nepůsobí potíží, nýbrž poskytuje odpočinku jedna od druhé.

V hrubé formě (nikterak netrvaje na tam, že by taková dělba byla správná) rozdělil jsem tuto práci podle těch požadavků, které mám v životě, na 4 oddíly, čtyři zapřažení práce, z nichž to se skládá den, a snažím se vyhověti těmto požadavkům. Tedy tyto odpovědi jsem si našel na otázku: co máme dělati?

První: nelhati před samým sebou: ať má cesta životní je sebe dále od pravé cesty, kterou mi odkrývá rozum, nebáti se pravdy.

Druhý: zřici se vědomí své spravedlivosti, svých předností, zvláštností před jinými lidmi a uznati se vinným.

Třetí: plniti věčný, nepochybný zákon lidský, prací vši bytosti své, nestydě se za žádnou práci, zápasiti s přírodou, abych zachoval živoř svůj i jiných lidí.

XV.

Skončil jsem, pověděv vše, co se týkalo mne, ale nemohu se zdržeti přání pověděti ještě, co se týká všech: všeobecnými úvahami potvrditi důsledky, k nimž jsem dospěl.

Chce se mi pověděti, proč se mi zdá, že velmi mnozí z naší společnosti nutně dospějí k témuž (závěru), k němuž jsem já dospěl, povědět! také, co z toho vzejde, dospějí-li k tomu třeba jen někteří lidé.

Myslím, že mnozí dospějí k témuž (konci), k němuž jsem já dospěl, protože jestli se jen lidé naší třídy, naší kasty vážně podívají na sebe, tedy lidé mladí, kteří hledají osobního štěstí, se zhrozí zbědovanosti svého života, která stále roste a zjevně je vleče do záhuby, lidé svědomití, podívají-li se na sebe, se zhrozí ukrutnosti a nezákonnosti svého života, a lidé nesmělí se zhrozí nebezpečnosti svého života.

Neštěstí našeho života: ať my, bohatí lidé, jakkoli napravujeme, podpíráme, pomocí naší vědy a umění, tento náš lživý život, život ten se stává každým rokem slabším, chorobnějším, mučivějším: každým rokem přibývá sebevražd a zřeknutí se ploditi děti; každým rokem slábnou nová pokolení lidí tohoto stavu, každým rokem cítíme vzmahající se tesklivost našeho života .

Jest patrné, že na této cestě vzrůstu výhod a příjemností, léčení a umělých náhrad za zuby, vlasy, dýchání, masáží atd. nemůže býti záchrany. Tato pravda se stala takovou, že v novinách tisknou reklamy o žaludečních práscích pro bohaté s nápisem: Blessing for the poor (blaženost pro chudé), kde říkají, že jen chudí pravidelně tráví, ale bohatí potřebují pomoc, a k té patří prášky.

Napravit tu věc nelze nijakými zábavami, nijakými výhodami, prášky, — napravili ji může jen změna života.

Rozpor mezi naším životem a naším svědomím: ať se jakkoliv snažíme ospravedlnili před sebou samými svou zradu na lidstvu, všechna naše ospravedlnění se rozpadají v prach před zřejmým zjevem: kolem nás mrou lidé prací nad síly a nedostatkem; ničíme potravu* šat, práci lidskou jen proto, abychom našli vyražení a rozmanitost. A proto svědomí člověka naší třídy, má-li svědomí sebe menší zbytek, nemůže usnouti a užívat! všech těch výhod a příjemností života, které nám poskytují bratří, trpící a hynoucí prací.

Ale nejen že každý svědomitý člověk sám cítí to, rád by i zapomněl toho, ale nemůže to udělati za naší doby, nejlepší část vědy a umění, v níž zůstal smysl jejího učení, stále nám připomíná naši ukrutnost a naše nezákonné postavení. Stará, pevná ospravedlnění jsou zničena; nová, efemérní ospravedlnění pokroku vědy pro vědu, umění pro umění nesnesou světla prostého, zdravého úsudku.

Svědomí lidské nemůže býti upokojeno novými výmysly, nýbrž může býti upokojeno jen změnou života, při níž nebude třeba a nebude proč se ospravedlňovat!.

Nebezpečnost našeho života: ať se sebe více snažíme skrýt! před sebou prostou, zcela zřejmou nebezpečnost vyčerpání trpělivostí těch lidí, které utlačujeme, ať sebe více snažíme působiti proti této nebezpečnosti všelikými klamy, násilnostmi, zalichocováním se, nebezpečnost ta roste každým dnem, každou hodinou, dávno již hrozí nám, a nyní dozrála tak, že se sotva držíme ve své lodičce na ječícím již a zalévajícím nás moři, které už nás hněvivě pohltní a pozře. Dělnická revoluce s hrůzami ničení a vraždění nejen hrozí nám, ale žijeme na ní již 30 let, a jen potud, pokud nějak rozličnými chytrostmi na čas odročujeme její výbuch. Takový je stav v Evope; takový stav jest u nás, protože není ochranných ventilů. Třídy, které utlačují lid, kromě císaře, nemají nyní v očích našeho lidu ospravedlnění; drží se všichni ve svém postavení jen násilím, chytrostí a oportunistem, t. j. obratností, ale nenávisť v nej horších

představitelích lidu a opovržení k nám — v nejlepších — rostou každou hodinou.

V našem lidu za poslední tři, čtyři roky vešlo v obecné užívání nové, mnohovýznamné slovo: slovem tím, kterého jsem nikdy neslychal dříve, nadávají nyní na ulici, a říkají nám — darmo jedi. Nenávist a opovržení utlačeného lidu roste, a síly fyzické i mravní bohatých tříd slábnou; klam, kterým se všechno udržuje, se obnosuje, a utěšovati se v tomto smrtelném nebezpečí bohaté třídy nemohou vůbec ničím.

Vrátiti se k starému nelze; obnoviti porušený prestýž nelze; zůstává jediné těm, kdo nechtějí změnití svůj život, — spolehnou ti v to, co na jejich život přijde, a potom ať žijí jak žijí.

Tak také dělá slepý zástup bohatých tříd; ale nebezpečí stále roste a hrozné rozuzlení se blíží.

Tři příčiny ukazují lidem bohatých tříd nutnost změnití život: 1.) potřeba osobního blaha vlastního i příbuzných, neuspokojená na té cestě, na níž jsou bohatí lidé; 2.) potřeba vyhověti hlasu svědomí, čehož nemožnost nynější cestou jest patrna; 3.) hrozící a stále rostoucí nebezpečí života, které nelze odstraniti nijakými vnějšími prostředky; všechny tři dohromady musí puditi lidi bohatých tříd ke změně života, k takové změně, která by vyhovovala i štěstí, i svědomí, a odstraňovala nebezpečí.

A taková změna jest jen jedna: přestátí klamati, káti se a uznati práci nikoli za kletbu, nýbrž za radostné dílo životní.

„Ale co z toho bude, že budu 10, 8, 5 hodin konati fysickou práci, kterou ochotně udělají tisíce mužíku za peníze, které mám?“ říkají na to.

Bude 1.) nejprostší a zcela nepochybná věc, že budeš veselejší, zdravější, bodřejší, poznáš pravý život, před nímž jsi se sám schovával, nebo který už byl schován před tebou. Bude 2.) že, máš-li svědomí, ono nejen nebude trpěti, jak trpí nyní, vzhledem k práci lidské, jejíž význam vždycky, neznajíce jí, přeháníme nebo zmenšu-

jeme, ale ty budeš stále pociťovati radostné vědomí, že každým dnem stále víc a více uspokojuješ požadavky svého svědomí a vycházíš z toho hrozného stavu, takového nashromážděného zla v našem životě, že není možno dělati dobro lidem; pocítíš radost žítí svobodně s možností dobra; prorazíš okno, otvor v oblast mravního světa, který byl před tebou skryt. Bude 3.) to, že místo věčného strachu z odplaty za tvé zlo budeš cítiti, že zachraňuješ jiné lidi od této odplaty a hlavně zachraňuješ utištěné od surového pocitu zloby a msty.

„Ale vždyť je to směšné,“ říkají obyčejně, „abychom my lidé naší společnosti, s hluboko-myslnými otázkami, které stojí před námi: filosofickými, vědeckými, politickými, uměleckými, církevními, společenskými, my: ministrové, senátorové, akademikové, profesorové, umělci, zpěváci, my, jejichž čtvrt hodinu času tak draho cení lidé, my bychom mrhali naším časem na co pak? na cídění svých bot, praní svých košil, kopání, sázení brambor nebo krmení svých slepic a své krávy a t. p., na věci, které dělá pro nás a za nás s radostí nejen podomek a naše kuchařka, nýbrž tisíce lidí, kteří si váží našeho času.“ Ale proč pak se sami oblékáme, myjeme, česáme (odpusťte podrobnosti), držíme si hrnec, proč sami chodíme, podáváme židle dámám, hostům, otevíráme, zavíráme dveře, posazujeme do kočáru, děláme tomu podobných sta věcí, které dříve dělali za nás otroci?

Protože se domníváme, že se tak sluší, že v tom jest lidská důstojnost, t. j. povinnost lidská.

Totéž jest i s fysickou prací.

Důstojenství člověka, jeho svátá povinnost, užítí daných mu rukou a nohou na to, nač jsou dány, a ztrávené potraviny na práci, která opatřuje tuto potravu, a nikoliv na to, aby odumíraly, nikoliv na to, aby je myli a čistili, a užítí jich jen na to, aby pomocí nich dávali si do úst jídlo, pití a cigarety.

Takový význam má zaměstnávání se fysickou prací pro každého člověka v každé společnosti; ale v naší společnosti, kde se odchyleni

od tohoto zákona přírodního stalo neštěstím celé třídy lidí, zaměstnávání se fysickou prací nabývá ještě jiného významu, — významu hlásání a činnosti, jež odstraňuje strašné útrapy, hrozící lidstvu. Vždyť říkati, že pro vzdělaného člověka zaměstnávání se fysickou prací jest ničemné zaměstnání, je zrovna tak, jako říkati při stavbě chrámu: co pak je důležitého na tom, aby položili jeden kámen správně na své místo?

Vždyť každé veliké dílo se děje právě nepozorovaně, skromně, prostě: — ani orati, ani stavětí, ani pásti dobytek, ba ani mysliti nelze při osvětlení, rachotu děl a v mundurech. Osvětlení, rachot děl, hudba, mundury, čistota, blýskot, s nimiž jsme zvykli spojovati ponětí o důležitosti zaměstnání, naopak vždycky jsou příznaky nedůležitosti díla. Velká, pravá díla jsou vždycky prosta a skromná.

A tak velké dílo, které nám nastává; rozřešiti ty strašné rozpory, v nichžto žijeme. A činy, které rozřešují tyto rozpory, jsou ty činy skromné, nepozorované, které se zdají směšny: služba sobě a fysická práce pro sebe a, možno-li, pro jiné; které nastávají nám boháčům, chápeme-li neštěstí, nesevědomitost a nebezpečí toho stavu, do něhož jsme upadli.

Co vzejde z toho, že já, druhých, třetích deset lidí nebudeme si oškliviti práce fysické a budeme ji míti za nutnou pro naše štěstí, klid svědomí a bezpečnost? Vzejde z toho, že bude jedněch, druhých, třetích deset lidí, kteří s nikým se nesrážejíce, bez násilí vládního neb revolučního pro sebe rozřeší otázku, která se zdála býti nerozřešitelná a vtírá se celému světu, a rozřeší ji tak, že budou lépe žíti, že se jejich svědomí uklidní, a že zlo, které je utiskuje, přestane jim býti strašno; vzejde z toho to, že i jiní lidé uvidí, že blaho, jehož hledají všude, je tu okolo nich samých, že rozpor mezi svědomím a pořádkem světa, který se zdál býti nerozřešitelný, rozřešuje se nejsnazším a nejradostnějším způsobem, a že místo co bychom se báli lidí kolem nás, musíme se sblížovati s nimi a milovati je.

Vždyť otázka hospodářská, společenská, která se zdála

nerozřešitelná, jest otázka Krylovovy skřínky. Skřínka, se prostě otevírala. A dotud se neotevře, dokud lidé neudělají první, nejprostší věc: neotevrou jí.

Otázka, jež se zda nerozřešitelná, je stará otázka o využívání jedněmi lidmi práce druhých; otázka ta se za naší doby vyjádřila ve vlastnictví.

Vlastnictví za naší doby jest kořen všeho zla a utrpení lidí, kteří je ma jí nebo jsou ho zbaveni, a výčitky svědomí lidí, kteří ho zneužívají, a nebezpečí ze srážky těch, kteří ho mají nadbytek, a těch, kdož jsou ho zbaveni. Vlastnictví jest kořen zla a zároveň jest vlastnictví právě to, k čemu míří všechna činnost naší soudobé společnosti, je to, co řídí činnost celého našeho světa.

Státy, vlády intrigují, bojují za vlastnictví, za břehy Rýnu, území v Africe, v Číně, území na balkánském poloostrově. Bankéři, obchodníci, továrníci, statkáři se hmoždí, chvtračí, trápí se a trápí za vlastnictví; úředníci, řemeslníci, statkáři se bijí, podvádějí, utlačují, trpí za vlastnictví, soudy, policie chrání vlastnictví; nucené práce, vězení, všechny hrůzy tak zvaných trestů, všechno pochází z vlastnictví. Vlastnictví jest kořen všeho zla; a rozdělením vlastnictví jest zaměstnán celý svět.

Co pak je to vlastnictví?

Lidé přivykli mysliti, že vlastnictví jest něco, co skutečně patří člověku. Proto také nazvali to vlastnictvím. Mluvíme o domu a o své ruce stejně: má vlastní ruka a můj vlastní dům.

Ale vždyť to jest zřejmě blud a pověra.

Víme, a nevíme-li, je snadno uviděti, že vlastnictví jest jen prostředek využívání práce jiných. A práce jiných nijak nemůže býti mou vlastní. Ona vůbec nemá ničeho společného s ponětím majetku, ponětím velmi přesným a určitým. Vlastním svým člověk vždy nazýval a bude nazývati sebe, to, co jest podrobena jeho vůli a spojeno s jeho vědomím, své tělo. Jakmile člověk nazývá vlastnictvím to, co není jeho tělo, nýbrž co by si přál, aby se podrobilo jeho vůli

jako jeho tělo, klame se a dočká se sklárnám, utrpení a jest nucen příměti jiné, aby trpěli. Člověk nazývá svým vlastnictvím svou ženu, své děti, své otroky, své věci, ale skutečnost vždycky mu ukazuje jeho omyl, a on se musí zříci této pověry nebo trpěti a donucovati jiné, aby trpěli.

Nyní my, kteří se dle jména zříkáme vlastnictví lidí, díky penězům (vymáhání jich vládou) zůstavujeme si právo na peníze, t. j. práci jiných. Ale jako právo vlastnictví na ženu, syna, otroka, koně jest fikce, kterou ničí skutečnost, a která jen nutí trpěti toho, kdo v ni věří, protože žena, syn nikdy se nebudou podrobovati vůli mé, jako mé tělo, a vlastnictvím mým pravým přece zůstane jen mé tělo; zrovna tak i vlastnictví peněžní nikdy nebude vlastnictvím, nýbrž jen sebeklamem a pramenem utrpení, a vlastnictvím zůstane jen mé tělo, to, co vždycky jest mi podrobena a sloučeno s mým vědomím.

Jen nám, kteří jsme tak přivykli nazývati nikoli své tělo svým vlastnictvím, může se zdáti, že taková hrubá pověra může nám býti užitečná, a zůstávati bez škodlivých pro nás následků; ale vmyslíme-li se jen v podstatu věci, uvidíme, jaké tato pověra, jako všechno jiné, má v zápětí strašné následky.

Vezměme třeba nej prostší příklad. Pokládám sebe za své vlastnictví, a jiného člověka taktéž za své vlastnictví.

Jest mi třeba uměti připraviti oběd. Kdybych neměl pověry u vlastnictví jiného člověka, naučil bych se té dovednosti, jako všemu jinému, čeho jest mi třeba, své pravé vlastnictví, t. j. své tělo, nyní však učím domnělé vlastnictví, a výsledek je ten, že kuchař můj neposlouchá mne, nechce mi vyhověti, ba utíká ode mne neb umírá, a já zůstanu, neuspokojiv potřeby a odvyklý učiti se a jsa si vědom toho, že jsem promrhal starostmi o tohoto kuchaře právě tolik času, kolik bych byl potřeboval, abych se sám vyučil. Totéž jest s vlastnictvím staveb, šatu, náradí, s vlastnictvím půdy, s vlastnictvím peněz. Každé domnělé vlastnictví vyvolává ve mně nepřiměřené, ne vždycky uspokojitelné požadavky a zbavuje mne možnosti nabýti

pro své pravé a nepochybné vlastnictví — své tělo, těch vědomostí, dovedností, návyků, dokonalosti, kterých jsem mohl nabýti. Výsledek je vždycky ten, že jsem nečinně pro sebe, pro své pravé vlastnictví, promrhal síly, někdy celý život beze zbytku na to, co ani nemohlo býti mým vlastnictvím.

Zařizuji domněle vlastní knihovnu, vlastní obrazárnu, vlastní byt, oděv, získávám vlastních peněz, abych koupil za ně vše, co potřebuji, a konec konců jest, že se obírám tímto domnělým vlastnictvím, jako skutečným, nadobro pozbyvám vědomí o tom, co jest pravé mé vlastnictví, o němž skutečně mohu pracovati, které mi může sloužiti, a které vždycky zůstane v mé moci; i vědomí o tom, co není a nemůže býti mým vlastnictvím, ať je tak jakkoli nazýván, a které nemůže býti předmětem mé činnosti.

Slova vždycky mají jasný význam do té doby, dokud jim úmyslně nedáme lživého smyslu.

Vlastnictví znamená, co jest dáno, patří mně jedinému výhradně, to, s čím mohu udělati vždycky vše, co chci, to, co mi nikdo nemůže odníti, co zůstane mým do konce mého života, a to, čeho zvláště mám užívat, zvětšovati, zlepšovati.

Takové vlastnictví pro každého člověka jest jen on sám.

A zatím tímtež smyslem rozumějí obyčejně domnělé vlastnictví lidí, totéž, jehož jménem (aby udělali nemožnost: toto domnělé vlastnictví udělati skutečným) vzniká všechno strašné zlo světa: i války, i popravky, i soudy, i vězení, i přepych, i prostopášnost, i vražda, i záhuba lidí.

Tak co vzejde z toho, že deset lidí bude orati, štípati dříví, šíti boty nikoli z nouze, nýbrž z vědomí, že člověk musí pracovati, a že čím více bude pracovati, tím lepší bude? Vzejde z toho, že deset nebo třeba jediný člověk i vědomím, i skutkem ukážou lidem, že to strašné zlo, jímž trpí, není zákon osudu, vůle Boží, nebo nějaká historická nutnost, nýbrž jest pověra nikterak ne silná a strašná, nýbrž slabá a

nicotná, v níž jen třeba přestat věřit, jako v modly, a lidé se od ní osvobodí, a jakv slabou pavučinu ji zničí.

Lidé, kteří začnou se namáhati, aby vyplnili radostný zákon svého života, t. j. pracujíce, aby vyplnili zákon práce, osvobodí se od pověry vlastnictví, tak plné útrap, pro sebe a všechny instituce světské, které existují mimo jejich tělo, aby zachovaly toto domnělé vlastnictví, ukážou se pro ně nejen nepotřebny, nýbrž i nepohodlny; a všem bude jasno, že všechny tyto instituce nejsou nutné, nýbrž škodlivé, vymyšlené a lživé podmínky životní.

Člověku, jemuž práce není kletbou, nýbrž radostí, vlastnictví mimo jeho tělo, t. j. právo nebo možnost využívat práce jiných bude nejen bezúčelná, nýbrž i nepohodlny.

Jestliže rád připravuji a přivykl jsem připravovati svůj oběd a jiný člověk začne to dělati pro mne, zbaví mne mého obvyklého zaměstnání a neuspokojí mne, protože jsem se uspokojoval sám; kromě toho opatřovat! si domnělý majetek nebude třeba takovému člověku: člověk, jemuž je práce životem, vyplňuje jí svůj život, a proto stále méně a méně potřebuje práce jiných, zvláště pro vyplnění svého volného času, pro příjemnosti a krásu svého života.

Je-li život člověka naplněn prací, nepotřebuje světnic, nábytku, rozmanitých pěkných šatů, potřebuje méně drahého jídla, nepotřebuje prostředků pro stěhování, rozptýlení. Hlavně však člověk, jenž pokládá práci za úkol a radost svého života, nebude hledat! usnadnění své práce, které mu může poskytnouti práce jiných. Člověk, jenž pokládá život za práci, bude si dělati cílem, podle nabytého umění, obratnosti a vytrvalosti, stále větší a větší práci, stále víc a více vyplňující jeho život.

Pro takového člověka, který klade smysl svého života v práci, a nikoli ve výsledek její, aby nabyl vlastnictví (t. j. práce jiných), nemůže býti ani otázky o prostředcích ku práci.

Třebas takový člověk vyvolí vždycky prostředky ku práci

nejvíce působivé, člověk ten bude stejně uspokojen, pracuje-li sebe nepůsobivějším prostředkem.

Bude-li parní pluh, bude jím orati, nebude-li ho, bude orati koňským, nebude-li ho, obyčejným pluhem, nebude-li pluhu, bude kopati motykou, a za všech okolností stejně bude docházeti svého cíle, stráví život svůj v práci užitečné lidem, a proto bude úplně spokojen.

A stav takového člověka i podle vnějších okolností, i podle vnitřních, bude šťastnější, než toho, jemuž život jest nabýváním vlastnictví.

Podle vnějších okolností takový člověk nikdy nebude v nouzi, protože lidé, vidouce jeho touhu po práci, jako k síle vodní, k níž přistavují mlýn, vždycky se vynasadí udělati jeho práci co nejplodnější, a aby byla nejplodnější, zabezpečí jeho hmotnou existenci; čehož nedělají pro lidi, kteří pachtí se za vlastnictvím. A zabezpečení hmotných podmínek je také vše to, co potřebuje člověk. Podle vnitřních okolností takový člověk bude vždycky šťastnější než ten, kdo hledá vlastnictví, protože první nikdy nenabývá toho, oč usiluje, druhý však podle svých sil: slabý, starý, umírající bude úplně uspokojen, získá si lásky a sympatie všech lidí.

A tedy toto vzejde z toho, že několik podivínu — bláznů bude orati, šítí boty a t. p., místo aby kouřili cigarety, hráli vint a jezdili všude, aby rozvezli svou nudu během 10 hodin za den, které jsou svobodny u každého rozumného dělníka.

Vzejde z toho to, že tito blázni ukážou skutkem, že toho domnělého vlastnictví, za něž lidé trpí, mučí se a mučí jiné lidi, není třeba pro štěstí, je tísnivé, a že jest pověra; že vlastnictví, pravé vlastnictví jest jen vlastní hlava, vlastní ruce, vlastní nohy, a že je třeba odhoditi, aby lidé využítkovali skutečně s prospěchem a radostí toto pravé vlastnictví, je třeba odhoditi lživou představu o vlastnictví mimo tělo, na níž promrháváme nejlepší síly svého života. Vzejde z toho to, že tito lidé ukážou, že jen tehdy, až člověk přestane

věřiti v domnělé vlastnictví, jen tehdy vydělá své skutečné vlastnictví: své schopnosti, své tělo, takže mu dají ovoce stonásobně, a štěstí, o němž nemáme ponětí, a bude takovým užitečným, silným, dobrým člověkem, kterého hod' kam hod', on vždycky padne na nohy, všude všem vždycky bude bratr, bude všem pochopitelný, žádoucí a drahý. Ale lidé hledíce na jednoho, na deset bláznu těch, pochopí, co všichni mají dělati, aby rozvázali tento strašný uzel, do něhož je zatáhla pověra vlastnictví, aby se vybavili z nešťastného stavu, v němž všichni jedním hlasem sténají nyní, neznajíce z něho východu. Ale co udělá jediný člověk ve množství nesouhlasícím s ním?

Není úvahy, která by zřejměji než toto ukazovala nepravdu těch, kteří jí (úvahy) užívají.

Burláci táhnou bárku proti proudu. Zda-li se vyskytne takový hloupý burlák, který odepře vléci ji ve svém popruhu, protože sám není s to, aby táhl popruh proti proudu?

Ten, kdo uzná, že má kromě svých práv zvířecího života, jisti a spáti, nějakou lidskou povinnost, ví velmi dobře, v čem záleží ta lidská povinnost. Stejně, jako to ví burlák, na nějž jest navlečen popruh. Burlák velmi dobře ví, že má jen vléci v popruhu a jíti daným prošlapaným směrem. Bude hledati, co má dělati a jak, jen tehdy, až shodí se sebe popruh. A co je s burláky a se všemi lidmi, kteří dělají společnou práci, to jest i v činnosti všeho lidstva: každý má jen nesejmouti popruh, nýbrž vléci v něm směrem, který ustanovil pán, i proti proudu. A na to dán rozum jeden všem lidem, aby směr ten byl vždycky jeden.

A směr ten dán tak zřejmě, nepochybně i v celém životě lidí kolem nás, i ve svědomí každého člověka, i ve všem vyjádření moudrosti lidské, že jen ten, kdo nechce pracovati, může říkati, že ho nevidí. Tedy co pak z toho vzejde?

To, že jeden, dva lidé potáhnou; na ně hledě, připojí se třetí, a tak se budou připojovati nejlepší lidé do té doby, dokud se věc nehne

a nepůjde, jaksi sama přistrkujíc a vyzývajíc k témuž i ty, kteří ani nechápou, c o a p r o č se děje.

Zprvu k lidem vědomě pracujícím pro vyplnění zákona Božího připojí se lidé polovědome z poly na víru, uznávající totéž, potom se k nim připojí ještě větší množství lidí, kteří jen z důvěry k předákům uznávají totéž, a na konec většina lidí to uzná a stane se, že lidé přestanou se hubiti a naleznou štěstí. To bude tehdy (což bude velmi brzo), až lidé naší třídy a za nimi všechna ohromná většina dělníků si uvědomí, že není hanba vyvážeti a čistiti záchody, nýbrž jest hanba naplniti je, aby lidé bratří je vyváželi; nebudou míti za to, že jest hanba jíti v lýkových botách na návštěvu, nýbrž že jest hanba jíti v kaloších mimo lidí, kteří nemají obuvi, že hanba jest neuměti francouzský nebo neznali poslední novinky, ale že není hanba jísti chléb a nevěděli, jak jej zadělávají, že není hanba nemíti škrobené košile a čistého prádla, ale že jest hanba choditi v čistém prádle, ukazujíc tím svou zahálku, že není hanba míti špinavé ruce, ale hanba jest nemíti rukou s mozoly.

Za mé paměti se nestaly takové přeměny. Pamatuji se, že lokaj držel hrnec pánovi, který naň chodil. Za stolem, za každou židli stál lokaj s talířem. Na návštěvu jezdili se dvěma lokaji. Kozáček a děvče stáli v pokojích, podávali dýmky a čistili je atd. Nyní je nám to zvláštní a hrubé. Ale zdali není zvláštní a není hrubé, že mladý muž, žena, ano i starý, aby navštívili známého, poručí zapřáhati koně, a vypasené koně také jen proto krmí, a on neb ona jede mimo mužíka s vozem, který nejeda sám veze se svou herkou, — a jim ani na mysl nepřijde, že je to totéž, co držeti hrnec.

Zdali není stejně zvláštní a hrubé, že člověk bydlí v pěti pokojích, že žena promarňuje tisíce, sta, nebo jen desítky rublu za šaty, kdy potřebuje jen len a vlnu, aby si spředla a nabrala sobě i muži i dětem na šaty. Zdali není zvláštní a hrubé, že staří lidé vážně vykládají, píší v novinách o divadle, o hudbě, a jako šílení jezdí dívat se na stále se projíždějící hudebníky, herce. Zdali není

zvláštní a hrubé, že deset tisíců jinochů a děvčat vychovávají tak, aby je odnaučili vší práci (když jdou domů, dvě knížky, a ty nese za nimi sluha) pod záminkou naučiti je hloupostem nikomu, ani jim samým nepotřebným. Přijde čas velmi brzy, a přichází již, kdy bude hanebno a odporně nejen obědvati 5 jídel podávaných lokaji, nýbrž jisti oběd, který neuvařili sami páni; bude hanba jeti nejen s klusáky, nýbrž i drožkou, má-li kdo zdravé nohy; oblékati ve všední den šat, obuv, rukavičky, v nichž nelze pracovati; hanba bude hráti na pi-ana, která stojí 1200 rublu nebo třeba jen 50., když na lidi jiní, cizí pracují; krmiti psy mlékem a bílým chlebem, a rozsvěcovati lampy a svíce, při nichž nepracují; vytápěti kamna, na nichž nevaří jídla. A bude nemožno mysliti na to, že by veřejně někdo dal nejen 25 rublu, nýbrž jen 50 kop. za místo v koncertu neb divadle.

Vše to bude tehdy, až zákon se stane veřejným míněním.

XVI.

Polovina lidí jsou ženy.

A ženy jsou zvláště silny za naší doby.

Takové jest veřejné mínění. Mínění to zdá se mi býti správné. Myslím, že to pochází od toho: Jak řečeno v bibli, muži i ženě dán zákon, muži zákon práce; ženě zákon roditi děti; třeba my podle naší vědy, nous avons changé tout ça, ale zákon muži, jakož i ženě zůstal nezměnným, jako játra na svém místě, a odchýlení se od něho trestá se pořád ještě smrtí.

Rozdíl jest jen ten, že pro muže odchýlení se od zákona se trestá smrtí v tak blízké budoucnosti, že může býti nazvána přítomností, ale pro ženy odchýlení se od zákona se trestá ve vzdálenější budoucnosti. Odchýlení všeobecné od zákona všech mužů ničí lidi ihned; odchýlení všech žen ničí lidi následujícího pokolení, ale odchýlení některých mužů a některých žen neníčí pokolení lidského, nýbrž zbavuje jen odchýlivší se rozumně přirozenosti.

Odchylování se mužův od zákona začalo dávno v těch třídách, které mohly znásilňovati druhé, a stále se rozšiřovalo, trvalo po naši dobu, a za naší doby dospělo šílenosti, ideálu, záležejícího v odchýlení od zákona, ideálu, vyjádřeného knížetem Blochiným a sdíleného Renanem a celým vzdělaným světem: budou pracovati stroje, a lidé budou požívající splete nervové. Odchýlení se žen od zákona skoro nebylo. Projevovalo se jen v prostituci, a při svých častých zločinech utracení plodu ženy ze společnosti bohatých lidí plnily svůj zákon, kdežto mužové neplnili svého zákona; a proto ženy se staly silnější a stále vládnu a musí vládnouti nad lidmi, kteří se odchýlili od zákona a proto pozbyli rozumu.

Říkají obyčejně, že žena (pařížská žena zvláště) se stala tak okouzlující, užívajíc všech prostředků civilisačních, že tímto svým

kouzlem ovládla muže. To nejen není správné, nýbrž je tomu zcela naopak. Ovládla muže nikoli bezdětná žena, nýbrž matka, která plnila svůj zákon, kdežto muž neplnil svého.

Ta žena však, která se uměle dělá bezdětnou a poutá muže svými rameny a kadeřemi, to není žena, která vládne nad mužem, nýbrž která klesla k němu, prostopášnému muži, a stejně jako on odchyluje se od zákona a pozbývá jako on všelikého rozumného smyslu života. Z tohoto klamu vyplývá i ta divná hloupost, kterou nazývají právy ženskými.

Formule těchto práv ženských je tato: A! ty muži jsi se odchýlil od svého zákona skutečné práce, a chceš, abychom my nesly tíhu skutečné práce. Nikoliv, je-li tomu tak, to my zrovna jako ty dovedeme dělati tu zdánlivou práci, kterou děláš v bankách, ministerstvech, universitách, akademiích, atelierech, a chceme tak jako ty pod záminkou dělby práce využívatí práce jiných a žiti, hovíce pouze chtíči.

Říkají toto a skutkem ukazují, že nijak hůře, nýbrž ještě lépe než muži umějí dělati tuto zdánlivou práci.

Tak řečená ženská otázka vznikla a mohla vzniknouti jen prostřed mužů, kteří se odchýlili od zákona práce. Je třeba se k ní jen vrátiti, a otázky té býti nemůže.

Žena, která má svou vlastní, nepochybnou, nutnou práci, nikdy nemůže žádati ještě zbytečné, falešné práce mužů bohatých tříd. Ani jediná žena skutečně pracujícího člověka nežádá práva účastniti se jeho práce: v dolech, na poli.

Žena naší společnosti byla silnější, než muž, a silnější ještě nyní nikoli svým kouzlem, nikoli svou obratností dělati tuto farizejsky zdánlivou práci, jako muž, nýbrž tím, že nevymykala se zákonu, že nesla tu skutečnou práci s nebezpečím života, s napjetím do posledních mezí, pravou práci, od níž se uvolnil muž bohatých tříd.

Ale za mé paměti počalo odchylování se ženy od zákona, t. j. pád její, a stále víc a více se rozšiřuje.

Žena, pozbyvši vědomí zákona, shledala, že její síla jest v kouzlu, půvabu nebo obratnosti ve farizejské rozumové práci na oko.

A tomu i onomu vadí děti. A tak pomocí vědy (věda jest ke všemu odpornému vždycky ochotna), za mé paměti se stalo, že mezi bohatými třídami se objevily desateré způsoby umrtvení plodu, a obyčejným příslušenstvím toalety staly se nástroje, ničící rození dětí: a ženy-matky z bohatých tříd, které měly ve svých rukách moc, vypouštějí ji, aby neustoupily pouličním děvkám a vyrovnaly se jim.

Zlo se již daleko rozšířilo a každým dnem se rozšiřuje dále a dále; brzo zachvátí všechny ženy bohatých tříd, a tehdy se vyrovnají mužům a spolu s nimi pozbudou rozumového smyslu života. A tehdy pro tento stav již nebude návratu. Ale ještě jest čas. Přece ještě více žen plní svůj zákon, než mužů, a proto jsou ještě mezi nimi rozumné bytosti, a proto ještě v rukách některých žen naší třídy jest možnost zachrániti ji (třidu naši).

Ach ! kdyby tyto ženy pochopily svůj význam, svou sílu a užily jí na dílo záchrany svých mužů, bratří a dětí, na záchranu všech lidí.

Ženy-matky! Záchrana lidí jest jen ve vašich rukách! Nikoli ty ženy, které jsou zaměstnány svými živůtky, turnýrami, účesy a vábností pro muže, a proti své vůli, z nedopatření, se zoufal ostí rodí děti a svěřují je kojným, a nikoli ty také, jež chodí do rozličných kursů a mluví o psychomotorických centrech a diferenciaci a taktéž se snaží zbaviti se rození dětí, aby nepřekážely jejich ohlupování, které nazývají vývojem, nýbrž ty ženy a matky, které mohouce se zbaviti rození dětí, přímo, vědomě se podrobují tomuto věčnému, nezměnnému zákonu, vědouce, že obtíž a námaha tohoto podrobení se jest jejich úkolem životním. Právě vy, takové ženy a matky našich bohatých tříd, vy jste to, v jichž rukou více, než v cí jiných, leží záchrana lidí. Vy, ženy a matky, které se vědomě podrobujete zákonu Božímu, vy jediné znáte v naší nešťastné, zmrzačené třídě, jež pozbyla podoby lidské, vy jediné znáte všecek pravý smysl života, následování zákona Božího. Vy jediné znáte to nadšení a radosti,

zachvacující všecku bytost vaši a stavící vás nad všechny úvahy, ničím neotrávené, neodstupujete-li od zákona Božího. Víte, že štěstí lásky k muži je štěstí nekonečné, nepřetržité, jako vše jiné, a tvořící začátek nového štěstí lásky k dítěti. Vy jediné, jste-li volny a poslušný vůle Boží, znáte smysl a význam tak zvaného zla, projevujícího se pro vás v nebezpečí života a těžkých bolestech porodních, kterých se nebojíte, nýbrž na něž hledíte jako na nutnou podmínku svého štěstí. Vy jediné znáte nikoli tu žertovnou, parádní práci v mundurech a osvětlených sálech, kterou mužové vaší třídy nazývají prací, nýbrž znáte pravou práci, kterou Buh ustanovil lidem, a znáte pravé odměny za ni, znáte to štěstí, které ona poskytuje.

Znáte to, když po radostné lásce, s rozčilením, strachem a nadějí čekáte mučivého stavu těhotenství, které vás dělá nemocnými na 9 měsíců, přivede vás na kraj smrti a k nevýslovným utrpením a bolestem; znáte úsilí pravé práce, když s radostí jdete na to.

Znáte to, když ihned po těchto mukách, bez odpočinku, bez přestání, jdete za druhou řadou námah a utrpení — kojení, při nichž najednou přemáháte a podrobujete své povinnosti, svému citu nejsilnější potřebu lidskou: spánku (která jest podle přísloví milejší otce i matky) a měsíce, roky nespíte ani jediné noci, a někdy často ani nezdrímnete celé noci, a se zateklýma rukama dlouho chodíte, kolébáte nemocné dítě, jež drásá vaše srdce.

A když děláte vše to, nikým nepovzbuzovány, nikým neviděny, od nikoho nečekajíce za to pochvaly neb odměny, když to děláte nikoliv jako hrdinský skutek, nýbrž jako dělník evangelského podobenství, jenž přišel s pole, že jste udělali jen to, čeho bylo třeba; víte, co jest falešná parádní práce pro lidi a c o pravá práce, plnící vůli Boží, jejíž pokyny cítíte ve svém srdci.

Víte, že jste-li pravá matka, že nejen nikdo neviděl vaši práce, nechválil vás za ni, a jen shledal, že to tak má býti, nýbrž že i ti, pro koho jste se namáhali, nejen neděkují, nýbrž často trápí, vyčítají vám, — a s následujícím dítětem děláte totéž: opět trpíte, opět nesete

neviditelnou, strašnou práci a opět nečekáte od nikoho odměny a cítíte uspokojení. Každým dnem vás ubývá: jedny se obírají svým kouzlem na muže, stávají se pouličními děvkami, druhé jsou zaměstnány konkurencí s muži v jich falešné, žertovné činnosti, třetí, které ještě nezhodily svého povolání, již se ho v mysli zříkají; konají všechny hrdinské skutky ženy-matky, ale nenadále, s repotem, se závistí k svobodným, nerodícím ženám, a zbavují se jediné odměny — vnitřního vědomí, že konají vůli Boží, a místo upokojení trpí tím, co jest jejich štěstím.

Jsmo tak zapleteni svým lživým životem, my mužové naší třídy tak postupně jsmo pozbyli smyslu života, že mezi námi není již rozdílu.

Svalíme všecku tíhu, všecko nebezpečí života na krk jiným a neumíme nazvati sebe pravým jménem, jež patří lidem, kteří nutí jiné, aby místo nich zahynuli, dobývajíce živobyť: podlci, zbabělci.

Ale mezi ženami jest ještě rozdíl. Jsou ženy, lidské bytosti, ženy, představující nej vyšší projev člověka, a ženy padlé. A rozdíl ten budou dělati následující pokolení, a my nemůžeme nedělati ho.

Každá žena, ať se obléká jak obléká, ať sebe nazývá jak nazývá, ať je sebe rafinovanější, nezdržuje-li se pohlavního obcování, ale zdržuje se rození dětí — jest padlá žena.

A ať jakkoli padla žena, oddá-li se vědomě rození dětí, dělá nejlepšší, nej vyšší dílo životní, plníc vůli Boží, a nemá nikoho výše sebe.

Jste-li takové, neřeknete ani po dvou ani po dvaceti dětech, že jste dost rodily, jako ne řekne 50tiletý dělník, že dosti pracoval, když pracuje, když ještě jí a spí a svaly jeho prosí o práci, jste-li takové, nesvalíte se sebe kojení a ošetřování na cizí matku, jako nedá dělník cizímu člověku dokončili svou začatou a skoro dokončenou práci, protože v tuto práci kladete svůj život, a proto tím plnější a šťastnější jest váš život, čím více je této práce.

A jste-li takové, a takové ještě jsou, na štěstí lidí, téhož zákona

plnění vůle Boží, jímž se řídíte ve svém životě, užijete i při životě svého muže, i svých dětí i příbuzných svých.

Jste-li takové a víte podle sebe, že jen sebeobětavá, neviditelná, bezodplatná práce s nebezpečím života a napjetím do nejkrajnějších mezí — pro život jiných, je to povolání člověka, které mu dává uspokojení a sílu, tyto požadavky budete projevovat i jiným, a k této práci budete připravovali své děti, k této práci nabádali muže, podle této práce měřiti a oceňovali důstojnost lidskou.

Jen ta žena matka, která pohlíží na své rození dětí jako na nepříjemnou nahodilost, a na svá potěšení z lásky, pohodlí života, vzdělání, veřejnost jako na smysl svého života, bude vychovávat děti tak, aby měly co možná nejvíce potěšení a co možná nejvíce jich využívaly, bude je sladce živili, vyšňořovat, uměle je bavit, bude je učiti nikoli tomu, co by je uschopňovalo k sebeobětavé mužské a ženské práci s nebezpečím života a do nejkrajnějších mezí napjetí, nýbrž tomu, co by je zbavilo jejich práce, všemu tomu, co dává diplomy a možnost namáhati se. Jen taková žena, která pozbyla smyslu svého života, bude sympatisovati s klamnou, falešnou prací, při níž muž její, osvobodě se od povinnosti lidské, může využívali zároveň s ní práce jiných. Jen taková žena bude vybírali takového muže své dceři, oceňovali lidi nikoli tím, že jsou samy takové, nýbrž tím, co je s nimi spojeno: stav, peníze, chytrost, prostředky využívání cizí práce. Pravá matka však, znajíc své povolání a sloužíc mu, k němu i připravuje děti své.

Pro takové matky viděti své dokožené dítě rozněžnělé, vyšňořené, bude trápením, protože vše to znesnadní pochopenou, vyzkoumanou matkou pravou cestu jeho životní.

Taková matka bude učiti nikoli tomu, co umožňuje synovi nebo dceři pokušení osvobodili se od práce, nikoli tomu, čemu učí všecko okolí. Nebude jí třeba otázati se, čemu učiti, k čemu připravovali své děti. Taková žena ví, nač a čemu třeba vyučiti, k čemu připravovali děti. Taková žena nebude nejen nabádati muže ke klamně, falešně

práci, jejíž cílem jest pouze využívali práce jiných, nýbrž s odporem a hrůzou bude pohlíželi na takovou činnost, jež jest dvojím pokušením pro děti, — takova žena nebude vybírali muže dceři podle bělosti jeho rukou, a zjemnělosti manýrův, nýbrž, dobře vědouc, co jest práce a co klam, bude vždycky a všude usvědčovati podvodníky nebo stranili se jich, a bude vybírali a ceniti lidi silné: nikoli ty, kteří nutí jiné pracovali na sebe (to jsou lidé nejslabší), nýbrž ty, kteří pracují na jiné.

A nechť neříkají ženy, které, zřikajíce se povolání ženina, chtějí užívati práv jeho, že takový názor na život jest nemožný pro matku, že matka jest příliš těsně připoutána láskou k dětem, v jejich pamlscích, útěše, šatech, aby se nebála o nezaopatřené děti, nebude-li míti muž majetku nebo zajištěného postavení a aby se nebála osudu provdáváných dcer a o syny, kteří nenabyli vzdělání.

Vše to jest nepravda, patrná nepravda! Pravá matka nikdy neřekne toho. Nemůžete se zdržeti přání dáti cukrovinky, hračky a vésti do cirku? Ale vždyť nedáváte jim vraního oka, nepouštíte jednoho v loďce, nevodíte v café chantant? Proč pak tam se můžete zdržovati, a zde nikoli?

Proto, že mluvíte nepravdu.

Pravíte, že tak milujete děti, že se bojíte o jejich život, bojíte se hladu, zimy a proto si vážíte zabezpečnosti, kterou vám dává postavení mužovo, jež uznáváte za nesprávné. Tak se bojíte budoucích nahodilostí, útrap svých dětí, velmi dalekých a pochybných, a proto nabádáte muže v tom, čeho správnost neuznáváte; ale co nyní děláte, abyste za přítomných okolností svého života zajistili své děti od nešťastných nahodilostí nynějšího života?

Kolik času ztrávíte ze dne se svými dětmi? Sotva jednu desetinu dne! Ostatní dobu jsou v rukou cizích, najatých lidí, často z ulice vzatých, nebo v ústavech, zůstaveny nebezpečím fysické a mravní náklady.

Děti vaše jedí, živí se.

Kdo z čeho připravuje oběd?

Většinou ani nevíte.

Mravní pojmy kdo jim vštěpuje?

Taktéž nevíte.

Tedy nemluvte o tom, že trpíte zlo pro blaho dětí, to jest nepravda.

Děláte zlo, protože je milujete. Pravá matka, která v rození a výchově dětí vidí své sebeobětavé povolání životní a plnění vůle Boží, neřekne toho. Neřekne proto, že ví, že úkolem jejím není, aby udělala ze svých dětí to, co jí nebo vládnoucímu směru napadne, ví, že děti, t. j. následující pokolení, jsou největší a nejsvětější, co dáno lidem viděti ve skutečnosti, a služba vši svou bytostí této svátosti jest její život.

Ví sama, jsouc neustále mezi životem a smrtí a vychovávajíc sotva se rodící život, že život a smrt není jejím úkolem, jejím úkolem: služba životu a proto nebude hledati dalekých cest této služby, nýbrž jen se nebude odvracet od blízkých.

Tato matka sama rodí, sama kojí. Tato matka sama bude především krmiti, připravovati, i šíti, i myti, i učiti své děti, i spáti i hovořiti s nimi; a jí nic nebude strašno, protože bude věděti, že vykonala vše, co byla povolána udělati, a vždycky bude klidna, šťastna, a proto silná.

A právě vy, takové matky, uznáte-li jen své povolání a oddáte se mu s vědomím, že je s vámi Bůh, vy, které řídíte lidi v jejich veřejném mínění, zachráníte lidi, budete-li chtíti.

Zahod'te lež a pověru, které vás spletly, a oddejte se netajeně svému srdci, naleznete pro sebe štěstí a, nemyslíte na to, způsobíte štěstí lidstva.

List Francouzovi.

1801.

Tážete se mne, proč tělesná práce jest nám jednou z nutných podmínek opravdového štěstí?

Zdali třeba dobrovolně se zbavovati rozumové činnosti na poli vědy a umění, která se vám zdá nespojitelná s tělesnou prací?

Na tyto otázky jsem odpověděl, jak jsem dovedl, v knize „Co máme dělati?“

Nikdy jsem nepohlížel na tělesnou práci jako na základní princip, nýbrž jako na nejprostší a nejpřirozenější užití mravních zásad, na užití, které především přichází upřímnému člověku.

V naší zkažené společnosti (ve společnosti, jež se nazývá civilisovanou), nutno především mluvit! o tělesné práci proto již, že hlavním nedostatkem naší společnost! bylo a je do přítomné doby — snaha osvoboditi se od tělesné práce a využívatí bez vzájemné výměny práce chudých tříd, nevědomých a nemajetných, které jsou v otroctví, podobném otroctví starověkému.

Prvý příznak upřímnosti lidí naší třídy, vyznávající křesťanské zásady filosofické nebo humanitní, je snaha zbaviti se, pokud možno, této nespravedlivosti. Nejprostší prostředek, jímž dosáhnouti toho, prostředek, který je vždy po ruce, je tělesná práce, která začíná úklidem po samu sobě. Nikdy nevěřím upřímnosti filosofických a mravních zásad člověka, který nutí služku, aby za ním vynášela.

Nej prostší a nej kratší pravidlo mravní záležitosti v tom, že člověk nutí jiné co nejméně, aby mu sloužili, a slouží jiným co možná nejvíce, že co možná nejméně žádá od jiných a co možná nejvíce dává jiným.

Toto pravidlo, dávající našemu bytí rozumný smysl a blaho jako jeho následek, odklízí zároveň všechny překážky, jakož i tu, která vám se naskytá. Toto pravidlo ukazuje místo, které má mítí rozumová činnost, věda, umění. Řídí se tímto pravidlem, jsem šťasten a spokojen jen tehdy, když jsem o své činnosti nepochybně přesvědčen, že jest užitečna jiným. Vyhověti těm, pro něž jedním, — jest už nadbytek, převýšení štěstí, na něž (= převýšení) nepočítám a které může působiti na volbu mých skutků.

Mé pevné přesvědčení, že to, co dělám, není bez užitku a není škodlivé, nýbrž že jest dobré pro jiné, toto přesvědčení jest hlavní podmínkou mého štěstí. A to právě nutí mravného a upřímného člověka mimovolně dávatí přednost před Činností vědeckou a altruistickou — tělesné práci.

Ku spisovatelské činnosti je třeba práce tiskařů, ku provedení mé symfonie potřebuji hudebníku, ku konání pokusů jest mi třeba práce těch, kdož dělají nástroje a instrumenty pro naše kabinety, k obrazu, který maluji, potřebuji lidí, již dělají barvy a plátno, a při tom ta práce, kterou konám, může býti užitečna lidem, ale může taktéž býti (jak také bývá ve většině případů) úplně bez užitku dokonce škodlivá.

Jak pak se mohu obíratí takovými věcmi, jichž užitečnost jest velmi pochybná, a k těmž jest mi ještě nutiti jiné, když přede mnou, kolem mne jest nesčíslné množství věcí, které všechny jsou nepochybně užitečnější jiným, a k nimž nikoho nepotřebuji? Na příklad sněsti břímě tomu, kdo jest jím unaven, zorati pole za nemocného jeho pána, převázati ránu atd., a nemluvě o těchto tisících věcí, obklopujících nás, k nimž není třeba cizí pomoci, které ihned vyhovují těm, pro něž je konáte, kromě nich jest ještě množství věcí jiného druhu, na př.: zasaditi strom, nakrmiti telátko, vyčistiti studnu, a všechny tyto věci jsou nepochybně užitečné a nelze, aby upřímný člověk nedával jim přednost před zaměstnáními, která vyžadují práce jiných a při tom jsou pochybná svou užitečností.

Povolání proroka-učitele jest povolání vysoké a šlechtné. Ale

víme, jací jsou duchovní, kteří sebe pokládají za jedině učitele, protože mohou nutiti lidi, aby je pokládali za takové. Ne ten jest prorok, kdo nabude vychování a vzdělání proroka, nýbrž ten, kdo má vnitřní přesvědčení, že jest, musí býti a nemůže býti jiným. Toto přesvědčení se vyskytuje zřídka a muže býti dokázáno jen oběťmi, které člověk přinese svému povolání.

Totéž platí i pro pravou vědu a pro pravé umění. Houslista Lulli s nebezpečím své kůže běží z kuchyně na půdu, aby hrál na housle, — a touto obětí dokazuje skutečnou svou povolanost. Ale žáku konservatoře, studentu, jichž jedinou povinností jest naučiti se přednášenému, dokázati skutečnou svou povolanost jest nemožno. Užívají toliko postavení, které jest jim výhodno.

Tělesná práce jest povinnost a štěstí pro všechny; činnost rozumová a fantasie jest činnost výjimečná, stává se povinností a štěstím jen těm, kdož jsou k ní povoláni. Povolanost možno poznati a dokázati jen obětí, kterou přinese učenec neb umělec svému pokoji a blahobytu, aby se oddal svému povolání. Člověk, jenž stále koná své povinnosti zachováváje svůj život prací svých rukou a kromě toho ještě ubírá hodin svému odpočinku a spánku, aby tvořil na poli rozumu a fantasie, dokazuje tím svou povolanost a vykoná na svém poli dílo, potřebné lidem. Ten však, kdo se sprostuje všelidské mravní povinnosti a pod záminkou zvláštní náklonnosti k vědě a umění zaopatřuje si život darmo jedá, takový člověk pěstuje jen lživou vědu a lživé umění.

Plody pravé vědy a pravého umění jsou plody oběti, a nikoli plody jistých materiálních předností.

Ale což bude tehdy s vědou a uměním ?

Jak často slyším tuto otázku od lidí, kteří se nezajímají ani vědou, ani uměním a nemají sebe menšího ponětí, co jest věda a umění. Zdálo by se, že těmto lidem nejvíce leží na srdci blaho člověčenstva, kterého podle jejich přesvědčení nemůže býti dosaženo ničím jiným, než jen rozvojem toho, co nazývají vědou a uměním.

Ale jaký pak je to zvláštní zjev, že lidé hájí užitečnosti užitečného? Což pak mohou býti takoví nerozumní lidé, kteří by popírali užitečnost toho, co jest užitečno? A což pak jsou ještě směšnější lidé, kteří pokládají za svou povinnost hájiti užitečnosti užitečného?

Jsou dělníci řemeslníci, jsou dělníci rolníci. Nikdo nikdy se neodhodlal popírati jejich užitečnost. A nikdy dělník nebude dokazovati užitečnost své práce. Vyrábí a jeho produkt jest nutný a jest dobro pro jiné. Mají z něho prospěch a nikdo nepochybuje o jeho užitečnosti. A tím spíše jí nikdo nedokazuje. Pracovníci umění a vědy jsou v tomtéž postavení. Proč pak jsou lidé, kteří se namáhají dokázati jejich užitečnost?

Příčina je ta, že praví pracovníci vědy a umění nezabezpečiljí si nijakých práv, dají plody své práce, tyto plody jsou užitečný, a nepotřebují práv ani jejich potvrzování. Ale ohromná většina těch, kdož se pokládají za učence a umělce, velice dobře vědí, že to, co tvoří, nevyrovná se tomu, čeho potřebují. A uchylují se k všemožným prostředkům, jako žreci všech dob a národův, aby dokázali, že jejich činnost jest nutná pro blaho lidstva.

Pravá věda a pravé umění vždycky existovaly a existovat budou, jako všechna jiná odvětví lidské činnosti, a není možná a jest bez užitku popírati nebo hájiti jich.

Lživé postavení, které má v naší společnosti věda a umění, dokazuje jen, že lidé, kteří se nazývají civilisovanými, s umělci a učenci v čele tvoří kastu se všemi vadami, vlastními každé sektě. Snižují a zmenšují tu zásadu, jejímž jménem se kasta tvoří. Místo pravého náboženství hlásají lživé, místo pravé vědy dělají lživou. Totéž jest s uměním. Ulehají těžkým kamenem na lid a nad to zbavují ho světla, marně se snažíce ukázati, že je šíří. A nejhorší jest, skutky jejich vždycky odporují zásadám, které hlásají.

Nepočítajíc těch, kteří hájí neudržitelnou zásadu vědy pro vědu

a umění pro umění, všichni jsou nuceni dokazovat, že věda a umění jsou nutný, protože slouží blahu lidstva.

Ale v čem pak záleží toto blaho? Podle jakých příznaků možno lišiti toto blaho od zla?

Přívrženci vědy a umění obcházejí tuto otázku. Domnívají se dokonce, že vymeziti blaho není možno a že stojí to mimo vědu a mimo umění. Blaho vůbec, říkají, dobro, krása, nemohou býti vymezeny.

Ale lžou !

Po všechny časy lidstvo jen to dělalo ve svém postupu, že vymezovalo dobro a krásu. Dobro a krása vymezeny před tisíci lety. Ale to vymezení pro ně, žrece, jest nevhodné: odhaluje jejich prázdnotu a dokonce odporující dobru a kráse škodlivost toho, co nazývají vědou a uměním.

Bramáni, budhističtí a čínští mudrci, židé, Číňané, řečtí stoikové vymezovali blaho nejprostším způsobem. Vše, co vnáší sjednocení mezi lidi, jest blaho a krása. Vše, co je rozvádí, je zlo a zvrhlost. Všichni lidé znají toto vymezení. Vtištěno je v naše srdce.

Blaho a krása pro člověka je to, co sjednocuje lidi. A tak, mají-li přívrženci vědy a umění vskutku na zřeteli blaho lidstva, jest jim podporovati jen ty vědy a ta umění, která vedou k tomuto cíli. A kdyby tomu bylo tak, nebylo by věd ani právnických, ani válečných, ani národohospodářských, jejichž cílem jest blaho některých společností a záhuba jiných. Kdyby blaho bylo vskutku cílem vědy a umění, nikdy výzkumy jistých věd, nemajících často nijaké souvislosti s pravým blahem lidstva, nenabyly by takové vážnosti ničím nevysvětlené; totéž možno říci i o výtvorech uměleckých, které se hodí jen pro rozčilování prostopášných starců a probití času zahálčivých lidí.

Lidská moudrost nikterak není v mnohosti vědomostí, které můžeme míti. Ne v tom jest moudrost, že známe co možná nejvíce; moudrost lidská záleží ve znalosti toho pořádku, v jakém užitečno

znáti věci; moudrost záleží ve znalosti toho, které z vědomostí jsou více nebo méně důležité. Ze všech vědomostí potřebných člověku hlavní jest znalost toho, jak máme žiti, dělájíce co možná nejméně zla a co možná nejvíce dobra, a ze všech umění jest nejdůležitější to, které učí vystříhati se zla a způsobovati blaho s nejmenším namáháním.

A stalo se, že mezi všemi mněními a vědami, které dělají nárok na službu blahu lidstva, první podle důležitosti věda-umění nejen neexistuje ve skutečnosti, nýbrž jest i vyloučena ze seznamu věd a mnění.

Co v naší společnosti nazývají vědou a uměním, jest jen ohromná mýdlová bublina, pověra, do níž obyčejně upadáme, jakmile se sprostíme pověry církevní.

Abychom jasně viděli cestu, po níž máme jíti, třeba zdvihnouti kapizbon, který zahřívá hlavu, ale překáží pohledu v před. Pokušení jest veliké.

Nejsme-li v tom postavení rodem, prací nebo chytrostí se vyšínujeme na vrchní stupně společenského žebříku, na privilegované společenské postavení žreců civilisace, a jako žrecům, bramánům nebo katolíkům, nám je třeba mnoho upřímnosti a mnoho lásky k pravdě a dobru, abychom pochybovali o těch zásadách, které si vymínají takové výhodné postavení.

Ale pro člověka vážného, který, jako Vy, kladete si otázku životní, není volby: aby začal jasně viděti, je třeba, aby se osvobodil od pověry přes to, že jest mu výhodna. To jest podmínkou sine qua non.

Jest bez užitku mluvíti s člověkem, jenž čemukoli věří. Není-li pole myšlenkové úplně svobodno, můžeme se dlouho hádati, dlouho uvažovati a nehnouti se ani krok v poznání pravdy. Každé rozumné souzení se rozbíjí o předpoklady předem uznané a založené na pouhé víře.

Jest víra náboženská a jest víra v pokrok civilisace. Jsou si úplně

podobny. Katolík říká si: — mohu uvažovati, ale v mezích Svatého písma a Podání, které obsahují pravdu v její úplnosti a neměnitelnosti. Věřící v civilisaci praví: „můj úsudek se zastavuje přede dvěma základy civilisace: vědou a uměním.“ „Naše věda“, praví, „je soubor pravého vědění lidského; nezná-li věda nyní ještě úplné pravdy, v budoucnosti ji pozná. Naše umění spolu s uměním klasickým jest jediné pravé umění.“

Náboženské pověry praví: „vně člověka existuje věc o sobě (Ding an sich), jak říkají Němci, a to církev.“ Lidé naší společnosti říkají: „vně člověka existuje civilisace o sobě“.

Nám je snadno viděti nelogičnosti v náboženských pověrách proto, že jich nesdílíme. Ale nábožensky věřící, na př. katolík, jest přesvědčen, že není jiné pravdy, kromě jeho. A jemu se zdá, že úvaha dokazuje pramen jeho pravdy.

A zrovna tak, jsme-li v osidlech lživé víry ve svou civilisaci, jest nám skoro nemožno viděti nelogičnost svých úvah, které všechny směřují k tomu, aby dokázaly, že ze všech dob i národův jest jen naše doba, jen několik milionů lidí, bydlících na poloostrově, nazývaném Evropou, kteří mají pravou civilisaci, skládající se z pravé vědy a pravého umění.

Aby člověk poznal pravý smysl života, který je tak prostý, není třeba ani zvláštní filosofie, ani hlubokých vědomostí; nutno míti jen jednu negativní vlastnost: nutno nemíti předsudku.

Je třeba přijíti ve stav děcka nebo Descartesa, třeba si říci: „ničeho nevím, ničemu nevěřím a nechci, než jen poznati pravý smysl života, který mám prožiti“.

A odpověď dána od nejstarších dob, a odpověď ta jest jasna a prosta. Můj vnitřní cit praví mi, že chci blaho-štěstí pro sebe, pouze pro sebe.

Rozum praví mi: „všichni lidé, všechny bytosti chtějí totéž“.

Všechny bytosti, které, jako já, hledají svého osobního blaha, zřejmě mě rozdrť. A proto nemohu najíti štěstí, ve snaze o něž záleží

můj život. Úsilí o štěstí jest můj život, a rozum ukazuje mi, že je to úsilí nadarmo, a že proto nemohu žíti.

Prostý úsudek ukazuje mi, že při světovém pořádku, kdy všechny bytosti usilují toliko o své osobní blaho, já, bytost usilující o totéž, nemohu dojíti toho blaha. A nemohu žíti!

Ale přes takový jasný úsudek žijeme a hledáme štěstí a blaha. Říkáme si: „mohl bych jen v tom případě dojíti blaha, býti šťasten, kdyby všechny ostatní bytosti milovaly mne více, než miluji sebe“.

To jest nemožno! Ale i tak přece žijeme a všechna naše činnost, všechno naše úsilí o bohatství, o rodinu, o slávu, o moc, vše to jsou jen pokusy donutiti jiné, aby milovali mě více, než milují sebe.

Bohatství, sláva, moc dají nám na oko takový stav a jsme skoro spokojeni: na okamžik zapomínáme, že je to jen illuse a nikoli skutečnost.

Všecky bytosti milují sebe více, než nás, a štěstí jest nemožné!

Jsou lidé (a počet jejich vzrůstá den ode dne), kteří nemohou odkliditi tuto překážku a ubíjejí se, říkajíce, že život jest prázdný a hloupý žert.

A zatím rozřešení úlohy jest více než jednoduché a dává se samo sebou. Mohu býti šťasten jen při takovém světovém pořádku, při němž by všechny bytosti milovaly jiné více, než samy sebe. Všecek svět byl by šťasten, kdyby jeho bytosti milovaly ne samy sebe, nýbrž sobě podobné.

Jsem bytost, člověk, a rozum dává mi zákon všeobecného blaha. A musím se řídit tímto zákonem mého rozumu, musím milovati jiné více, než sebe. A je třeba jen člověku usouditi tak, a život se mu pojednou objeví pod docela jiným zorným úhlem, než dříve.

Bytosti se hubí navzájem, ale touž dobou bytosti milují a pomáhají si navzájem. Život se

zachovává citem vzájemnosti, který se jazykem našeho srdce nazývá láskou.

Pokud mohu viděti vývoj života světového, vidím v něm projev

jen toho principu vzájemné pomoci. Celá historie není nic jiného, než stále jasnější a jasnější odhalování tohoto jediného principu vzájemného souhlasu všech bytostí.

Úsudek potvrzuje i zkušenost historická i zkušenost osobní, ale mimo úsudky člověk nachází přesvědčující důkaz správnosti této úvahy ve svém vnitřním bezprostředním citu.

Nejvyšší blaho, které jen zná člověk, stav úplné svobody a štěstí — je stav sebezapření a lásky. Rozum odhaluje člověku jedinou možnou cestu ku štěstí a cit ukazuje člověku směr na této cestě.

Budou-li se Vám myšlenky, které jsem se Vám snažil vyložiti, zdáti nejasný, nesuďte jich příliš přísně. Doufám, že je budete někdy čísti vyloženy jasněji a prostěji.

Chtěl jsem jen, abyste měl ponětí o mých názorech na život.

L. Tolstoj.

Ne-dělání.

1803.

Redaktor pařížského časopisu „Revue des Revues“ předpokládá, jak píše ve svém listu, že mě bude zajímati mínění dvou znamenitých spisovatelů o současném stavu myšlenkovém, poslal mi dva výstřížky z francouzských novin. Jeden z nich obsahuje řeč Zolovu, druhý list Dumasův redaktorovi „Gauloisa“. Jsem velmi povděčen p. Smithovi za jeho zasilku. Oba dokumenty i pro znamenitost svých autorův, i pro svou modernost a hlavně pro svou protivu jsou velmi zajímavý; chce se mi pověděti několik myšlenek, které ve mně vzbudily.

Je těžko schválně vyhledati v přítomné literatuře těsnější, silnější a jasnější formou vyjádření dvou základních sil, z nichž skládá se odpovídající jim hnutí lidstva: jedna — mrtvá síla inercie, snažící se lidstvo udržeti na cestě, kterou si jednou vyvolilo, druhá — živá síla rozumu, pudící je ke světlu.

Podáváme úplnou řeč Zolovu:

Mládeži.

Pánové!

Velice jste mě obšťastnili a náramně potěšili, že jste mě zvolili předsedou tohoto výročního shromáždění. Není lepší společnosti, milejšího a hlavně sympatictějšího posluchačstva nad mládež, před níž dokořán se otevírá srdce, plné přání býti milován a vyslyšen.

Ach ! jsem už v těch létech, kdy začínáme litovati minulého mládí a kdy se staráme o pokolení dorůstající. Budou i našimi soudci, i pokračovateli. Buším v nich rození budoucnosti a často si se strachem kladu otázku: co z našeho odhodí a čeho ušetří, co se stane s naším dílem v jejich rukou, protože jen v jejich rukou se stane

dílem, jen tehdy bude, přijmou-li je, aby je rozšířili a ukončili. Proto vášnivě sleduji myšlenkové proudění v soudobé mládeži, čtu přední noviny a časopisy, snaže se poznati nový duch, který oživuje školy, poznati posléze, kam vy všichni jdete, vy, rozum a vůle budoucnosti. Pravda, pánové, tu je sobectví, netajím se tím. Jsem podoben dělníku, jenž dostavuje dům, v němž doufá ztráviti dny své, a který se znepokojuje, jaká bude pohoda. Nepoškodí-li dešť jeho stěn? Nebo náhle zaduje severák a strhne střechu s domu? A hlavně, vystavěl-li trvanlivě dum, odolá bouři? Je-li trvanlivý materiál, bylo-li pomyšleno na neštěstí? Neříkám to proto, že bych měl za to, že by nějaká lidská díla mohla býti věčna a konečna. Největším z nich je se smířiti s tím, že jsou jen okamžikem v nepřetržitém vývoji lidského rozumu. Stačí, že člověk je si vědom, že třeba na kratičkou dobu jest, mluvčím jednoho pokolení. A protože nelze zarazit literaturu, kdy vše se nepřetržitě rozvíjí, vše znova začíná, musím býti ochoten viděti, jak se rodí a rostou mladší, kteří vás nahrazují, kteří možná dokonce zničí vzpomínku na vás.

Nikterak nechci říci, že starý bojovník, který sedí ve mně, nepocituje časem touhy, postavit se na odpor, když vidí útok na své dílo. Ale zajisté, co se týče budoucího století, jsem více zvědav než rozčilen, více mám vroucího soucitu, než osobního nepokoje, a ať zhyne já, a ať zhyne se mnou celé naše pokolení, hodíme-li se vskutku jen k tomu, abychom zavalili sebou jámy a usnadnili tím cestu ke světlu těm, kdo jdou za námi. Slyším stále výklady, že positivism dokonává ve smrtelných mukách, že naturalism již umřel, že věda z nenadání zbankrotuje, protože nedala lidem mravního míru a štěstí, které slibovala. Pochopíte dobře, že nezamýšlím zde řešiti veliké úlohy, kterých se tyto otázky dotýkají. Jsem nevědomec. Nemám práva mluviti ve jméno vědy a filosofie. Chceteli věděti, jsem prostě romanopisec, spisovatel, někdy trochu vyhovující, a celý můj význam je ten, že jsem mnoho pozoroval a mnoho pracoval. A jen jako svědek dovolím si pověděti vám, čím bylo neb vlastně chtělo

býti mé pokolení, lidé, kterým jest nyní 50 let a které vaše pokolení brzo nazve předky.

Velice jsem se podivil tyto dny při otevření výstavy na Martově poli zvláštnímu vzezření sálů. Má se za to, že to jsou stále tytéž obrazy. To jest omyl, vývoj jest pozvolný, ale jaký by byl úžas, kdyby bylo možno obnoviti dřívější výstavy. Co se mne týče, dobře se pamatuji na poslední výstavy akademické a romantické r. 1863. Práce na vzduchu („plné světlo“, plain air) ještě neslavila triumfů, byl obecný ton zahnědlý: to byla jakási manie, jakési zahnědlé tony, přítmi atelierů. Potom po 15 létech, po vítězném a nepopiratelném vlivu p. Mainea vzpomínám na nové výstavy, kde zářil světlý ton plného slunce. To byla jakoby záplava světlem, snaha po pravdivosti, což dělalo z každého rámce okno dokořán otevřené do přírody, koupající se v jasné záři. A včera, po nových 15 létech, mohl jsem spatřiti, jak prostřed svěžesti výtvaru zdvihá se cosi jako mystická mlha. Zde je stále tatáž snaha po pravdivém malířství, ale skutečnost se odlišuje, figury se jaksí prodlužují, potřeba originalnosti a novosti unáší umělce za hranice fantasmie.

Mluvíme-li o těchto třech stadiích mode rního malířství, činím to proto, že velmi jasně, zdá se mi, vyjadřují ideové hnutí naší doby. Vskutku, moje pokolení po znamenitých předchůdcích, jichžto jsme byli následovateli, snažilo se dokořán otevřiti okna přírodě, snažilo se vše viděti, vše říci. V něm i mezi nejméně uvědomělymi dovršovalo se úsilí pozitivní filosofie a analytických i zkusných věd. Byli jsme přeplněni vědou, která nás obklopovala se všech stran, žili jsme vědou, vdechující do sebe vzduch té doby. Nyní se mohu přiznati: osobně jsem byl sektářem, snažícím se přenést na pole literární přísnou methodu učencovu. Ale kde jest člověka, jenž v zápase nezajde dále, než třeba, a omezí se na vítězství, neporušuje výhody jeho? Ostatně, ničeho nelituji a dále věřím ve vašeň, která chce a jedná. A pak, jaký enthusiasm a jaké naděje nás oživovaly! Vše znáti, vše moci, vše pokořiti! Pravdou povzněsti lidstvo a udělati

je šťastnějším! A zde, pánové, vy, mládež, vystupujete na scénu. Říkám mládež, cosi neurčeného, vzdáleného a hlubokého jako moře: protože kde jest ona, mládež? Čím bude ve skutečnosti? Kdo povolán mluvití jejím jménem? Musím se držeti těch myšlenek, které jí připisují. A neplatí-li tyto myšlenky mnohým z vás, předem prosím za odpuštění. Obracím je k těm, kteří oklamali pochybnými zprávami, více se patrně shodujícími s jejich přáním, než se skutečností.

Tedy, pánové, nás ujišťují, že vaše pokolení rozchází se s naším, že neskládáte již vši své naděje ve vědu, že jste poznali takové sociální a mravní nebezpečí v tom, aby vše bylo budováno na vědě, že jste se rozhodli vrátiti se k minulosti a ze zbytků dřívějších věr utvořili si živou víru. Ovšem není řeči o úplné roztržce s vědou; má se za to, že přijímáte všechny její poslední vymoženosti a že je zamýšlíte rozšířiti. Připouští se, že uznáváte dokázané pravdy, a snažíte se, abyste je přizpůsobili k starým dogmatům. V podstatě však jest věda postavena stranou od víry. Ji odstrkují na její dřívější místo. Jest prosté cvičení rozumové a dovolené zkoumání dotud, dokud se nedotýká nadpřirozeného a posmrtného. Říkají, že zkouška už vykonána, že věda není způsobila znovu zalidnili nebe, které spustošila, a vrátiti štěstí duším, jejichž mravní mír zničila. Doba jejího lživého triumfu je skončena. Musí býti skromna, protože nemůže všechno znáti, nemůže rázem vše obohatiti, vše zaceliti. A nesmějí-li ještě říci inteligentní mládeži, aby zahodila své knihy a opustila své učitele, již jsou svatí a proroci, kteří chodí mezi lidi vychvalující přednost nevědomosti, jasnost prostoty a nutnost pro lidstvo příliš učené a sestárlé, nutnost osvěžili se v hlubinách předhistorické vsi mezi předky, kteří právě odešli od půdy do nějaké společnosti a k nějakým vědomostem.

Nepopírám krise, kterou prožíváme; je to — únava a rozčilení na konec tohoto století, po práci tak zimničné a obrovské, jejíž cílem bylo vše věděti a vše říci. Zdálo se, že věda, která právě rozbila starý svět, musela jej živě obnoviti podle ideálu, který máme o spravedlnosti a štěstí. Čekali 20, 50, ano 100 let. A potom, když

uviděli, že spravedlnost přece nevládla, že štěstí nepřicházelo, mnozí se oddali stále rostoucí netrpělivosti, zoufajíce a popírajíce dokonce, že by bylo možno věděním dosáhnouti blažené vůle. Zjev známý: není akce bez reakce, a my jsme přítomni nezbytné únavě, jež jest vlastní dlouhému cestování: lidé sedají na kraj cesty a hledíce na nekonečnou rozvírající se rovinu příštího věku, nedoufají, že někdy dojdou cíle; ba zacházejí tak daleko, že jsou v pochybnostech i o prošlé cestě, litují, že nelehli v poli, aby spali v něm celou věčnost. K čemu jíti, bude-li se cíl stále oddalovati? K čemu věděti, nelze-li věděti všecko? Již jest lépe zůstávati v čisté prostotě, ve šťastné nevědomosti dítěte. Takovým způsobem se lidem zdá, že věda, která prý slibovala štěstí, na našich očích zbankrotovala.

Ale zdali věda slibovala štěstí? Nemyslím. Slibovala pravdu, a jest otázka, možno-li dělati štěstí z pravdy? Aby se jí člověk spokojil, je třeba nepochybně mnoho stoicismu, úplného odřeknutí se svého „já“, jasnosti uspokojeného rozumu, s nímžto se možno potkati jen u vyvolených. A zatím, jaký křik zoufalosti se ozývá mezi trpícím lidstvem! Jak žíti bez lži a illuse?

Není-li kdesi jiný svět, v němž panuje spravedlnost, kde bohatí potrestáni a dobří odměněni, jak prožiti bez pobouření tento odporný lidský život? Příroda jest nespravedlivá a ukrutna, a věda jaksi nás vede k nestvůrnému právu silného, takže se ničí všeliká mravnost a každá společnost vleče se k despotismu. A v této vznikající reakci, v této únavě od přebytku věděni, o níž jsem mluvil, jest taktéž odchylení se od pravdy, která je špatně ujasněna a zdá se ukrutnou v našich očích, odchylení, neschopné ještě pochopiti a proniknouti všechny zákony. Nikoliv, nikoliv, vraťte se ke klidnému snu nevědomosti! Skutečnost je škola zkaženosti; je třeba ubiti ji a popírati, protože skutečnost jest jen ohyzdnota a zločin, — a lidé vrhají se na přelud, a není jiné záchrany, než utéci se země, důvěřovati posmrtným věcem a doufati, že tam konečně nalezneme uspokojení naší žádosti po bratrství a spravedlnosti.

Toto zoufalé volání po štěstí slyšíme nyní. Nesmírně se mne dotýká. A pozorujte, že jest je slyšeti se všech stran, jako žalostný nářek prostřed hřmotného postupu vědy, která nezastavuje svých kol a strojů. Máme dosti pravdy, dávejte nám chiméry! Nalezneme klid jen tehdy, až budeme blouzniti o tom, čeho není, až se dáme unésti do nekonečna: tam jen rozpučí ty mystické květiny, jejichž vůně uspí naše strádání. Již hudba odpověděla, literatura se snaží ukojiti novou žízeň, malířství řídí se novou modou. Řekl jsem vám o výstavě na Martově poli: uvidíte tam rozkvět této flory starého malířství na oknech, aetherických a hubených madon, vidění v soumravných stínech, ztuhlé tváře s nalomenými liniemi primitivistů. To jest reakce naturalismu, který umřel a pohřben jest, jak nám praví. V každém případě hnutí jest nepochybné, protože zachvátilo všechny projevy ducha, a je třeba počítati s ním, studovati a objasniti je, nechceš-li zoufati zítřejšího dne.

Se své strany, pánové, já jako starý a zakořenělý positivist, vidím v tom jen nutnou zastávku v postupném hnutí. Zastávky vlastně není, protože naše knihovny, laboratoře, amftheatry a školy nezpustly. Vnucuje mi důvěru i to, že sociální základ se nezměnil, a zůstane týmž demokratickým základem, na němž vyrostl náš věk. Aby rozkvetlo jiné umění, aby nová víra změnila směr postupu lidstva, je třeba, aby tato víra měla i nový základ, na němž by mohlo vzrůst, protože nemůže býti nové společnosti bez nového základu. Víra se nekřísí, a z mrtvých náboženství možno dělati jen mythologii.

Proto následující věk bude jen utvrzením našeho v demokratickém a vědeckém záchvatu, který nás unesl a který trvá. Vše, co mohu dopustiti, jest, že jsme v literatuře příliš uzavřeli obzory.

Litoval jsem již osobně, že jsem byl sektářem, jenž se chtěl v umění držeti jen dokázaných pravd. Noví příchodí otevřeli obzory, uchvátivše neznámé a tajné, a dobře udělali. Mezi pravdami,

ustanovenými vědou a proto nezvratnými, a pravdami, které zítřka věda vyrve z oblasti neznámého, aby je ve svůj pořad upevnila, jest neomezené pole pochybností a zkoumání, které patří, jak se mně zdá, stejně literatuře, jako vědě.

A tu právě můžeme také konati své dílo průkopníků, objasňující podle svého charakteru a síly rozumové působení neznámých sil. Vždyť ideál není nic jiného, než nevysvětlené, než síly toho nekonečného světa, v němž jsme, neznajíce jich. A můeme-li vymýšleti řešení, vysvětlující neznámé, zdali si smíme dovoliti pochybovat i o zákonech již objevených, představující si je jinými a tím právě je popírajíce? Tou měrou, kolik se povznáší věda, nepochybně odstupuje ideál, a mně se zdá, že jediný smysl života, jediná radost, kterou máme nalézt v životě, jest v tomto znenáhlem zabírání, třeba by nám byla jasna smutná jistota, že všeho nikdy nepoznáme.

Ve smutné době, kterou prožíváme, pánové, za naší doby, tak přesycené a tolik hledající, objevili se pastýři duší, kteří jsou starostliví a vroucně nabízejí mládeži víru. Nabídka jest velkomyslna, ale bohužel tato víra se mění a kazí podle toho proroka, který ji nabízí. Jest jich mnoho rozličných, ale ani jediná z nich nezdá se mi býti ani velmi jasna, ani velmi určita, Vás snažně prosí, abyste věřili, neříkajíce jasně več. Možná, že toho ani nelze, a možná také, že se ani neodhodlávají udělati to. Zvou vás k víře, abyste měli štěstí věřiti; hlavně, abyste se naučili věřiti. Otázka sama sebou není špatna: ovšem veliké štěstí spoléhati na hodnověrnost víry, ať jest jakákoliv; ale háček vězí v tom, že nelze řídití požehnání: vládne, kde chce.

A tak, končím se své strany, nabídnuv vám taktěž víru, snažně vás prose, abyste měli víru v práci. Pracujte, mladí lidé! Víím, jak se zdá tato rada banální. Není veřejného aktu, při němž by jí neopakovali za všeobecné netečnosti vychovancův. Ale prosím vás, abyste přemýšleli o ní, a dovoluji si vám já, jenž jsem byl vždycky jen pracovníkem, ml uviti o tom štěstí, které jsem čerpal z této dlouhé

práce, jež naplnila celý můj život. Můj vstup do života byl těžký: znal jsem i nouzi, i zoufalost, žil jsem potom v boji, žiji v něm i nyní, rozbíraný, zamítaný, zasypávaný urážkami. A což! Měl jsem jen jednu víru, jednu sílu — práci. Udržela mě jen ta ohromná práce, kterou jsem si uložil, přede mnou vždycky stál v dáli ten cíl, k němuž jsem postupoval, — a to stačilo, aby mě to povznášelo, dodávalo mužnosti, když mě špatný život zmáhal. Práce, o níž mluvím, jest práce pravidelná, denní úkol, povinnost, kterou jsem si uložil, třeba na krok každý den postoupiti ve svém díle. Kolikrát z rána jsem si sedl za svůj stůl s prázdnou hlavou, s hořkostí v ústech, mučený nějakým velkým bolem fysickým nebo mravním! A pokaždé, přese všecko pobouření z mého strádání, můj úkol byl pro mě ulehčením a posílením. Vždycky jsem vycházel utěšen ze svého každodenního zaměstnání, se srdcem možná puklým, ale ještě neklesajícím a mohoucím žíti do zítřka.

Práce! pánové, jen pomyslete, že to jest jediný zákon světový, ten regulátor, který pudí organickou hmotu k jejímu určitému cíli! Život nemá jiného smyslu, jiné příčiny bytí, my všichni se objevujeme jen, abychom vykonali náš díl práce a zmizeli.

Život není nic jiného, než sdělený pohyb, který dostává a odkazuje a který v podstatě není nic jiného, než práce na velkém díle, které se koná za všech věků. A proto, jak pak nemáme býti skromní a nemáme přijati úkol, který uložen každému z nás, bez rozčilení a neustupující hrdošti svého „já“, které pokládá sebe za střed a nechce vstoupiti do řad?

Jakmile člověk tento úkol přijal, zdá se mi, že se každý uklidní, i sebe zmučenější. Víím, že jsou myslí, mučené nekonečností, které trpí tajemstvím; k nim se bratrsky obracím, radím jim, aby zaměstnali svůj život nějakou ohromnou prací, jejíž konce, bylo by dobře, aby neviděli. To jest to kývadlo, které jim umožňuje jíti přímo, to jest ustavičné rozptýlení, to jest zrno, hozené rozumu, aby je semlel a dě al z něho vezdejší chléb s uspokojeným vědomím vykonané

povinnosti. Ovšem, to neřeší metafysického úkolu, je to jen empirický prostředek k tomu, abychom nabyli mravního a fyzického zdraví, unikli nebezpečí blouznění, řešíce prací otázku o zjednání největšího možného štěstí na této zemi?

Nikdy, přiznávám se, jsem nedůvěřoval chymérám. Není nic méně zdravého jak pro člověka, tak i pro národy, než poblouzení: ničí snahu, oslepuje, způsobuje marnivost slabých. Stále se držeti legendy, skrývati před sebou skutečnost, věřiti, že stačí blouzniti o síle, abych byl silen: — viděli jsme, kam to vede, k jakým strašným pohromám. Národům říkají, aby vzhlíželi vzhůru, aby věřili ve vyšší moc, aby se povznášeli k ideálu.

Nikoliv! Nikoliv! Takové řeči zdají se mi někdy bezbožnými. Silný národ jest jen ten, který se namáhá, a jen práce dodá zmužilosti a víry. Abychom vítězili, je třeba, aby arsenály byly plny, aby zbrojení bylo co nejtrvalejší, aby vojsko bylo vycvičeno, důvěřovalo svým vůdcům a samému sobě. Všeteho toho lze docílit: je k tomu třeba jen dobré snahy a metody. Budoucí věk, neohraničená budoucnost patří práci. Jen ať o tom nepochybují. A zdali uvidíme již ve vzrůstajícím se socialismu začátek sociálního zákona budoucna, zákona práce pro všechny, osvoboditele od práce i smičovatele?

Jinoši, mladí lidé, chopte se práce. Nechť se každý z vás chopí svého úkolu, který má naplniti jeho život. Ať je sebe skromnější toto dílo, tím neméně bude užitečno; ať záleží v čemkoli, jen když vás bude povznášeti. Budete-li je konati bez přemáhání se, dávajíce to množství, které můžete vykonati každý den, umožní vám žiti zdravě a vesele a zbaví vás muk nekonečnosti. Jaká zdravá a veliká společnost byla by ta společnost, v níž by každý člen její přinášel svůj logický díl práce! Člověk, který pracuje, vždy bývá dobrý. A proto jsem přesvědčen, že jediná víra, která může nás spasiti, jest víra ve vykonané úsilí. Překrásno jest blouzniti o věčnosti, ale čestnému Člověku stačí, aby prošel tímto životem, konaje svou věc.“ —

Pan Zola neschvaluje, že noví učitelové mládeže nabádají ji,

aby věřila v něco neurčitěho a nejasného, a jest v tom úplně práv, ale bohužel se své strany nabízí jí taktéž víru, a víru v něco ještě nejasnějšího a neurčitějšího: víru ve vědu a v práci.

Pan Zola má jaksi za rozhodnutu a nepochybnou otázku, co je ta věda, v níž je třeba stále věřit. Pracovati ve jméno vědy! Ale právě v tom to tkví, že slovo „věda“ má význam velmi široký a málo určitý, tak že to, co jedni lidé pokládají za vědu, t. j. věc velmi důležitou, druzí, převážná většina lidí, všecek dělný lid, pokládají za nepotřebné hlouposti. A nelze říci, že by to bylo jen z nevzdělaného dělného lidu, jenž nemůže pochopiti vši hlubokomyslnosti vědy: sami učenci stále se navzájem popírají. Jedni učenci mají za vědu filosofii, bohosloví, právovědu, národní hospodářství; jiní učenci — přírodu, zpytci, — mají vše to za věc prázdnou, nevědeckou, a naopak, co positivisté pokládají za nejdůležitější vědy, spirituálisti, filosofové a bohoslovci, mají za zaměstnání ne-li škodlivé, tedy neužitečné. Ale nejen to, na témže poli každý systém mezi samými žreci svými má své ohnivé zastánce a odpůrce, stejně kompetentní, kteří tvrdí diametrálně opačné. Nejen to, na každém poli se objevují takové vědecké předpoklady, které se udrží někdy rok, někdy desetiletí a ukazují se najednou bludy; a spěšně jich zapomínají titíž, kteří je propagovali.

Vždyť všichni víme, že to, co Římané pokládali výhradně za vědu a věc velmi důležitou, čím se chlubili, byla rhetorika, t. j. takové cvičení, jemuž se nyní smějeme a pokládáme nikoliv za vědu, nýbrž za hlouposti. Taktéž víme, že to, co pokládali za vědu a nejdůležitější věc ve středověku, byla scholastika, již se nyní také smějeme. A myslím, není třeba zvláštního ostrovtipu, abychom i v tom ohromném množství vědomostí, které za naší doby mají za důležitou věc a nazývají vědou, předem uhadovali takové, nad nimiž naši potomci, čtouce popisy té vážnosti, se kterou se obíráme svou rhetorikou a scholastikou, — předměty, jež za naší doby uznáváme za vědu, — budou taktéž krčiti rameny.

Za naší doby lidé, sprostí-li se jedněch po věr, ani nepozorujícíe

upadli do druhých, stejně neoprávněných a škodlivých, jako jsou ty, jichžto se právě zbavili. Lidé, zbavivše se pověr přežilých náboženství, upadli do pověr vědeckých. Zprvu se zdá, že nemůže býti nic společného mezi vírou Egyptanu, že jest pták Eoinix, a vírou lidí naší doby, že svět vznikl pohybem hmoty a zápasem tvorů, že zločinnost pochází od dědičnosti, a že existu jí mikroorganismy jako čárky, z nichžto vznikají takovéto nemoci atd. Zdá se, že není nic společného mezi těmito věrami, ale to se jen zdá.

Jen se vmysleme do rozumového stavu starého Egyptana, kdy mu jeho žrecové podávali jeho víru, a přesvědčíme se, že základy, na nichž přijímal svou víru, a základy, na nichž přijímají lidé naší doby rozličné vědecké předpoklady, jsou nejen podobny, nýbrž úplně totožny.

Jako Egyptan vlastně nevěřil ve Eoinixa, nýbrž že jsou lidé, kteří nepochybně znají nejvyšší pravdu, dostupnou člověku, a že jest proto dobře věřiti v ně, — zrovna tak lidé naší doby věří nikoli v Darwinovu teorii dědičnosti a na čárky (mikroorganismy), nýbrž ve všechno to, co jim vydávají za pravdu žreci vědy, — základy jejich (žreců) činnosti zůstávají pro věřící tak tajný, jako zůstával pro Egyptany základy činnosti jejich žrecův.

Dovolují si dokonce říci, že jsem nejednou upozoroval, že stejně, jako staří žrecové nejsou nikým, než svými žreci stopováni, směle lhali a vydávali za pravdu to, co jim přišlo na mysl, že často zrovna tak dělávají totéž i tak nazývaní lidé vědy.

Celá řeč pana Zoly byla namířena proti učitelům mládeže, kteří ji vyzývají vrátiti se k přežilé víře, a p. Zola se pokládá za jejich protivníka. V podstatě však ti, proti nimž brojí, i ti, za něž bojuje p. Zola, t. j. představitelé vědy, jsou lidé jednoho tábora, a rozeberou-li své snahy, nemají se oč hádati: querelles d' amoureux, jak říká Dumas. I ti, i oni hledají základy života, vzpružiny jeho, ne v sobě, ne ve svém rozumu, nýbrž ve vnějších lidských formách života: jedni v tom, co nazývají náboženstvím, druzí v tom, co jmenují vědou. Jedni — ti,

kteří hledají spásy v náboženství, berou je z tradice o starém vědění jiných lidí a chtějí věriti tomu cizímu starému vědění, druzí — ti, kdož hledají spásy v tom, co jmenují vědou, berou nikoli ze svého vědění, nýbrž z vědění jiných lidí a věří tomu cizímu vědění. Jedni vidí spásu lidstva v opraveném, obnoveném a očistěném katolictví, druzí vidí ji v kupení zcela nahodilých, rozmanitých a nepotřebných vědomostí, které nazývají vědou a pokladají za něco, co samostatně působí vědou a pokladají za něco, co samostatně působí, má blahodějný účinek a proto nutně napravuje všechny nedostatky života a dá lidstvu nej vyšší dostupné blaho. Jedni, jakoby naschvál, nechtějí viděti, že to, co chtějí obnoviti, jest jen prázdná pupa, z níž motýl už dávno uletěl a klade vajíčka na jiném místě, a že obnovení toho nejen nemůže pomoci bídě naší doby, nýbrž může ji jen sesílit, odracejíc zrak lidí od přítomné práce. Druzí nechtějí uviděti, že to, co nazývají vědou, jest nahodilou sbírkou některých vědomostí, jež v přítomné době začaly zajímati několik zahálčivých lidí, může býti buď nevinným trávením času pro bohaté lidi, nebo v lepším případě jen nástrojem zla nebo dobra, podle toho, v čí rukou bude, ale samo sebou nemůže napravit. V podstatě však, v hloubi duše, ani ti, ani oni nevěří v působivost toho prostředku, který nabízejí: nýbrž i ti, i oni stejně chtějí jen něčím odvrátiti zrak sobě a lidem od té propasti, před níž již stojí lidstvo a do níž nutně se srtí. Jedni vidí tento odvracující prostředek v mysticismu, druzí, za jejichž mluvčího vystoupil Zola, v omamujícím účinu práce pro vědu.

Rozdíl mezi těmi a oněmi jest jen ten, že oni věří v starou moudrost, jejížto lživost jest již usvědčena, a tito v novou, jejížto lživost ještě není usvědčena, a která proto ještě vnucuje posvátnou hrůzu některým naivním lidem. A zatím pověra v posledním případě je sotva menší, než v prvním. Rozdíl jest jen v tom, že jedno jest pověra minulosti, druhé pověra přítomnosti.

A proto, nebude-li stejně nebezpečno řídit se radou p. Zoly, posvětití svůj život službě tomu, co za naší doby a v naší společnosti

mají za vědu? Jak pak zasvětim celý svůj život pozorování zjevů na způsob dědičnosti podle učení Lombrosova, nebo Kochovy tekutiny, nebo vzdělávání černé prsti prostřednictvím činnosti červů, nebo kruksovského čtvrtého stavu hmoty a t. p., a najednou poznám před smrtí, že to, čemu jsem zasvětil celý svůj život, byly bláhové, a možná i škodlivé hlouposti, a že jsem měl jen jediný život.

Jest málo známý čínský filosof Laodzi (prvý nej lepší překlad jeho knihy „O cestě ctnosti“ Stanislava Juliána). Podstata učení Laodziova je v tom, že nejvyššího blaha jak jednotlivých lidí, tak zvláště i skupiny lidí, národu, může býti dosaženo poznáním „Taa“, — slovo, jež překládají „cesta, ctnost, pravda“; avšak poznání „Taa“ může býti dosaženo jen neděláním „le non agir“, jak to překládá Julien. Všechny útrapy lidské, podle učení Laodziova, pocházejí ne tak od toho, že lidé neudělali toho, čeho je třeba, jako od toho, že dělají, co nepotřebují dělati. A proto by se lidé zbavili všech útrap osobních a zvláště společenských, které zvláště má na zřeteli čínský filosof, kdyby zachovávali neděláním (*s' ils quaiant le non agir*).

A myslím, že má docela pravdu. Ať každý horlivě pracuje. Ale co? Bursovní hráč, bankéř, vrací se z bursy, kde horlivě pracoval; továrník ze svého závodu, kde tisíce lidí hubí své životy při výrobě zrcadel, tabáku, vodky. Všichni tito lidé pracují, ale zdali jest možno, nabádati je k práci?

Ale možná, že je třeba mluvit jen o lidech, pracujících pro vědu? Stále dostávám od rozličných autorů četné sešity, často i knihy s pracemi uměleckými a vědeckými. Jeden v konečné formě rozřešil otázku křesťanské gnoseologie, druhý vytiskl knihu o kosmickém aetheru, třetí rozřešil sociální otázku, čtvrtý politickou, pátý východní, šestý vydává časopis, zasvěcený zkoumání tajných sil ducha i přírody, sedmý rozřešil problémy koníka (při šachu).

Všichni tito lidé pracují pro vědu neustále a vytrvale, ale myslím, že čas i práce nejen všech těchto spisovatelů, nýbrž i mnohých jiných, nejen přišly na zmar, nýbrž byly ještě i škodlivy. Škodlivy

za prvé tím, že na přípravu těchto spisů tisíce jiných lidí dělali papír, litery, sázeli, tiskli, a hlavně živili, šatili všechny ty pracovníky vědecké; škodlivy jsou i tím, že všichni tito spisovatelé, místo, aby cítili svou vinu před společností, jakoby ji cítili, kdyby hráli v karty nebo chytanou, s klidným svědomím dále konají své dílo, nikomu nepotřebné.

Kdo nezná těch lidí, beznadějných pro pravdu a často ukrutných, kteří jsou tak zaměstnání, že nikdy nemají pokdy zeptati se, je-li potřeba někomu a není-li škodlivá ta věc, na níž tak úsilně pracují. Pravíte jim: „vaše práce jest, bez užitku nebo škodlivá proto a proto, počkejte, uvažte věc“; neposlouchají vás a dokonce s ironií odpovídají: „vám je pěkně uvažovati, když nemáte co dělati, ale já pracuji na vyšetření toho, kolikrát toho a toho slova užil ten a ten starý spisovatel, nebo na určování tvarů atomu, neb o telepathii atd.

Ale kromě toho mě vždycky již dávno překvapovalo podivné mínění, utvrzené zvláště v západní Evropě, že práce jest jaksi ctnost, a již mnohem dříve, než jsem pročetl toto mínění, jasně vyjádřené v řeči p. Zoly, již nejednou jsem se podivil tomuto zvláštnímu významu, jaký se připisuje práci. Vždyť jen mravenec v bajce jako bytost bez rozumu a snahy po dobru mohl mysliti, že práce je ctnost, a mohl se jí chlubit.

P. Zola praví, že práce dělá člověka dobrým; já však jsem pozoroval vždycky opak: vědomá práce, mravenčí hrdost na svou práci, dělá nejen mravence, nýbrž i člověka ukrutným. Největší zločinci lidstva byli zvláště zaměstnání a starostliví, ani na okamžik nezůstávajíce sami sebou bez zaměstnání nebo zábav.

Ale není-li pracovitost dokonce zjevná vada, tedy nijak nemůže býti ctností. Práce stejně málo může býti ctností, jako živení se. Práce jest potřeba, jejíž nedostatek způsobuje utrpení, ale nijak není ctnost. Povznášení práci na přednost je stejně zvrhlost, jako by bylo povznášení živení se člověka na přednost a ctnost. Význam, připisovaný práci v naší společnosti, mohl vzniknouti jen jako reakce

proti zahálce, která byla povýšena na příznak urozenosti a dosud se pokládá za příznak důstojnosti v bohatých a málo vzdělaných třídách. Práce, cvičení svých orgánů, pro člověka jest vždycky nutna, jak tomu stejně svědčí telata, která skáčou kolem kůlu, k němuž jsou přivázána, a lidé bohatých tříd, mučeníci gymnastiky, všelikých her: karet, šachu, lawn-tennisu atd., nedovedou-li najiti rozumnějšího cvičení svých orgánů.

Práce nejen není ctnost, nýbrž v naší lživě organisované společnosti jest většinou mravně umrtvující prostředek, jako kouření nebo víno, aby lidé před sebou skrývali nespravedlnost a mrzkost svého života.

„Kdy mám s vámi uvažovali o filosofii, mravnosti a náboženství? musím vydávati denník s půl milionem předplatitelů, musím stavět Eiffelovu věž, zřizovali výstavu v Chicagu, prorazili Panamský kanál, dopsalí dvacátý osmý svazek svých děl, svůj obraz, operu.“ Kdyby lidé naší doby neměli výmluvy na práci, která je stále všechny zaměstnává, nemohli by žíti, jako žijí nyní. Jen tím, že zbytečnou a většinou škodlivou práci skrývají před sebou ty rozpory, v nichžto žijí, jen tím mohou lidé žíti tak, jak žijí.

A zejména za takový prostředek p. Zola také nabízí práci svým posluchačům. Přímo říká: „To jest jen empirický prostředek prožiti čestný život a skoro klidný. Ale zdali je toho tak málo, zdali jest málo toho, že získáme dobré fysické a morální zdraví a unikneme nebezpečí blouznění, rozřešíme-li prací otázku největšího štěstí, dostupného člověku?“

Taková jest rada, kterou mládeži naší doby dává p. Zola :

Zcela něco jiného praví Dumas. Tuto jest list, napsaný redaktorovi „Gauloisa“.

Ctěný pane !

Tážete se po mém mínění o snahách, které se prý jeví mezi školní mládeží, a o sporech, které předcházely a provázely události v Sorbonně. Raději bych neprojevoval svého mínění o ničem, velmi

dobře věda, že to k ničemu nepovede. Lidé, kteří i dříve byli jednoho s námi mínění, zůstanou při něm dále, ti, kteří byli opačného, stále více a více se ho budou držeti. Lépe by bylo vůbec se nepřítí. Mínění jsou podobna hřebíkům, řekl jeden moralista z mých přátel: čím více do nich tlukou, tím hlouběji je zarážejí.

To neznamená, že bych neměl svého mínění o tom, co nazývají velikými světovými otázkami, a o rozličných formách, jimiž lidský rozum okamžitě odívá ty předměty, o nichž uvažuje. Toto mínění je tak určité a tak bezpodmínečné, že bych je raději nehrániti chtěl za své osobní vodítko, kdybych neměl nároku, že ničeho nebudu tvořiti, ničeho ničiti. Bylo by třeba, abych se vrátil k těm velkým politickým, sociálním, filosofickým, náboženským otázkám, a to by nás zavedlo příliš daleko, kdybych šel za vámi, stopuje bezvýznamné vnější jevy, které vzbuzují tyto otázky v každém novém pokolení. Skutečně každé nové pokolení přichází s myšlenkami a vášněmi, starými jako je svět, ačkoliv myslí, že nikdo jich neměl dříve než ono, protože ono jest poprvé pod jejich vlivem, a jest přesvědčeno, že hnedličko přetvoří vše existující.

V dobu, kdy lidstvo se pokouší rozluštití po tisíciletí tento velký úkol příčin a následku, který sotva rozřeší i po tisíc věku, možno-li připustiti, čeho nepřipouštím, možnost rozluštití jej? Dvacetileté děti prohlašují, že mají nezvratné rozluštění jeho ve svých zcela mladých mozcích. A jako prvý důvod v prvním sporu počínají tlouci po těch, kteří s nimi nesouhlasí. Zdali z toho třeba vysuzovati, že je to návrat celé společnosti k náboženskému ideálu, který jest dočasně zatemněn a opuštěn? Či u všech těch mladých apoštolu jest jen čistě fyziologická otázka, otázka o horké krvi, síle svalové, o horkosti a síle, jež dávaly mládeži před dvaceti roky opačný směr? Kloním se k poslední domněnce.

Hrubě by se mýlil, kdo by chtěl viděti v projevech věku, plného síly, důkaz konečného vývoje, nebo vývoje jen trvalého. Tu jest toliko nával horečky růstu. Ať jsou jakéhokoli druhu ty idee, v jichž

jméno se mladí lidé navzájem utloukají, můžeme se sázeti, že budou protivníky těch ideí, jak se s nimi setkají při svých dětech. Věk a zkušenost to dokážou.

Mnozí, mnozí ze zápasících a nepřátel přítomné hodiny dříve nebo později se sejdou na postranních cestách života buď unaveni, buď sklamáni zápasem se skutečností, a ruka v ruce se vrátí na velkou cestu, smutně přiznávající, že přes jejich dřívější přesvědčení země zůstala kulatá a točí se stále tímže směrem, a že tytéž horizonty se rozprostírají pod nebem stále stejným, nekonečným a zavřeným.

Do syta se pohádávše a porvavše, ti ve jméno víry, oni ve jméno vědy, jakož i aby dokázali, že Ho není, — dvoje tvrzení, o němž se můžeme rváti věčně, nerozhodneme-li se, že nesložíme zbraně, pokud se důkaz neprovede, — shodnou se konečně na tom, že jedni o tom nevědí více, než druhí, ale že určitě vědí, že konec konců člověk musí doufatí tolik, ne-li více, jako vědětí, a že trpí hrozně nevědomy, v níž jest, o věcech jemu nejzajímavějších, že stále hledá lepšího postavení, než to, v němž jest, a že mu musí býti dána úplná svoboda, aby hledal v oblasti filosofie prostředek býti šťastnějším.

Před ním byl svět, který byl až po něj a zůstane po něm, a on ví, že svět ten jest věčný, a že by chtěl míti účast v jeho věčnosti. Jednou byl povolán k životu, žádá podílu v životě věčném, který jej obklopuje, jej rozněcuje, směje se mu a ničí jej. Ježto ví, že začal býti, nechce končití. Hlasitě volá, tichým hlasem se modlí o hodnověrnost, která stále uniká na jeho štěstí, protože hodnověrné vědění by bylo pro něj nehybností a smrtí, ježto nejsilnější vzpruha lidské energie jest neznámé. Ježto se nemůže zachytiti v hodnověrnosti, vznáší se v neurčitých ideálech, a ať se sebe více přikloní skepticismu, popírání, z hrdosti, zvědavosti, zloby, mody, vždy se vrací k naději, bez níž nemůže žiti. To jest jako hádka milenců: ne na dlouho.

Takže — někdy se lidský ideál zatemňuje, ale nikdy úplně nemizí. Procházejí jím filosofické mlhy, jako oblaka před měsícem,

ale bílé souhvězdí dále se pohybuje a najednou vychází z nich nedotknuto a lesklo. Tato neudržitelná potřeba ideálu v člověku objasňuje, že člověk se vrhl s takovou důvěrou, s takovým nadšením, bez rozumové kontroly na rozličné náboženské formule, které slibující nlu nekonečné, předkládaly mu je souhlasně s jeho přirozeností a stavěly je v určité meze, které jsou vždycky nutný pro ideál.

A již dávno při každé stanici postupu lidstva noví lidé vycházejí z temnoty v počtu stále větším a větším, zvláště za posledních 100 let; a lidé tito ve jméno rozumu, vědy, pozorování popírají pravdy, prohlašují je za relativní, a chtějí zničit ty formule, které je obsahují.

Kdo jest práv v tomto sporu? Všichni, — dokud všichni hledají, a nikdo, — jakmile začínají hroziti. Mezi pravdou, která tvoří cíl, a svobodným zkoumáním, na něž každý má právo, síla nemá čeho rozhodovati, přes znamenité příklady opaku. Síla jen oddaluje cíl, toť vše. Jest nejen ukrutná, jest neúčinná, což jest největší chyba v díle civilisačním. Žádné udeření pěstí, ať je sebe silnější, nedokáže ani existence, ani neexistence Boha.

A posléze ta síla, ať jest jakákoliv, jež stvořila svět (protože se přece, jak se zdá, nemohl stvořiti sám), udělavši nás svými nástroji, ponechala si právo věděti, nač nás udělala a kam nás vede. Síla tato přeše všechny zámysly, které jí připisovali, a na všechny požadavky, jež jí projevovali, síla tato, jak se zdá, chce zachovati své tajemství a proto (řeknu zde vše, co myslím) se mi zdá, že lidstvo se začíná vzdávati přání proniknouti je. Lidstvo se obracelo k náboženstvím, jež mu ničeho nedokázala, protože byla různá, obracelo se k filosofím, které mu více než náboženství nevysvětlily, protože si odporovaly, snaží se nyní řídit se jen svým prostým instinktem a svým zdravým rozumem; a ježto žije na zemi, nevědouc nač a jak, snaží se býti na tolik šťastno, na kolik je to možno, těmi prostředky, které mu poskytuje naše planeta.

Nedávno Zola v pozoruhodné řeči ke studentům radil jim jako

lék, dokonce jako panacei proti všem těžkostem v životě: práci. Labor improbus omnia vincit. Lék je znám a od toho není méně dobrý, ale vždy byl a stále jest nedostatečný. Nechť pracuje člověk svými svaly nebo svým rozumem, přece nikdy nemůže býti jeho jedinou starostí obstarávali potravu, opatřovat! majetek nebo získat i slávu. Všichni ti, kdož se omezují na tyto cíle, cítí i tehdy, když jich došli, že se jim ještě něčeho nedostává. Věc je ta, že — ať člověk dělá cokoli, ať mluví cokoli, ať mu říkají cokoli, je složen nejen z těla, které je třeba živiti, a rozumu, který je třeba vzdělávat! a rozvíjeti, nýbrž má nepochybně ještě duši, která také projevuje své požadavky. Tato duše neustále pracuje, neustále se rozvíjí a směřuje k světlu i pravdě. Dokud nedostane všeho světla a nevybojuje vši pravdy, bude mučiti člověka.

A hle, nikdy tak nezaměstnávala, nikdy nedala s takovou silou pocítiti svou moc člověku, jako za naší doby. Jest takorčka rozlita ve všem tom vzduchu, který vdechuje svět. Těch několik individuálních duší, které každá o sobě si přály všeobecného obrození, pomalu se vyhledaly, svolaly se navzájem, zblížily se, spojily se, pochopily se a utvořily skupinu, střed přitažlivosti, k němuž směřují nyní jiné duše se čtyř stran světových, jako letí skřivani na zrcadlo; utvořily takovým způsobem obecnou, kolektivní duši za tím účelem, aby lidé v budoucnosti uskutečnili, spojujíce se vědomě a nezadržitelně, nastávající sjednocení a pravidelný pokrok národností, nedávno ještě navzájem nepřátelských. Tuto novou duši nalézám a poznávám v jevech, které ji zdánlivě nejvíce popírají.

Toto zbrojení všech národů, tyto hrozby, které si navzájem pronášejí jejich představitelé, tato obnovená pronásledování jistých národností, tato nepřátelství mezi krajany a dokonce tyto dětinské kousky Sorbonny jsou zjevy špatné formy, ale nikoliv špatné předzvěsti. Jsou to poslední křeče toho, co má zahynouti. Nemoc v tomto případě jest jen energické úsilí organismu osvoboditi se od smrtonosného zárodku.

Ti, kdož využívali a doufali ještě dlouho a vždycky míti prospěch z bludů minulosti, spojují se, aby překáželi každé změně. Tím to zbrojení, ty hrozby, ta pronásledování, ale podíváte-li se pozorněji, uvidíte, že vše to jest jen vnější. Vše to jest kolosální, ale prázdné.

Ve všem tom již není duše: přešla na jiné místo. Všechny ty miliony ozbrojených lidí, kteří se každý den cvičí, očekávající všeobecnou zhoubnou válku, nenenávidí již těch, s nimiž se mají srážeti, a ani jediný z jejich vůdců nesmí vypověděti válku.

Co se týká výčitek, které nakazí a které je slyšeti z dola, tedy již nahoře začíná jim odpovídali velká a upřímná soustrast, jež uznává jejich správnost.

Vzájemné porozumění nutně nastane v určitou dobu, bližší, než máme za to. Nevím, pochází-li to od toho, že brzy odejdu z tohoto světa, a že světlo, které vychází ze spod horizontu a osvětluje mě, již zatemňuje můj zrak, ale já myslím, že nás svět vstupuje v epochu uskutečnění slov: „Milujte se navzájem“, bez uvažování, kdo řekl tato slova, Bůh či člověk.

Spiritualistické hnutí, pozorovatelné se všech stran, které tolik samolibých a naivních lidí zamýšlí řídit, bude jistě lidské. Lidé, kteří ničeho nedělají s umírněností, budou zachvázeni bláznovstvím, šílenstvím milovati se navzájem. To se zprvu patrně nestane samo sebou. Budou nedorozumění, možná i krvavá, — tak nás již vychovali a přiučili nenáviděli se navzájem často titíž lidé, kteří jsou povoláni naučiti nás lásce. Ale ježto jest patrné, že tento veliký zákon bratrství se musí někdy uskutečniti, jsem přesvědčen, že přicházejí doby, kdy si nezadržitelně budeme přát, aby se to stalo.

1. června 1893.

A. D u m a s.

Hlavní rozdíl mezi listem Dumasovým a řečí Zolovou, nemluvic o vnějším rozdílu, je ten, že řeč Zolova jest obrácena k mládeži a jaksi si ji nakloňuje (což se stalo obyčejným a nepřijemným

zjevem naší doby stejně, jako když si nakloňují spisovatelé zeny), — list Dumasův však není obrácen mládeži a nedělá jí komplimentů, nýbrž naopak ukazuje jí její stálý omyl troufalosti a následkem toho místo aby vštěpoval jinochům, že jsou velmi důležité lidi a že v nich je všechna síla, což nijak nepotřebují mysliti, aby vykonali něco řádného, — učí nejen je, nýbrž dospělé a starce velmi mnohému, — rozdíl hlavní je v tom, že řeč Zolova uspává lidi, udržujíc je na té cestě, na níž stojí, ujišťujíc je, že to, co znají, je také totéž, co mají znáti; list Dumasův však budí lidi, ukazuje jim, že život nikterak nejde tak, jak má jíti, a že neznají hlavní věci, kterou mají znáti. Dumas stejně málo věří v pověru minulosti, jako v pověru přítomnosti. Ale tím a právě proto, že nevěří ani v pověru minulosti, ani v pověru přítomnosti, sám pozoruje, sám myslí a proto vidí jasně nejen přítomnost, nýbrž i budoucnost, jak ji viděli vždy ti, které za staré doby nazývali vidoucími proroky. Ať se to zdá jakkoli zvláštní lidem, kteří čtouce díla spisovatelů, vidí jen vnější stránku spisu, ale nikoli duši spisovatelovu, tentýž Dumas, který napsal „*Dame aux Camelias*“, „*Affaire Clemenceau*“ a j., tentýž Dumas vidí nyní budoucnost a prorokuje ji. Jakkoli se to zdá zvláštní nám, kteří jsme zvyklí představovati si proroka ve zvířecí koži a na poušti, proroctví zůstane proroctvím, přes to, že se neozývá na březích Jordánu, nýbrž tiskne se na březích Seiny v tiskárně „*Gauloisa*“, a slova Dumasova jsou skutečné proroctví a nesou na sobě všechny hlavní příznaky proroctví: za první ten, že slova ta jsou pravý opak všeobecné nálady lidí, mezi nimiž se ozývají; za druhé ten, že přes to lidé, slyšíce tato slova a sami nevědouce proč, souhlasí s nimi, a za třetí a hlavně ten, že proroctví přispívá uskutečnění toho, co předpovídá.

Čím více lidé budou věřiti, že mohou býti přivedeni něčím vnějším, co působí samo sebou a jest mimo jejich vůli, ke změně a zlepšení svého života, tím nesnadněji se děje tato změna a zlepšení. A v tom jest hlavní nedostatek řeči Žolovy. Ale naopak čím více budou věřiti tomu, co předpovídá Dumas, — tomu, že nezbytně a

brzo nastane doba, kdy lidé všichni budou uchvázeni láskou k sobě navzájem a oddávající se jí sami o své vidi, změni všecek nynější život, tím dříve nastane ta doba. A v tom jest hlavní přednost listu Dumasova. Zola radí lidem, aby neměnili života svého, nýbrž aby jen sesilovali činnost směrem jednou přijatým, a tím vštěpuje jim, aby neměnili svého života. Dumas však, předpovídaje vnitřní změnu citů lidských, vštěpuje jim změnu.

Dumas předpovídá, že lidé, zkusivše vše, pokusí se posléze a za velmi krátkou dobu vážně užiti v životě zákona „lásky vzájemné“, a budou, jak praví, zachvázeni „bláznovstvím, šíleností“ lásky. Praví, že vidí již mezi zjevy, které se zdají tak hrozivý, příznaky této nové, rodící se laskavé nálady lidí, vidí, že postupně ozbrojení národové již se nenenávidí navzájem, vidí, že v zápase bohatých tříd s chudými jest pozorovati již nikoli triumfování vítězů, nýbrž upřímnou soustrast vítězů s přemoženými a nespokojenost i stud ze svého vítězství; vidí hlavně, jak praví, tvořiti se středy láskyplné přitažlivosti, jež rostou jako koule sněhová a stále k sobě musí přitahovati vše živé, co se dosud ještě k nim nepřipojilo, a tou cestou změny nálady odklidí vše to zlo, jímž trpí lidé.

Myslím, že i je-li možno popírati blízkost převratu, který předpovídá Dumas, nebo samu možnost přitahovati tak lidi láskou k sobě navzájem, nikdo se nebude hádati, že kdyby se toto stalo, lidstvo by se zbavilo většiny všech utrpení, jež je tísní a hrozí mu. Nelze neuznati, že kdyby lidé dělali, co jim přikazovali před tisíci léty nejen Kristus, nýbrž všichni mudrci světa, t. j. kdyby aspoň milovali nejen jiné jako sebe, nýbrž nedělali aspoň jiným, čeho nechtějí, aby jim dělali, že kdyby se lidé místo egoismu oddali altruismu, kdby se útvar života změnil z individualistického v kolektivistický, jak svým špatným jargonem vyjadřují touž myšlenku lidé vědy, — život lidský místo co by byl strastiplný, byl by šťastný. Nejen to, všichni uznávají také, že život, jenž trvá při pohanských zásadách boje, na nichž spočívá nyní, přivede lidstvo nutně k největším strastem, a že

doba ta jest již blízka. Všichni lidé vědí, že čím více a energičtěji budou si navzájem bráti půdu a plody své práce, tím so stanou nenávistnějšími a tím nutněji dříve nebo později vezmou lidé, jimž nejvíce odňato, uchvačovatelům, čeho jich tak dlouho zbavovali, a ukrutně odplatí ještě za všechny nedostatky, jež snášeli. Kromě toho všichni lidé našeho světa uznají závazným pro sebe buď náboženský, křesťanský zákon lásky, nebo na tomtéž křesťanství založený světský zákon úcty k cizímu životu, osobnosti a právům lidským. Lidé vědí o všem tom a přes to utvářejí život svůj i proti své výhodě i bezpečnosti i zákonu, který vyznávají.

Patrně jest nějaká skrytá, ale důležitá příčina, která překáží lidem, aby konali to, co jest jim výhod no, co je zbavilo patrného nebezpečí, a co uznávají za náboženský a mravní zákon, závazný pro sebe. Vždyť přece nikoliv, aby se klamali navzájem, vychvalují mezi nimi již po tolik staletí a nyní s tisíců rozličných náboženských a světských kathedr hlásají lásku vzájemnou. Vždyť by bylo dávno na čase, aby lidé rozhodli, že láska k bližnímu jest věc výhodná, užitečná a dobrá, a na jejím základě ustrojili svůj život, nebo uznávajíce, že láska jest neuskutečnitelný přelud, přestali o ní ml uviti. Ale lidé stále nedělají ani toho, ani onoho: stále žijí proti lásce a stále ji vychvalují. Patrně věří, že láska jest možna, žádoucná a jim vlastní, ale nemohou jí uskutečniti. Od čeho to pochází? Všechny velké přeměny v životě jednoho člověka nebo všeho lidstva začínají a dějí se jen v myšlence. Ať se dějí jakékoliv vnější změny v životě lidském, ať jakkoli hlásají lidé nutnost změnění city a jednání, život lidský se nezmění, dokud se nestanou změny myšlenkové. Ale jakmile se stane změna myšlenková, dříve nebo později, podle důležitosti změny, stane se v citech, skutcích a životě lidském stejně nutně, jako nastane obrat korábu po obratu kormidla.

Nikdy Kristus neříkal lidem: jednejte tak neb onak, mějte takové neb onaké city, nýbrž říkal lidem: rozmyslete se, změňte své pojmání života. Neříkal lidem: milujte se navzájem (to říkal až

později svým učenníkům, lidem, kteří pochopili jeho učení), nýbrž říkal všem lidem totéž, co říkal jeho předchůdce Jan Křtitel; kajte se, t. j. rozmyslete se, změňte své pojmání života, rozmyslete se, sice všichni zahynete. Smysl vašeho života nemůže býti v tom, aby každý z vás hledal zvláštního blaha své osobnosti, nebo blaha jisté skupiny lidí, — říkal, protože blaho toto, kterého se domáhali na újmu jiných osob, rodin, národu, i hledajících téhož a týmiž prostředky, patrně nejen jest nedostížno, nýbrž nutně vás přivede do záhuby. Pochopte, že smysl vašeho života může býti jen v konání vůle toho, kdo vás poslal v něj a žádá od vás nikoli sloužení vašim osobním účelům, nýbrž Svému účeli, jenžto záleží v ustanovení jednoty a lásky mezi všemi tvory, v ustanovení Království nebeského, kdy překují meče na pluhu a kopí na srpy, a lev bude ležeti s jehňátkem, jak vyjadřovali to proroci. Změňte své pojmání života, sice všichni zahynete, říkal On. Ale lidé neposlouchali Krista a nezměnili svého pojmání života tehdy, a dosud je udrželi. A toto lživé pojmání života, udržované lidmi přes složitost forem životních a rozvoj poznání lidí naší doby, jest příčinou, pro niž lidé chápající všecku blahodějnost lásky, všecko nebezpečí života protivného lásce, uznávající ji za zákon svého Boha nebo zákon života, přece nemohou se jí řídit.

A vskutku jak pak jest možno, aby člověk našeho světa, jenž stanoví za cíl svého života blaho buď osobní, buď rodinné neb národní, blaho, jehož možno dobytí jen úsilným bojem s jinými lidmi, usilujícími o totéž, — aby skutečně miloval ty, kteří mu vždycky stojí v cestě a které musí nutně hubiti, aby došel cílů, jež si pro sebe ustanovil?

Aby se mohla stati změna citu a skutků, musí se stati především změna myšlenková. Aby se však mohla stati změna myšlenková, člověk se musí zastaviti a obrátiti pozornost na to, čemu má porozuměti. Aby lidé, kteří se s křikem a rachotem kol ženou do propasti, uslyšeli, co na ně křičí ti, kteří jich chtějí zachrániti, musí se především zastaviti. Ale jak pak člověk změní své myšlenky, své

pojímání života, když neustále bude úsilně (ano ještě jsa pobízen lidmi, kteří jej ubezpečují, že právě toho je třeba), pracovati na základě téhož lživého pojímání života, které má změnit?

Strasti lidí, vyplývající ze lživého pojímání života, tak dozrály, blaho, které dává pravé pojímání života, tak se stalo všem jasno a zřejmo, že lidé, aby změnili svůj život souhlasně se svým poznáním, nepotřebují za naší doby již ničeho podnikati, ničeho nedělali, nýbrž potřebují se jen zastaviti, přestáti dělati, co dělají, soustřediti se a přemýšletí.

Lidé našeho křesťanského světa jsou v tomtéž postavení, v němž by byli lidé, kteří se namohli, stahující se místa lehké břímě, jen protože spěchající nemohli se umluvit a neustále táhli v protilehlé strany.

Mohli-li za dřívější doby, kdy ještě tolik nebyla zřejma ubohost pohanského života a blaho, jež slibuje láska, lidé nevědomky podporovati otroctví, popravu, války, a rozumovými důvody hájit! své postavení, v přítomnou dobu se to stalo již úplně nemožno: lidé naší doby mohou žiti pohanským životem, ale už jej nemohou ospravedlnovati. Je třeba, aby se lidé našeho křesťanského světa jen na chvílku zastavili ve své činnosti, promyslili své postavení, uvedli v soulad požadavek svého rozumu a svého srdce s životními podmínkami, jež je obklopují, a uvidí, že všechen život jejich, všechny skutky jejich jsou v stálém křiklavém odporu s jejich svědomím, rozumem a srdcem.

Otažte se každého člověka naší doby zvlášť, čím se řídí a pokládá za nutné řídit se ve svém životě, a skoro každý řekne vám, že se řídí, ne-li láskou, tedy spravedlností, řekne vám, že osobně uznává buď závaznost křesťanského učení, buď mravní světské zásady, založené na témže křesťanství, podrobuje se těmto podmínkám životním proto, že jest jich třeba pro jiné lidi; otažte se druhého, třetího, a skoro všichni řeknou totéž. A všichni jsou upřímní.

Podle vlastnosti svého poznání většina lidí naší doby již dávno

by měla žít mezi sebou jako křesťané. Podívejte se, jak žijí ve skutečnosti: žijí jako zvířata.

A tak většina lidí křesťanského světa naší doby žije pohanským životem, ne tak proto, že si přeje žít tak, jako proto, že ustrojení života, kterého kdysi potřebovali lidé s docela jiným poznáním, zůstalo totéž a udržuje se stálým shonem lidí, jenž jim nedává času rozpomenouti se a změnití jej podle svého poznání.

Ať lidé přestanou jen na čas dělati to, co jim radí Zola a jeho domnělí protivníci, všichni ti, kteří pod záminkou pozvolného a postupného pokroku udržují existující pořádek, — jen ať přestanou ohlupovati se lživou věrou, a hlavně ustavičnou samolibou prací na dílech, která neospravedlňuje jejich svědomí, a ihned uvidí, že smyslem jejich života nemůže být zřejmě klamné úsilí po osamělém blahu osobním, rodinném, národním nebo státním, které je založeno na zápase s druhými; uviděli by, že jediný možný, rozumný smysl života je ten, který již před 1800 léty křesťanstvím byl odkryt lidstvu.

Hostina jest již dávno hotova a již dávno všichni zváni na ni; ale jeden koupil půdu, druhý se žení, třetí zkouší býky, čtvrtý staví železnici, továrnu, je zaměstnán misionářstvím v Indii nebo v Japonsku, káže, provádí Bill „Homerule“ nebo vojenský zákon, nebo dá mu propadnouti, má zkoušku, píše učená díla, báseň, román. Žádný nemá kdy, nemá kdy procitnouti, rozpomenouti se, ohlédnouti se na sebe i na svět a otázati se sebe: co dělám? nač? Vždyť není možná, aby ta síla, která mě přivedla na svět s mými vlastnostmi rozumu a lásky, přivedla mě s nimi jen, aby mě oklamala, jen abych já namluviv si, že pro dosažení největšího blaha své hynoucí osobnosti mohu rozhodovati jak chci o svém a jiných životech, abych se přesvědčil posléze, že čím více se snažím dělati vše to, tím hůře že jest i mně, i rodině, i národu, a tím dále se odchyluji i od požadavků lásky i rozumu, které jsou do mne vloženy a ani na minutu nepřestávají dávatí na jevo své požadavky, odchyluji se i od pravého blaha. Není možná, aby tyto vyšší vlastnosti mé duše byly mi dány jen, aby jako

kláda na nohou zajatcových překážely mí dojíti mých cílů. A není-li pravděpodobnější,

že síla, která mě přivedla na svět, přivedla mě s mým rozumem a láskou nikoli pro mé nahodilé, okamžité cíle, vždy protivné cílům jiných bytostí (čehož ona ani nemohla způsobiti, protože mne a mých cílů nebylo ještě, když mě stvořila), nýbrž pro dostižení svého cíle, a pro podporování jeho (cíle) také mi dány tyto základní vlastnosti mé duše. A proto není-liž lépe, abych místo co bych houževnatě se řídil vůlí svou a vůlí jiných lidí, protivnými těmto vyšším vlastnostem a způsobujícími mi strasti, když jsem jednou uznal za cíl svého života konati ve všem vůli poslavšího mě a vždycky přese všechny jiné názory řídit se jen těmi pokyny rozumu a lásky, které On vložil do mne, abych konal Jeho vůli?

Takové jest křesťanské pojmání života, které se vtírá v duši každého člověka naší doby. Aby se uskutečnilo království Boží, je třeba, aby se všichni lidé začali milovati navzájem bez rozdílu osob, rodin, národností. Aby se lidé mohli tak milovati navzájem, je třeba, aby se změnilo jejich pojmání života. Aby se změnilo jejich pojmání života, je třeba, aby se vzpamatovali; ale aby se mohli vzpamatovati, je třeba především, aby se zastavili třeba na čas v té horečné činnosti ve jméno věcí, jež vyžaduje pohanské pojmání života, a tomu (životu) jsouce oddáni; je třeba, aby se třeba jen na čas osvobodili od toho, co Indové nazývají „sansara“ od toho shonu životního, který nejvíce lidem překází pochopiti smysl svého bytí.

Zbědovanost života pohanského a jasnost i rozšířenost křesťanského vědomí dostoupily za naší doby takového stupně, že se lidé jen potřebují zastaviti ve svém shonu a ihned uvidí nesmyslnost své činnosti, a křesťanské pojmání samo sebou tak jest nezbytné, jako nezbytně na mraze zamrzá voda, jakmile přestane prouditi, — složí se v jejich poznání. A je třeba jen, aby si lidé osvojili toto pojmání života a lásku k sobě navzájem, ke všem lidem, ke všemu živému, — jež nyní jest v nich skryta, stejně se projeví v jejich

činnosti a stane se vzpruhou všech jejich skutků, jako se nyní při pohanském pojmání života projevuje láska k sobě, ke své výlučné rodině, výlučnému národu.

A jest jen třeba, aby se tato láska křesťanská projevila v lidech, a samy sebou bez sebe menšího úsilí rozpadnou se staré a složí se nové formy blaženého života, jejichž nedostatek jest lidem hlavní překážkou uskutečnit!, čeho již dávno vyžaduje jejich rozum a srdce.

Jen kdyby lidé setiny té energie, kterou věnují konání rozličných materiálních věcí, ničím neoprávněných a proto zatemňujících jich vědomí, užili na ujasnění téhož vědomí a na konání toho, čeho od nich žádá, a mnohem dříve prostěji, než si můžeme představit, utvořilo by se Království Boží, kterého On žádá od lidí, a lidé by našli blaho, které jim slíbeno.

Hleďte Království Boží a pravdu Jeho, a ostatní bude vám přidáno.

9. srpna 1893.